

श्रीभक्त पतिवृत्ता गुणसुन्दरी नाटक पंथांकी.

दण्डपद सत्य सुजात नाटक भंडाजीने भाटे.

यनावनार

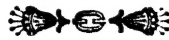
निर्भयराम पुत्रपोत्तम शुक्ल.

छपावी प्रसिद्ध करनार

मन्जलाल उद्वेगत शुक्ल.

श्लोक.

अंगनदर्शयतिपश्यतिनान्यवक्तुं,
गेहान्नयातिनचतिष्ठतिदुष्टसंगे ॥
नोच्चैर्वदस्यपिनकुप्यतिसापराधे,
पत्याविमानिचरितानिकुलांगानानाम् ॥

अभेदावाह.

“आर्योदय” प्रसभां रणुछाडलाल अशालदासे
छाप्यु.

(अथ स्वाभीतना सर्वे दुष्ट कर्त्ताये स्वाधीन राज्याले)

संवत् १९४७ विक्रगादित्य. सने १८६१ धरवी.

डीभत १ इपिआ.

અર્પણ પત્રીકા.

સંસ્થાન ધાંગધાના નેકનામદાર ખુદાવિંદ
યુવરાજ શ્રી અજીતસિંહજી બહાદુર.

મુ. ધાંગધા.

આપ સર્વ વિદ્યા ગુણ સંપન્ન, વાક વિલાસી,
અજીત સંજ્ઞા ઇશ્વરના ધરથી સંપાદન કરી, વિશેષ
સિંહપદને સહાનુગામી રહી, આ વસુધા ઉપર
સહાસિક ઉછળતી પ્રજાનો મનોજીવ શિથીલ કરવા
સમયે, ને સંરક્ષણાર્થે, જન મનરંજન કરવા કળા
કૌશલ્યતામાં નિપુણ, અદ્યપધી પ્રજાને ઉદ્ધમોક્ત
કરાવી, હૃદયનું ગાઠ તિમીર ટાળવા સૂર્ય કિરણ સ-
દ્રશ પ્રભાથી, દુરજા હૃત્ભાગ્યરૂપી અંધકારની
હીતિથી, વિમુક્ત કરવા આપ અતિરથી છો. તે-
મજ ન્યાય નીતિનું પાલન કરતાં, દેશાન્તીમાં અ-
ગ્રણી પ્રજારક્ષક અને દીર્ઘ દ્રષ્ટીથી વિચારવંત અને
સ્વકીય પ્રજાના અભ્યુદય ને પ્રકાશમાં લાવનાર છો.
વિગેરે મહાન ગુણોથી આકર્ષાઇ શ્રીમત્ પતિવૃતા
ગુણસુન્દરી નામના નાટ્ય પ્રયોગનું લઘુ પુસ્તક,
આપનો પેઢી દર પેઢીનો આશરારંકિત રાજ્યભક્ત
હું અતિ આદરપૂર્વક આપ જોઆજ્ઞાણ પ્રતિપાલના
કામળ પદપંકજના હજીર અર્પણ કરવાનો છજ્ઞા-
સાથી રજી કરું છું તે સ્વિકાર કરી મારી આશા
અમર કરશો.

સેવક.

નિર્ભયરામ પુરૂષેત્તમ,

કર્તા.

ઉપોદ્ધાત.

પૂર્ણાંશનાં ચંદ્રના કિણ્વો, સ્વચ્છ કરેલા શ્વેત રૂપેરી પાત્રો-
પર પડતાં હોવાથી, જેમ ચંદ્રગા તેમાં દિસેલેલેવાને આકર્ષાઈ ઝ-
પલાતો હોય, તેમ આધુનિક વખતના વિદ્વજ્જનો જ્ઞાનોક્ત નાટકોનાં
પુસ્તકોતું અવલોકન કરવાને આતુર હોય છે; કારણ કે જેવી રીતે
પ્રાતઃકાળે સૂર્ય આ ભૂગંડળ ઉપર પોતાનાં ઉત્તમ કિણ્વો તેજેગય
દેખાવથી ફેલાતી, આજી દુનિયાના લોકોને નિદ્રાગય અવસ્થામાંથી
જાગૃત કરી, તિમીરનો અંત આણે છે. તેવી રીતે સાંપ્રત કાળમાં
દિન પ્રતીદિન વિદ્યા અને નીતિનો વધારો થતો દ્રષ્ટીગોચર થાયછે.
જેથી કરી વિશેષ સમુદાય, વિદ્યા આદિ ગહાન્ ગુણોથી પરીપૂર્ણ
થઈ નીતિ, રીતીની પરીક્ષા કરવાને કુશળ થયેલા જોવામાં આવે
છે. આવા પ્રકારની કુશળતાના વિસ્તાર પામેલા સમુદાયમાં, આ મા-
રી અદ્યપગતીથી લખેલું નાટક રજુ કર્ણું, તે રચવાનો મૂળ ઉદ્દેશ
એટલોજ છે કે, પ્રાચીન અને અર્વાચિન સગયમાંના માણસોને નિ-
વૃત્તિની તુલના કરવાની અભ્યાસ્યકતા છે. કારણ કે પ્રાચીન કાળના
મનુષ્યો, પતીવ્રતા, શૌર્યતા, સુજનતા, સુમુદ્ધિ, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, વિન-
ય, સાહસ, નીતિજ્ઞતા, વિદ્વત્તા, અને દૃઢતા આદિથી સર્વ ગુણ સં-
પન્ન થયેલા હતા. અને સાંપ્રત કાળનાં મનુષ્યોમાં કેટલેક અંશે,
દ્રઢતાથી વાસ્તવ્ય કરી રહેલા છે, તે સરખાવી, તેનું ખરાપણું દ-
ર્શાવી આપવું એ ઉચીત્ છે. એવી આકાંક્ષા ઉદ્ભવવાથી, પ્રત્યક્ષ
પ્રમાણો અને પ્રત્યક્ષરો સાથે આગેહુળ ચિતાર બતાવી આપવો. અને
નીતિની અસર વાંચનારના અંતઃકરણપર પૂર્ણપણે કરવાના આશ-
યથી આ, શ્રીમત્ પતીવ્રતા ગુણસુંદરી નામનું નાટક રચી બહાર
પાડ્યું છે, જેમાં શૃંગાર, કરુણા, વીર, અને હાસ્ય રસનો આવ-
શ્યકતા મુજબ પ્રસંગોપાત સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આધુનિક કાળની સ્ત્રીઓ, પોતાનો ખરો ધર્મ શું છે, એ
વાત ચર્કિચિત્ પણ સમજી શકતી નથી. અને સુધંબની સિધી સ-
ડકે નહીં ચાલતાં, આડે રસ્તે વિચરેછે. જેનાં પરીણામ કમસગજને

લીધે ધણું ગાઠાં ઉત્પન્ન થઇ આખરે, અનાચારના ખરાખા સાથે અથડાઈને પોતાનું સુખદ સાંસારિક નાવ ડૂગાડી દેછે. અર્થાત્ પોતાની સાત પેઢીને કલંક લગાડી દે છે. ગાટે તમાગ યુવાવસ્થાથી તે વૃદ્ધાવસ્થાસુધીના સ્ત્રીવર્ગને આ પુનિત પુરતક વાંચતું ધણુંજ આવશ્યનું છે.

આવા પ્રકારનાં નાટકોની અસરથી, અજ્ઞાનના અંધકારમાં લડયડતાં ગાણુસોને પ્રકાશ આપી, ચર્મચક્ષુના આરિક પડદા ખુલ્લા કરી, સિધી સડકે ચડાવવા, એ નાટકનો મૂળ આશય છે.

સ્ત્રીની જાત કેટલેક દરજ્જે અગ્ર-પણુ સાહસિક-સાહસિક પણુ ઉદ્ધત, કોગળ-પણુ વિશ્વક્ષણુ વૃત્તિની હોયછે. તથાપિ દ્રઢ અંતઃકરણુ વાળી અને સદાચારી સ્ત્રીએ અગર્થાદ લવાખિધગાંથી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી, જેમ તેમ હિમ્મતરૂપી નૌકામાં એસી પોતાનું શિયળવૃત્ત સાચવી વિયોગી પત્ની ઉપરના ભક્તીભાવનો પુરો પ્રેમ પ્રદર્શિત કરેલો છે, અને જુઠી રીતે પોતા ઉપર આવી પડેલા કલંકનું નિવારણુ ધિ-માસથી, સામા ગાણુસને વચનરૂપી ફટકાના પ્રહારથી વધાવી, શી-ટકારનાં તીવ્ર શસ્ત્રના ધા કરી પુરાવા અને પ્રત્યંતરે સાથે પોતાની પવીત્ર વૃત્તી અને સ્વચ્છ સુદ્ધિનો વૃત્તાંત પૂર્ણ રીતે સામેત કરી આપી, કેટલીક મુખ્ય ગાણુસને થયેલી ગાઠી અસર દૂર કરેલી છે.

સ્ત્રીઓનું અંતઃકરણુ જેટલે દરજ્જે પવીત્ર રહેતું શાસ્ત્રાનુસાર જ-રૂરનું છે, તેટલે દરજ્જે પુરેપુરી રીતે, પ્રાણુની દરકાર નહીં રાખતાં, પવીત્રપણુ નિષ્કલંક કિર્તિવાન થઈ, આ લઘુ પુરતકની નાયકા ગુણુ-સુંદરીએ સાચવી રાખ્યું છે. આ ગિના હાલના કાળની સ્ત્રીઓને જ-રાગર ધ્યાનમાં રાખી, પ્રસંગોપાત દાખલો લેવા યોગ્ય છે.

ગિત્રે ગિત્રતાઇનો ખરો હક કેવા પ્રસંગે કેટલે દરજ્જે કેવી રીતે જાળવવો, વિગેરે હકીકતનું યથારિથત્ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હિંદુ વર્ણુના ગાણુસને મુસલમાન વર્ણુનો ગિત્ર છતાં, તેણે પોતાના મિત્રની ગેરહાજરીમાં, પવીત્ર ગિત્ર પત્નીને, આવી પડેલી ભ-યંકર આપત્તિમાં ધણીજ ત્વરાથી, પાક દાનત અને શુદ્ધ અંતઃકરણુ-થી ભારે જોખમ માથે વહોરી લઈ, મદદ કરેલી છે, ધન્ય છે એવા ગિત્રને કે જેણે યત્કિંમીત્ પણુ સ્વાર્થ નહીં રાખતાં ખરો ધર્મ જ-

જાવવાને જરા પાણુ પાછી પાની કરી નથી. અને પોતાના અમૂલ્ય પ્રાણુની દરકાર રાખ્યા વિના ગિત્ર પત્નીનું શિયળવૃત્ત સાચવવા સહાયજનૂત થયેલો છે. આધુનિક વખતમાં ગિત્ર માત્ર પરસ્પર મીઠું ખોલી કપટ ભાવના વર્તેનથી, પાનસોપારી ખાધ ઉપર ઉપરથી ગિત્રતાનો પ્રેમ દાખવી, દુનિયામાં રનેહીપણું જતાવે છે; પરંતુ ખરા વિકટ સમયે તેવા તાળી મિત્રો એક યીજને યોગ્ય સહાયતા આપવાનું તણ દધ અલગ ઉભા રહે છે. કદાચ કોઈના અંતઃકરણમાં ગિત્રતાના ખરા હકનાં અંકુરો ઝુટી નિકળે છે તો, તેવા મિત્રો પણ આ સાક્ષતા જગાનામાં પ્રાણમાં સુધી આવવાને હિમ્મત ધરાવતા નથી. અને પોતાનો સંસાર વ્યર્થ જશે, એમ ધારી પોતાના પ્રાણુની દરકાર કરી તેને જાચાવી, જગતમાં જીવતા રહેવું, અને તેમાં ગિત્રની દરકાર ન રાખી તે અનુચિત છે. આવા નિર્મૂલ્ય શુદ્ધ વિચારને આધીન રહી, ત્વરીતાથી પાછી પાની નાખી, નગળા જની, કાયરની માફક આંખ આડા કાન કરી અગાડા કરે છે. એવા જુદા દાંભિકને માટે પણ અસરકારક અને કડણ હૃદયનાને લાગણી થઈ—પશ્ચાન્તાપ થાય, તેવો પ્રકાર આ નાટક અંતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. જે સાક્ષતા કાળને દાખલો લેવા અને યાદ રાખવા ઉપયોગી થઈ પડશે.

જે માણસ પોતાના મનમાં ઉઠેલા વિચાર પાર પાડવા એકાએક સાહસ કરે છે, તેથી તેનું પરિણામ પણ આતે કેવું આવે છે, અને તે પરિણામનો અનુભવ કેવાં કષ્ટો સોસી અનુભવવો પડે છે, વિગેરે જાણતું હુંક જ્યાં અસરકારક આપવામાં આવેલું છે. માણસના મનમાં અમુક કૃત્ય કરવું, એમ નિશ્ચય થયો, તે પેહેલાં વિચાર કરવાની જરૂર છે કે, થયેલો નિશ્ચય કેટલે દરજ્જે પવીત્ર છે. આ વિચારને અનુસરનારા આ ક્ષણભંગુર સંસારમાં કિતિને પાત્ર થાય છે કે ધિક્કારને પાત્ર થાય છે ? એની તુલના કરવાનો યોગ્ય અવકાશ લઈ પુરા અને ઊંડા વિચારથી સમજાવવાની સહાયતાપૂર્વક કરવામાં આવે તો, માઠા પરિણામનું મુખ જોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, તે આવવા પામે નહીં. આ વિષયમાં મુખ્યત્વે કામાંધ માણસ કામના માહતિમિરમાં ભટકી મનોવૃત્તિનો નિમ્મલ

કરવામાં સુક કરેછે તેથી, તથા ઇંદ્રિયોને સાધ્ય નહીં રાખવાથી, મોટા ઘેર અને પ્રચંડ પશ્ચાત્તાપમાં આવી પડવાનો પ્રસંગ મળે છે. આ એકંદર કારણ કેવળ સાહસિક કૃત્યોથીજ પ્રાપ્ત થાયછે. ગાટે માણસ માનને એ વાત અવશ્યની છે કે, શાન્ત પ્રકૃતિથી સદ્રઢતા, વૃત્તિયુક્ત વિજયછત્ર ધારણ કરવું. એજ ઉત્તમ ગુણનું મહત્વ છે. અને તેથી તે સંયંધી વાંચનારના અંતઃકરણને લાગણી થાય, એવી રીતે આ નાટકના હેતુને સર્ચાવવામાં આવેલો છે. તો આશા છે કે વાંચનાર વિદ્વજનો જેમ આકાશથી અમૂલ્ય સંદ્ર મહાસાગરના મધ્યસ્થાન વિષે આતુર થઈ, તરી રહેલી છીપમાં પોતાનાં તેજોમય કીર્ણોના ઝળકાટથી ઉત્તમ પ્રકારનાં મોતીનું અંધારણ થવા ગાટે પ્રતીર્ષીત પાડેછે, અને તે પ્રતિર્ષિત તરનાર છીપ પોતાના ઉદરમાં ઝીલીને જીવસગાન રક્ષણ કરી, પરિણામે અન્વાંહિત મૂલ્ય પ્રાપ્ત કરેછે, તેમ અસાર ત્યાગ કરી, મુનોક્ત દ્રષ્ટીવટે ગુણ્ય ગ્રહણ કરવાની સાથે વાંચવાનું અને આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધિમાં લાવ્યાનું સાર્થક કરશે.

મોટા ઇશ્વરદાર, પ્રગાણીક અને પવીત્ર વૃત્તિવાળા સદ્ગુણસ્થોના ઘરોમાં નોકરો રાખવાનો રીવાજ પ્રાચિન કાળથીજ ચાલતો આવેછે તે કેટલે અંશે દ્રઢતા અને સત્યતા ઉપર ચાલનાર હોયછે. તેમાં કેટલાએક નોકરો જીજ્ઞાસુ લાલચને ગાટે નિગકહરામીપણું વાપરી પોતાના અન્નદાતાને પ્રસાદવા દિમ્મત ધરાવે છે, તે જાણતો પણ ચિતાર આપવામાં આવેલો છે. હલકા, શુષ્ક વિચારનાં માણસો હજૂરમાં અહર્નિશ સેવા ગાટે હાજર રાખવાથી તેઓ અચાનક એકાએક મોટા જોખમમાં ફસાવી દે છે, અને તેવા નિંદાન-દોષ વર્તન ચલાવનારા માણસો પ્રત્યે વિશ્વાસથી વર્તી અહર્નિશ તેમનાજ ભરૂંશાપર ટકી રહેવું તેપણ કાળે કરી મોટી આફતમાં નાખી આપેછે, જે માણસોના ચરિતાર્થનો આધાર બીજા ઉપર છે, અને તે બીજા માણસ પોતાના ઉદરનું પોષણ કરનાર થઈ પડેછે, તેવા જનપ્રત્યે ધણીજ નમૃતા અને શુદ્ધ દાનતથી વર્તવું જોઈએ; છતાં સ્વાર્થ લંપટ તુચ્છ જનો ઉપકારને બદલે અપકાર કરેછે. એ

કેટલું બધું નિંદા કર્યું છે. અને આખરે તેવાં બૂરાં કૃત્યોથી તેવા નિયંત્રકોની શુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવા તેનાં બૂરાં કૃત્યોની હકીકત પ્ર-
કાશમાં આવે છે. ત્યારે તેવાંએને પોતાની નઠોર વર્તણૂકનો પશ્ચાત્તાપ
અનહદ પ્રાપ્ત થઈ, આ સૃષ્ટીની અંદર અપકીર્તિને પાત્ર થવાની
સાથે અવિશ્વાસ, આગળ આવવાથી બીજા અન્ય સ્થળે પણ પોતા-
ના ઉદર નિમીત્ત ધંધો બોળી કઢાડવાને પુષ્કળ અસહ્ય હરકતો સો-
સવી પડે છે. માટે જાહેતર છે કે, પ્રમાણીકપણેથી વર્તી શુદ્ધબુદ્ધિથી
નિમક હલાકતપણે પ્રિય થઈ પડતું એજ ગુણ્યનું કર્તવ્ય છે. દ્રવ્ય
ગમે તો ગળો, યા નાશ પામો. આયુષ્યની દોરી ગમે તો અક્ષય
રહે, કે હગણાંજ ત્રુટી જાઓ, અગર સારા નઠારા ગુણ્યબાઈઓ
વખાણુરૂપી સુકતાદ્વયથી વધાવો કે, ચહાય તેટલા નિંદારૂપ કાંકરા
મારો, પરંતુ ગુણ્યે કદાપિ સત્યતાને છોડી પોતાના ધર્મથી કિંચિત્
માત્ર પણ અળાપમાન થવુંજ નહીં.

પ્રાચીન કાળમાં જાદશાહી રાજ્યના રાજાઓ પોતાની આગળ
આવેલા તકરારી કેસના નિવેડા કેવી પદ્ધતિથી હુકામાં કરતા, અને
પોતે નિરપદપણે ન્યાય કરવામાં કેવા આતુર અને કુશળ હતા, તે-
નો હુકામાં હેવાલ આપેલો છે. જેમાં તપ્તનશીન થયેલા રાજા અને
તેમના પ્રધાન એઓના અદલ ઈનસાફમાં નિષ્પક્ષપાતીપણ્યનો
ઉત્કૃષ્ટ રીવાજથી, પ્રજા સંતુષ્ટ રહી, રાજ્યબક્તિમાં સ્વાધીન રહે-
તી, તથા ધોર કર્મ કરનારને તેનાં કરેલાં કૃત્યના પ્રમાણમાં આ-
ધારસહ વ્યાજબી શિક્ષા આપવામાં આવતી હતી. અને ન્યાયનું
કાગ લંબાણુ ભરેલું ન થતાં રૈયતને ત્વરીતાથી ન્યાય ગળતો, તેમજ
સુચ પુરેષો પોતાનું દિલ દુભાવનાર પ્રત્યે દયાભાવથી નિહાળી, તેના
પ્રત્યે તિરસ્કાર ન લાવતાં જેમ તેમનું શ્રેય થાય તેવા ઇલાજો યો-
જતા. જે હકીકત આ નાટકના નાયક ઝવેરચંદે દુષ્ટ દરીયાખાન-
ના પ્રાણુ જમાવવાના સંબંધમાં કરેલી છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સ-
ગળાઈ આવે છે. વિગેરે હકીકતનો સમાવેશ હેવટના પ્રકરણમાં જ-
તાવવામાં આવેલ છે.

નાટકની હકીકત યથાગતી અને યથા પ્રયાસથી શક્યાનુસાર
લખવામાં આવી છે. તે આલતા જમાનાને અનુકૂળ થઈ પડી, ધ-

(૧૦)

મેઘાં અને કર્તવ્યકર્મમાં સદાયભૂત થશે. તો મારા પ્રયાસનું સા-
ચક થયું સગજીશ. ઝોજ આશા. અને પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના !

આં નાટ્ય ગ્રંથ રચવામાં સાક્ષર રા. રા. શ્રી ત્રિલલદાસ ઘનજી-
લાહની “ગુણસુંદરી” નાગની કાદમ્બરીની સદાયતા લીધી છે તેથી
તે સાહેબનો અતી આભારી છું.

લી૦ સેવક.

નિર્ભયરામ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

—૧૭૭૪—

વિજ્ઞાપિ.

સહૃદયસ્થો, આ પુસ્તકના નેમપરત્વે મુદ્રાંકિતની શ-
રૂઆતમાં ઘણા વ્યવસાયને લીધે પ્રથમ પદ્ધતિમાં ખારીક
દ્રષ્ટીથી તપાસાએલ નહી અને ત્વરાથી ચત્કિંચિત્
મુદ્રાંકિત થઇ ગયેલ તેટલાજ ભાગમાં ચથોચિત્ વિરા-
ભામાં લોભ વિલોભપણું મારા જોવામાં આવ્યું. જેથી
વિજ્ઞાતી કહું છું કે, તે સ્થળે સુધારી વાંચશો. આ પુસ્તકને
અંગે મારા પ્રાણાધિક પ્રિયમિત્ર રા. રા. મંગળજી અંદરજી
દ્વિવેદીની મારા અભ્યુદયમાં લાગણી અને તેમના તરફથી
મને પ્રસંગોપાત કેટલીક મદદ મળેલી છે જેથી તેમનો આ-
ભાર માનવાને હું આ તક વિસરી જતો નથી.

કર્તા.

પતિવૃતા ગુણસુંદરી નાટક.

“ પંચાકી. ”

ધર્મ પ્રાર્થના.

શ્લોકા.

દિવ્યંદિવ્યદુકૂલમિન્દુધવલંદીવ્યાસનસ્થંગુરુમ્ ।
દીપ્ત્યાદુઃસહતાપજાતહરયાસંવ્યાસદિઙ્ગલમ્ ॥
દેવૈર્દાનવમાનવૈર્મુનિવરૈઃસુધ્યાતપાદદ્વમમ્ ।
શક્ત્યામંગલયાયુતંભયહરંશ્રીમન્નાસિંહંભજે ॥
જયાતિવિમલવાસોમોહસમ્મર્દનોઽસૌ ।
સકલસુરજયાર્થેદાનવાનાંક્ષયાય ॥
ભવભયગજગણ્ડસ્થાનમહાપ્રવૃત્તિઃ ।
અબલસબલપક્ષઃશ્રીનૃસિંહસ્યપાદઃ ॥
જગદિદંસકલંતમસાવૃતં ।
સમવલોક્યદયાર્દ્રમનામહાન્ ॥
નરહરિનરદુઃસ્વહરોગુરુઃ ।
કૃતિમિમાંસકરોતિમહામતિઃ ॥

મંગળા ચરણ ઇંદ્રેશ રાહમાં.

ત્રીગુણાગા ત્રીભૂતેશ્વરી, શ્વેત વપુ ધારણ કરનાર. ત્રીગુણાં
વિનવે બાળ ધરીને પ્યાર, રમ્યનાટ્ય રમ્યું નિરધાર,
અભય દાતા તું કહેવાય, શેવક જનની કરજે સહાય,
અદ્યગતિ શું મહિમા ગાય, તદપિ અણિકા કરો પ્રસાર. સ્વેત.
નિંદીત રિપુવધ્યા વિશેષ, પારાવાર કરાવે ક્રોધ,
નથી બાળને બીજી આય, સત્ય સુબોધ છે તારે હાથ;
સુગતિ દે મા સૌને સાથ, અંધ પંથુને દૃષ્ટી આધાર. સ્વેત.
સર્પ ટાંપે જંગ દેવન બેઠ, તેમ શત્રુ ટાંપે વિશેષ,

અહીં નિર્જરે તારી પક્ષ, દૈત્ય વિદારી કરી તે રક્ષ;
 આર્ય જનોની તું અધ્યક્ષ, અનંત શક્તિ તારી અપાર. સ્વેત૦
 ત્રીપૂરાસુર મર્દની ગાય, સંકટ સગયે કરજે સહાય;
 મનોવ્રતિનો સગાવી વેગ, કુર કર્મનો ન કરશે ભેડ;
 શત્રુ સગાવી રખાવે ટેક, ઊદરતણું આછે તુજ ખાળ. સ્વેત૦
 (પડદો પડેછે ને સૌ જાગ છે)

સુત્રધાર:—(પ્રવેશ કરીને) સદ્મહરથો ! આજે આનંદે જય. જ-
 ય જય એવા મંગલાદી શબ્દોની ધ્વની થઈ રહી છે. જેમ
 સૂર્યોદયથી કમલોની આકૃતિ પ્રગ્લ્ભિત થાય છે, અને નીરમલ
 રક્ષાટીક ગણીમાં સૂર્યનાં કીર્ણો પ્રવેશ કરેછે, અને વીલક્ષણ
 અંધકાર નાશ પામેછે તેમ એકંદર જીરાજેલા અહરથોના
 મુખાર્વીંદ ઉપરની કાન્તી દેખાવમાં આવેછે. એટલે નાટકના
 નીચમ પરત્વે આપ સધળાને જીરાજેલા જોઈ અને ધણા
 ખુસી થયાછીએ. આપની એકંદર ખુસીની સાથે લંગાળ પામે
 તેવી આકૃતિના ચીતારને માત્ર આપવા આ વખતે અમે યોગ્ય
 છીએ પરંતુ નાટકના જીમ કાર્યના લીધે હુંકાણમાં આપની
 ઊત્તમ ઊત્કંઠાના આવેશને અનુસરી અમારી ઘટીત રહેલી ફ-
 રજના દરજ્જાને આપની ઊચ પ્રકારની મનોવ્રત્તીમાં પ્રવર્તવા
 આવા ગાંગલીક વખતે પતિત ચરણાવિદગમાં સુવર્ણમય પ્રકાર
 આદા કરીએ છીએ તે એકે આપની સમીક્ષ શ્રીમંત્ પતિવ્રતા
 ગુણસુંદરી નાગનું નાટક શ્રી હળવદનિવાસી શુક્લ નરભેરાગ
 પુરુષોત્તમ વીરચીત બજવી જતાવવામાં આવશે તે એક ચિતે
 જોવા તથા શ્રવણ કરવા કૃપા કરશો. (પડદા તરફ જોઈ આ-
 શ્ચર્યથી) અરે પ્રાણપ્રીયાને કેમ વાર લાગી હશે (તેવામાં નટી
 પ્રવેશ કરેછે) પ્રીયે આટલી બધી વાર થવાનું શું કારણ ? તું
 કહેતી હતી કે હું ત્વરાથી આવુંછું છતાં દેર થઇ.

નટી:—પ્રાણનાથ આપ જણોછો છતાં અધિરા થવાનું કારણ શું?

સુત્રધાર:—સખી બહુ જન્મળને લીધે તં વિદીત કરેલી વાત મને
 વિરમૃત્ થઈ હોય એમ જણાય છે તે શું? કહેતો ખરી ?

નટી:—કેમ બૂલો છો આજે પતિવ્રતા ગુણસુંદરીનું નાટક બજવી
 જતાવવાનું છે તો તે સંબંધી તૈયારી કરવાની આપે બલામ-
 બુ કરેલી હતી તેટલા માટે વાર થઇ કેમ હવે યાદ આવ્યું કે?

મુનિધાર:—હા; ખરેખર એ વાતથી તો હું અચાનક થઈ મચે
હતો દરમીયાન તે બધી સમય સૂચના આપી.

નદી:—પ્રાણવદ્ધભ, હવે શું આજ્ઞા છે?

મુનિધાર:—પ્રાણવદ્ધભ, આજે આ સુશોભિત રંગભૂમિમાં ગિરા-
જેલા સુગ સન્નિવેશને પતિવ્રતાપણા વિશે એક અસરકારક
ગાયન સંભળાવી ગનરંજન કર.

નદી:—બહુ ખેશ સાંભળો.

હંમે ભાલ ગાગરવા. એ રાહ

“ કહ્યાણુ. ”

વચન શિરતાજ કરે આ દારા, વરણુવે સતિતણે ગહિગાય. વચન૦
અળખલા જતી પર આરાતી, શિયળ ભંગ ગાટે ધાય;

શત્રુ પંઝાથી છૂટે સુંદરી, તે સતિ પ્રમુખ કહેવાય. વચન૦

ગુણસુંદરી પતિવ્રતાને, પકડી રાખી નિજ ઘેર;

સત્ય આકીન તે સ્ત્રી આનું જોધને, કરી જગદીશે મેહેર. વચન૦

અનંત કષ્ટોને શિશ ચકાવી, દુઃખ રહ્યું નિજ કાય;

કાયા સુકી સ્ત્રીયા તણી ત્યારે, ધર્મની કરી સહાય. વચન૦

કુળવંત જે સ્ત્રીઓ જગતમાં, પાવન જોષ આખ્યાન;

પતિ સેવામાં પ્રેમ વધારો, કરી વચન અનુપાન. વચન૦

મુનિધાર:—વાહ ! વાહ ! પ્રીયા તારૂં આ અત્યુત્તમ ગાયન સાંભળી
ગારૂં ગન હર્ષથી પ્રકુલિત થયું અને હું સત્યપૂર્વક કહું છું
કે આ તારા ઉપદેશથી સ્ત્રીઓને અવશ્ય જોષ થવો જોઈએ
વળી હું કહું તે સાંભળ.

દક્ષિણી રાહ. દાદરો.

પ્રાણુ પ્રિયા તમે સતિની રીતી કાઢીરે,

કુળવંતી નાર, ગાની આ વાર, કરશે વિચાર, સત્ય છે સાર,
ધણ પતિને ગાનેરે. પ્રાણુપ્રિયા૦

હતો મુને વિચાર તે તમે પસાર્યોરે

સ્ત્રીયા શિયળ, રાખે સખળ, પ્રીતિ પ્રખળ, જગમાં અચળ,
નામ નિજ રાખેરે. પ્રાણુ પ્રિયા૦

સખી આજ હવે આપણે જમણે અને ત્વરાથી સર્વ પાત્રોને તૈયાર
કરી નાટકારંભ કરીએ. (એમ કહી જાય છે)

અંક પેહેલો.

હરીદત્ત...	...	...	... આહાણુ.
ભોદીઓ...	...	...	... આહાણુનો ઊકસો
ગુણસુંદરી	...	...	... ઝવેરચંદની ચોરત.
ગુલાબ...	...	...	... ગુણસુંદરીની દાશી.
થપા...	...	...	... ,, સદર.
ઝવેરચંદ...	...	...	... નાટકનો નાયક.
માતીચંદ...	...	...	... ઝવેરચંદનો બાપ.
માનકુંવર...	...	...	... ઝવેરચંદની મા.
બુલબુલખાં	...	...	... ઝવેરચંદનો મિત્ર.

(૫)

શ્રી ગણેશાયનમઃ

અંક ૧ લો.

—
પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળઃ—રસ્તા.

પાત્રઃ—બ્રાહ્મણ અને તેનો છોકરો.

(એક બ્રાહ્મણ અને તેનો છોકરો ટેલ નાંખતા નાંખતા રસ્તામાં નીકળે છે.)

ટેલઃ—

જાતે યાત્રાકે ધાગ, મિલે તસ્કર તે કામ;
ગાલ લે ગયે તમામ, હાલ ગજળ ગુજરે.
કાશી પહોંચનેકે કામ, મદદ દેવે કાઉ દામ;
ભીસકા રેખવેગા નામ, પુન્ય શસ્ત્ર હોવેગે.
દિલ્લી શહેર હે ગુલજર, જાસે શેઠ શાહુકાર;
હે સખ અનકે દાતાર, ગલી ગલી પૂકારે.
હે કોઈ શંકરકા ભક્ત, દેવે દોકડા એક ફક્ત;
હમ હો ગયે અશક્ત, દિન દિન પૂકારે.

બ્રાહ્મણઃ—પુત્ર આવી કર્મ કયા કરીને થાડ્યા તોપણ કોઇ શાનું
કુળ થયું હોય એગ જણાવું નથી.

છોકરોઃ—આપા ત્યારે હવે કરવું કેમ અને તો ભૂખ લાગી છે અને
હુધાદેવીના આવીરભાવથી મારાં માત્ર શિયળ થાય છે.

બ્રાહ્મણઃ—ભાઈ આપણને લૂંટી જનાર ચોરોનું સત્યાનાશ જાણે.
એ દુષ્ટાએ આપણને લૂંટ્યા ન હોતતો આ દશા ભોગવવી
ન પડત ખેટા.

છોકરોઃ—પિતાજી જે ભાવી બનવાનું તે બન્યું પણ હવે હુધાદેવ
અતિ થયા તેનું કરવું કેમ.

બ્રાહ્મણઃ—હા, આ વખત અને યાદ આવ્યું કે કર્મ કયાથી કાંઇ થ-
વાનું નથી અને કયાળ શૂળ મટવાની પણ નથી. આ વખત

ઉપદેશ ગાથાથી ટેલ કરીએ તો કોઈ સહાધક થઈ દુઃખમાં દિવસો ભેશ ખરૂં.

છોકરો:—પિતાજી ત્યારે વાર શા ગાટે કરોછો પ્રધરના નાગથી મોલ્લે મોલ્લે ટેલ નાખીએ.

બ્રાહ્મણ:—જાહુ બેશ ચાલો ત્યારે (જમ છે અને પડદો ઉપાડે છે).

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ:—ઝવેરચંદનું ઘર.

પાત્ર:—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, ચંપાદાસ, અને પછી

ઝવેરચંદ, ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ ને છોકરો.

ગુણસુંદરી:—(દાસીને) સખી આજનો દિવસ અતિ મનોહર નો-
મ મારા મનોરુ તુરંગો ઉછળી મનોવૃત્તિને આનંદયુક્ત કરે છે.

ગુલાબ:— જાઈ સાહેબ ખરૂં છે મને પણ તમારી પ્રકૃતિ આનંદામ્
નોમ હર્ષ થાય છે હર હમેશ આવા આનંદના દિવસો હોય
તો કેવી મન ?

ગુણસુંદરી:—ગુલાબ જ્યારે આવા સુખદાઈ દિવસો હોય ત્યારે પછી
શું કહેવું ગુલાબ તું અને ચંપા જાને તમારા સ્થળે જાઓ
કારણ કે મારા પ્રાણનાથને આંહી આવવાનો વખત થયો છે.

વીદુશક:—હા મારા ભાઈ આવે છે તે ખબર કરવા હું આવ્યો હતો
ત્યાં તમે ઠીક આગળથી સમજ્યા (ગુલાબને તથા ચંપાને)
રાંડુ કાળથી ઠાસુકીયું જાંદાના પ્રતાથી ટળી જવાનું છે. હવે
હું હજુરમાં રહીશ.

ગુલાબ તથા ચંપા:—રડ્યાનો ઝોશલો લડે રાંડ વીના કોષ્ટને
બોલાવતો નથી.

વીદુશક:—ભુલા હવેથી બોડકીયું કેહશું ઠીક ના.

ગુલાબ તથા ચંપા:—બેન ચાલ પીટ્યાને જેમ બોલાવશું તેમ
વધારે ફાટશે.

વીદુશક:—તું થીગડા દેને ટકો પૈસો લેને આજદો ગ્રહણ ના આ-
લાખાને દીવસ અવતરેલા ચગતકારી છે (જમ છે)

બુલાબ:—હીક અમે જાને રજા ગાળીએ છીએ જો કદાપિ પ્રસંગ પડે
તો બોલાવજો આંદો નજદીકજી છીએ.

ગુણસુંદરી:—જહુ બેશ કામ પડશે તો (બુલાબ ને ચંપા જાને નમ-
ન કરી જાય છે ને ઝવેરચંદ પ્રવેશ કરેછે.)

ઝવેરચંદ:—પ્રીયે આજ તો આનંદમાં બેઠાં છો ને શું?

ગુણસુંદરી:—આપના દર્શનથી આનંદજી છે પરંતુ પ્રાણનાથ કહેતા
હતા જે હું ધડી ભરમાં આવુંછું છતાં વધારે વાર થવાનું કા-
રણ શું ?

ઝવેરચંદ:—વાહ ! વાહ ! રે તમારા મત પ્રમાણે વરતીએ તો
હીક ના ?

ગુણસુંદરી:—હું તો અજાણા આપના આધારે રહીછું અને મારું
જીવન વૃક્ષ તમે છો જ્યારે તમને ન દેખું ત્યારે હું ધણીજી
અધિરી થાઉંછું તેમાં વળી આપનું મુખ વચન ઉત્તરું નિકળે
ત્યારે અગાધ વ્યાધી થાય તેમાં શંકા શું? હું આપને મારા મન
પ્રમાણે વર્તવા કદી કહુંજી નહિં આવું મારમીક વચન જાણ
અજાણા ઉપર ન નાંખવું જોઈએ.

ઝવેરચંદ:—શું આવા મસ્કરીના પ્રસંગમાં તમને દુઃખ થઈ પડ્યું
વાર ? હવે વિચારી બોલશું.

ગુણસુંદરી:—આર્ય પુત્ર આપનાથી હું વિખૂટી રહુંછું ત્યારે માર
મતને જિલકુલ એન પડતું નથી કારણ.

ધન્યાશ્રી.

અજાણા અધિરી હાલ પતિ મારા અજાણા અધિરી હાલ ટેક.

આનન આપનું દેખું ન ત્યારે વરતે ઉદાશી આપર પત

ક્ષણે ક્ષણે બાયમીત રહુંછું આવતાં કરો કદી વાર પત

અરધાંગના આમી તમારી જાણી દરશન ઘો જીવનહાર પત

ચરણ રેણુંકા આપની ધારી પાવન કરો આ નાર પત

અને વળી આપની છાયા ઝોટલે ધડીભર દુર રહુંછું ત્યારે તડ

ડાટ સાથ અસુખ થાયછે.

ઝવેરચંદ:—પ્રીયે તમારું કહેવું હું માન્ય કરુંછું કામજી સ્વભાવ
જે સ્ત્રી હોય છે તે પતિ દર્શ વિના આતુરજ રહે છે.

ગુણસુંદરી:—સ્વામી કીઝોને પતિ સેવા તેજ જન્મનું સાર્યક છે અને આ સંસારમાં કીઝોને પતિ તેજ સર્વસ્વ છે.

અવેરચંદ:—(આકાશ સામે હાથ કરીને) હા. તેતો ખડૂં પશુ આ જો તો ખરી. ? પ્રિયા ? વર્ષાઋતુને લીધે આકાશ વાદળથી છવાઈ રહ્યું છે વળી પવન પણ બિલકુલ ચાલતો નથી તેથી મને બહુ આકળામણ આવેછે અને આ ભયંકર દેખાવમાં જ્યારે વીજળીના ચમકારા આકાશે થાય છે ત્યારે કેવું રમણીય દેખાય છે.

ગુણસુંદરી:—હા; પ્રાણનાથ ઈશ્વરલીલા અપાર છે વળી જગદાત્મન વિશ્વભૂમિએ કેવી વખતો વખત રચના રચે છે તે સાંભળો.

ગાયન:—કનરો

ગહન ગતિએ ધ્રુવની ન્યારી, પાર ન આવે જલધી આવારી, ગહન.

સ્થાવર જંગમ જડ ચેતનમાં, રૂપે રજાએ કિર્તિ પ્રસારી, પાર.

સૂર્ય તારાને ચંદ્ર આકાશે રચના રચીએ ભૂમિ હજારી, પાર.

ગ્રીસ્મ ઋતુમાં ધમ્ જણાવે, ચાતુર ગાસમાં વરસેવારી, પાર.

હેમંત ઋતુમાં અંગે ઠંડી, વખતો વખત આવે વખત વિચારી પાર.

અવેરચંદ:—શશિવદની હું આ પર ઋતુનું વર્ણન સાંભળીને અતિ-

શય મગ્ન થઇ આનંદરૂપી સાગરમાં ઝોકો ખાઉં છું અને તારા સર્વોત્તમ ગુણો જોતાં મારી જીવ્હા વડે તારી પ્રશંસા કરવાને હું શક્તિહીન છઠ્ઠી (સ્વગત) આહા! ઈશ્વર હું તારો કુટુમ્બો આભારી થાઉં. હું કેવો ભાગ્યવંત કે આવી સર્વગુણસંપન્ન પ્રીયા મને મળી અરે જગતનિયંતા હું તારા ગુણ ત્યા અલૌકિક ગતિનાં વખાણ કરવાને અશક્ત છઠ્ઠી તોપણ મારાથી ખનતી સ્તુતિ કરવી જોઈએ તે તું સ્વીકારી અંગીકૃત કરીશ.

ગીતિ

ત્રીલોકેશ્વર તુજને વંદન વારંગવાર ઠડૂં આજે,
આભારી છઠ્ઠી તારો સુંદર પ્રીયા મળીએ તે કાજે
(તેવામાં તેજ આલ્સણ ટેલ નાંખતો નાંખતો આવેછે).

આલ્સણ:—

લાવણી

રામ નામને રટો હો નિશદિન રાગ નામને રટો

વ્યર્થ ગુમાની મન જખ્ખાવી આગ તેમ ના અટો
આમ તેમ ના અટો સમજ મન આગ તેમ ના અટો. વ્યર્થ.
રાગ નામનું ખડગજ ધારી ભવ પ્રાશ્નાતને કટો.
સંયમ વાસીને કરી ઉદાસી હાય તાલી દઈ વટો

હાય તાલી દઈ વટો સમજ મન હાય તાલી દઈ વટો વ્યર્થ.

ઝવેરચંદ્ર:—પ્રીયા આવી અંધારી મેંધલી રાત્રે એવો કાણુ દુઃખી.
ઝો હશે કે આવી દિન વાણી ખોલેછે એટલુંજ નહિં વળી બિ-
પદેષ્ટા પણ લાગેછે.

ગુણસુંદરી:—આર્ય પુત્ર આ આવની વિશે એવા ધણા હશે જીવ
પ્રાણીગાત્રને પોતાના કૃત્ય કર્મ ભોગવવાં પડે છે પરંતુ ઉપદેષ્ટા
છે તે ઉત્તમ.

ઝવેરચંદ્ર:—પ્રેમી તેટલાજ માટે ને કાણુ છે તેની તો તપાસ કરવી
જોઈએ.

ગુણસુંદરી:—જેવી પ્રાણુનાથની ઇચ્છા

ઝવેરચંદ્ર:—(થોડેક આગળ આવી) અરે ભાઈ તમે કાણુ છો. અને
ક્યાંથી આવો છો. વળી આટલી મોડી રાત્રે આવા ભયંકર
અંધારામાં “ કમકમાટ ભરેલું” કામ કરવાની એટલે ” બીખ
મામવાની શી જરૂર પડી છે.

આદિજી:—આપ સમ્યથી પૂછવાવાળા કાણુ છો.

ઝવેરચંદ્ર:—હું નઅશેઠ મોતીચંદનો પુત્ર ઝવેરચંદ છું. તમે આવ્યા
દિન બની ગયા તે જોઈ મને દયા આવવાથી પૂછું છું માટે
કારણ વિદીત કરવું જોઈએ.

આદિજી:—શેઠ? હું મારી કયા શું કહું, દુઃખનો માર્યો હેરાન થઈ
ગયો છું. હું ગુજરાતનો રહીશ આદિજી છું. યાત્રા કરવાના ઈ-
રાદાથી ધર છોડી બહાર પડ્યો. પરંતુ મારા હત ભાગ્યે અને
રસ્તામાં ચોર મળ્યા તેઓ મારું સર્વસ્વ લૂટી ગયા તેથી હું
આ હાલતે પહોંચ્યો છું તેમજ મારા પાસે હવે કાંઈ રહ્યું
નથી કે હું પાછો મારે સ્વદેશ ભાઈ એટલા માટે હું દિલ્લી
શેહેરમાં ટેલ નાંખ્યું કે કાંઈ પરમેશ્વરનો ભાલ મળી આવે
અને આ દુઃખી આદિજી સંકટ વિદારે.

ઝવેરચંદ:—(આવા દિન શબ્દ સાંભળી દયા આવવાથી સ્વગત)
આ મનુષ્ય દેહનું સાર્થક તો આવા ગરીબને સંતોષ કરવા
તેજ છે. ગતલણ હાથે તે સાથે (પ્રુક્તેથી) અરે વિદેશી તું
આ લે (ઝોગ કહી પોતાના હાથનું સડક કાઢી આપે છે.)
હવે તું તારે ઘેર જા.

આદિજી:—(હાથમાં લઇ) સ્વસ્તી ઇશ્વર તમારો જય કરે (છોકરાને)
બોલીયા આજે આપણું કામ થયું તને જનોઈ અને અચ્ચીનો
વિવાહ થઇ રહેશે. આહાહા ! શું ઇશ્વરની લીલા છે આપણું
તો કામ થઇ ગયું (તેમ કહી રસ્તે પડે છે.)

ઝવેરચંદ:—(સ્વગત) દિનને આપવાથી તે કેવો આનંદ થાય છે
હવે આ એક સડક મારી પાસે રહું તે મારે શું કામનું છે
માટે લાવ તેને હું પાછો બોલાવી આવી દઉં (પ્રુક્તેથી) અરે
મહારાજ. તમે અહીંઆં પાછા આવો.

આદિજી:—(ઉદાશ થઇને સ્વગત) અરે ભાઈ કર્મ વિના કર્મી થ-
વાય છે? આતો શેઠે આપતાં શું આપ્યું પણ પછીથી વિચાર
થયો હશે તે પાછુંજ લે લેશે. ઠીક ચાલ જાણ હશે નસીબ-
માં નહીં ત્યાં શું ઉપાય ! (પ્રુક્તેથી) શેઠજી મને ફરી બોલા-
વવાનું શું કારણ.

ઝવેરચંદ:—મહારાજ આ બીજું સડક પણ તમે લઇ જાઓ હવે
તે મારા ઉપયોગનું નથી કારણ હું તમને અર્પણ કરી ચુક્યો.

આદિજી:—(ધણે ખુશ થઇને) કલ્યાણ, કલ્યાણ, મહા લક્ષ્મી વધે
ઇશ્વર તમારું સાફ કરશે શેઠજી માફતો ભવોભવનું દરિદ્ર આપે
દાણું. (જાય છે.)

(ઝવેરચંદ પાછો ગુણસુંદરી પાસે આવે છે.)

ગુણસુંદરી:—(પોતાના પતિની આવી ઉદારતા જોઇને કહે છે.)
દેવ. આ જરીબ દાશીની એક વિનંતી છે.

ઝવેરચંદ:—કામળાંગી શું. કહે જોઈએ?

ગુણસુંદરી:—પ્રાણનાથ હું અદ્ય ખુધીવાન કદી બોલું અને આપને
રિસ આવે તો કહેવા ધારતી નથી.

ઝવેરચંદ:—નહીં નહીં તારા બોલવા ઉપર મને રીસ આવવાની
નથી તથાપી તું કહે તો ખરી.

ગુણસુદરી:—સ્વામીન આજે અપે બ્રાહ્મણને જે સડક આપ્યાં તે અતિ ઉત્તમ કરી સ્વર્ગદ્વાર ખુલાવ્યું છે. પરંતુ દરેક બાબતમાં વિચારી કામ થાય તો ?

ઝવેરચંદ:—પ્રીયા બોધ કરતી અચકી કમ પડે છે. મેં વગર વિચાર્યું કર્યું તેમ તું કહે છે તો શા કારણથી.

ગુણસુદરી:—કારણ દેખીતુંજ છે. પ્રાણનાથ, આપે જે કર્યું તે સા-
રૂંજ કર્યું છે. પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

ઝવેરચંદ:—(જરા રીસથી)તું અગને વગર વિચારી માણસ લેખતી હો તેમ જણાય છે.

ગુણસુદરી:—વંદનીય. હું મૂર્ખની ઉપર કટાક્ષ કરવી એ ધટેછે? મારો કહેવાનો હેતુ આલોચન છે કે

ગરબી

ગુરુ ગોવિંદના મહીનાની

કરજોડી કહું આવાર સ્વામી મારારે, છે અંતે હીતની આ વાત વિનવે આ દારારે

કરવા માફી મારા બોલ હું જે બોલું રે,

નથી સગજણ મુજમાં લેશ સ્ત્રી મન બોળુરે.

ઝવેરચંદ:—વાર, વાર, તારે શું કહેવાતું છે તે તું પહેલું કહે. કહેવાને હૃદય ઉઠાવી રહ્યું છે. મોપર શબ્દ ઉભારાઈ રહ્યાં છે છતાં ગુપ્ત શામાટે રાખવું જોઈએ.

ગુણસુદરી:—પ્રાણેશ માહારો તો કહેવાનો હેતુ એવો છે કે આ પૈસા કમાતાં આપના વડીલોને કેવી તકલીફ પડી હશે માટે પૂર્વા-પર વિચાર કરી જે કાંઈ કામ થાય તે ધટિત અને કોઈ દિવસ હરકત ન આવે વળી જુઓને વગર વિચારે વાપરવાથી રા-જના ભાંડાર ખુટે અને દિન પ્રતિદિનના વયથી કુતાનાં જળ ખુટે ત્યારે આપણે કોણ ગાન. આપ હજુ કાંઈ કમાઈ બાવવા શીખ્યા છો?

ઝવેરચંદ:—(ગુરસેથી) અરે મને શીખામણ દેનારી તું કોણ બરાબર આજથી થૈ રહ્યું જ્યાં સુધી આપ કમાણી ન લાવું ત્યાં પર્યંત આ દિલ્લી શહેરનું પાણી હરાગ છે. સાંભળ—

શિખરણી.

નકી પ્રેમી તારાં, વચન સર્વે દાહજ કરે;

પ્રદીપો વાક્ષાંતી, કર કર કમાણી તય કરે.
અવાપીથી મારે, જળ જનમભૂનું વિષ થયું;
વિદેશે તો જીવું, સકળ ગન સાનું કુળ થયું.

ક્ષત્રી કલંક.

સુષ્ણુ પ્રાણ પ્રીયા આવાર દીક્ષીમાં હુંતો નહી રહુંરે;
હુંધું જાવે જાવા તૈયાર દીક્ષીમાં,
લાવું નીજ કગાઇ કેરૂં ધન. દીક્ષીમાં.
ત્યારે લેવું મારે દીક્ષીનું અન્ન દીક્ષીમાં,
તમે ખુશીથી રહો આભુવન દીક્ષીમાં.
તારા વચન છે બોધ મુજ ગન દીક્ષીમાં.
ખરો મોતીચંદ કેરો તન દીક્ષીમાં.
જળજમુનાનું વીષ મુજ મન દીક્ષીમાં.
(આટલું કહી ઝવેરચંદ ચાલ્યો જાય છે ને ગુણસુંદરી
પશ્ચાતાપમાં પડે છે. પડે પડે છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ:—મોતીચંદનું ઘર.

યાત્ર:—મોતીચંદ, માનકુંવર અને પછીથી ઝવેરચંદ.

(મોતીચંદ પોતાની સ્ત્રી સાથે બેઠા છે તેવામાં ઝવેરચંદ
દોર આવતો જોઈને.)

મોતીચંદ:—કેમ પુત્ર આ શું ક્યાં જવાની તૈયારી.

ઝવેરચંદ:—પિતાજી ગવારાવાનું કારણ નથી હું ઊંઘર લાયક થયો
તો વેપાર રોજગાર કરવા સગ્યે જાવે જવાની તૈયારી કરી
આપની રજા લેવા આવેલો છું.

મોતીચંદ:—(ગાબરો થઈને) પુત્ર આ શું ? અગારી આ છેલ્લી
અવસ્થામાં આવા કુરવચન કહેવાં ઘટે છે? તારે કગાવાની કાંઈ
જરૂર નથી પરમેશ્વરની કૃપાએ? તું તારે અગારી નજરે રહીને
સુખામાં દિવસ નિર્ગમનકરતાં અગારી શેવા ચાકરીમાં તત્પરરહે.

ઝવેરચંદ:—પિતાજી એતો આપનું કહેવું ઉચીત છે અને માવિત્રની
સેવા દિકરાએ કરવી જોઈએ પણ દેશાટન કરવા રજા આપો કાંઈ
કારણસર મેં દિલ્લીનું પાણી હરાગ કર્યું છે માટે હું અવશ્ય
જાવે જઈશ.

મોતીચંદ — વત્સ કારણ શું ? જાવા આંહી નજીક નથી વળી ક-
હેવત છે કે. “જે જાવ જાવે તે પાછો ન આવે” માટે તું
આ વિચાર છોડી દે તને કમાવાની લાલશા થઈ હોય તો તારા
નાગથી વાહાણ વહીવટ ચલાવું અને તેમાં જે કાંઈ મળ્યું તે
તારા નશીયતું એમ માનીશ કેમ સમજ પડી.

ઝવેરચંદ — નહિં નહિં પિતાજી મારો નિશ્ચય હવે કોઈ પ્રકારે રદ
જવાનો નથી માટે કૃપા કરી મને રજા આપો એટલે બસ.

મોતીચંદ — અરે પુત્ર આ તારો અતિશય આગ્રહ જોઈ મને બહુ
હાથ લાગે છે. તને કડવાં વચન કોણે કહ્યાં? તારી સ્ત્રીએ કાંઈ
કહ્યું હોય તો જિજ્ઞાસુ પશુ તું જાવે જાવાની વાત છોડી દે.

ઝવેરચંદ — પિતાજી મારા મોંમાંથી જે પણ થયું છે એ હવે ખોડ
થવાનું નથી કદાપિ આપ અતિશે આગ્રહથી અટકાવેત કર-
શો તો પરિણામ ખોટું આવશે. જરૂર મરણને શરણ થઈશ.

માનકુંવર — પુત્ર તું આવી ગાંડી હક ના કર. શું અમને આવી
વૃદ્ધાવસ્થામાં એકલાં મુકી જતાં તને હીક લાગે છે? કહે જોઈએ
તું ગયા પછી અમારી પાસે આંહી કોણ જાણુ. કાંઈ વિચાર
કર તને સમજાવું વધારે શું કહીએ.

ઝવેરચંદ — માતાજી જેવાં પ્રારબ્ધ હું આંહી રહીને શું કરીશ પણ
જો આપ મને રજા નહિં આપતાં આગ્રહ કરી રોકશો તો અ-
ન્તોદક વિના માફ મૃત્યુ થશે કારણ આંહીનું અન પાણી મેં
હરાગ કર્યું છે.

માનકુંવર — પુત્ર આવું નાંખી દેવાનું વચન શું બોલે છે. આ તારાં
વચન સાંભળી મને તો શું થાય છે.

ઝવેરચંદ — કાંઈ પણ ન થવું જોઈએ. આશિશ આપી રજા દીઓ
એટલે બસ.

માનકુંવર — વત્સ તારી મરજી પ્રમાણે કર પણ માતૃપિતાની આ-
મન્યામાં રહેવું એ ધર્મ છે આટલું બધું સાગાટે કરવું જોઈએ.

ઝવેરચંદ — માતાજી તમારું કહેવું મારું છે હું જાવેથી આવ્યા બાદ
આપની શેવામાં તત્પર રહીશ પણ આ વખત મને ખુશીથી
રજા આપો એટલે તમારી આશિશથી માફ શ્રેય થાય.

આનકુંવર — પુત્ર પાછા વહેલા આવજો ને શરીરનું જતન કરજો.
ઝવેરચંદ — માતાજી બહુ બેશ (મોતીચંદને) પિતાજી કેમ સ્તબ્ધ થયા આ બાળકની અરજ ઉપર નિષ્ઠા કરો તો ?

ગજલ.

આજ ગારે જાવે જાવું વાત છે ખરી,
 આગના દિયો પિતાજી ખુશીમન કરી.   આજ
 આનજળ દિલ્લીનું કયું છે મેં ત્યાગ,
 નક્કી વાત જાણી આપ છોડે અનુરાગ.   આજ
 આપથી કમાઈ જ્યારે કરું હું ખરે,
 જલ્દી પિતા પાછો હું આવું આધરે   આજ
 રામચંદ્રી.

મોતીચંદ —

કુરવચન આ શું વહો પુત્ર વિચારો મન
 જરા અસીત આ દેહીને કહેવું ધટે ન વચન   કુર
 એક તનય તું મુજને તેને વિદેશની શી વાત
 કમી નથી મુજ ધાગમાં તુજ વેણુ કરેછે ધાત   કુર
 વેણુ કહું કોણે કહું મુને કહે આણીવાર
 નાક કાન કાપું સહી આપુ દંડ અપાર   કુર

ઝવેરચંદ — પિતાજી આપે ખેદ નહીં કરતાં હીંમતથી શિખાગણ આપી રજ આપવી જોઈએ.

મોતીચંદ — પુત્ર તને રજ આપતાં ગારો જીવ ચાલતો નથી કારણ કે તારા વિયોગથી મને બહુ ખેદ થાય સાંભળ.

ગજલ.

થાય તાપ તુજ વિયોગથી, પુત્ર વિદેશની વાતો નહીં કરો;
 શું વૃદ્ધ પિતાને તજી જશો મુજ વચન લોપી આડા ઘસો,
 દ્રવ્ય સંપાદનની હોંશથી તમે જાવે જાવા મન ધરો,   થાય
 રહો ઘેર આપું ધનરે નથી ગારે બિજો તનરે;
 નિશ્ચે પહોંચ્યું મૃત્યુ ગહાઈ દેવે વિચારી પાછા કરો.   થાય
 પુત્ર ગારો રજ આપતાં જીવ ચાલતો નથી પણ તું હઈ લખ

એકો છે ઝટલે મિશ્રાયે રત્ન આપુંહું. તું જ્યાં જ્યાં જ ત્યાં ત્યાં
આપણા કુળને હાજરે તેવી રીતે વર્તણૂક રાખજે. ભલે તું ખુશીથી
સિધાવ ને તારી મન કામના સિદ્ધ કરી પાછો તરત વળી નીકળજે
(ગાનકુંવર પ્રત્યે) પ્રિય ચાલ હવે આપણે પુત્રને ભવેજવાની તૈયારી
કરી આપિએ (સૌ જાણ છે ને પડદો પડેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ:—ગુણસુંદરીનું ભૂવન.

પાત્ર.—(ગુણસુંદરી, ચંપા, ગુલાબ અને પછીથી ઝવેરચંદ.)

(ગુણસુંદરી લગણે હાથ દબાવેલી છે તે જોઈ તેની ઘસી
ગુલાબ તેને પૂછેછે.)

ગુલાબ—જાણ સાહેબ આજે આપ ઉદાશ હો એમ લાગે છે તેનું
કારણ શું?

ગુણસુંદરી—શું કહું જેન મેં જે વગર વિચારે કર્યું છે તેનું ફળ
મારેજ હવે ભોગવવું પડશે તે જો કે કાલ રાત્રે હું અને તે
જ્યારે અગાશીમાં બેઠાં હતાં તેવામાં એક બ્રાહ્મણ ટેલ નાંખ-
તો નાંખતો આવ્યો તેની ટેલનો અવાજ સાંભળી તેમને દયા
આવી તેથી પોતે જાતે તે બ્રાહ્મણને સગણ બોલાવી પોતાના
હાથનું હીરા જડીત સડલ આપ્યું તે વખત તો હું ના બોલી
પણ જ્યારે ફરીથી તેને પાછો બોલાવી બીજું સડલ દીધું ત્યારે
મારી આ અભાગણી જીભ મુઁગી નહીં રહેતાં બોલાયું કે તમે
આમ આપોછો તે ખરું પણ તે પેદા કરવામાં કેટલી મહેનત
પડી હશે વિચાર કરો જોઈએ, મેં આટલા શબ્દો કહ્યા તેથી
પોતે ક્રોધમાં આવી દિલ્લીનું પાણી હરાગ કરી પરદેશ કમાવા
જવાની તૈયારી કરે છે તેથી સખી હું દિલ્લીગીરી છું હવે કરવું
શું આતો હાથના કર્યા હૈયે વાગ્યાં તેમાં કોનો દોશ કાઢવો.

ગુલાબ—જાણ સાહેબ આપ ઉદાશ થશો નહીં આપનાં પૂજ્ય સા-
સુજી તથા સસરાજી ખુબ સમજાવી નહિં જાણ દીએ (તેવા-

માં ઝવેરચંદને આવતો જોઇને) બાઈ સાહેબ તમારા પતિ આવે છે.

ગુણસુંદરી—(ઉભી થઈને) પ્રીયપ્રાણનાથ આપના ચરણ કમળમાં આ દાસી અભિવંદન કરે છે.

ઝવેરચંદ—પ્રીયા તેં મને દ્રવ્યસંપાદન કરવા માટે કાલે જે જોષ ક્યો હતો તે ધણું સાફ કાગ કર્યું છે હવે હું આપ કમાણી માટે પરદેશ જાઉં છું તો તું તારા દર્પગચ અંતઃકરણથી ર-
જા આપ.

ગુણસુંદરી—પ્રાણેશ, આપને આ મૂર્ખ સાદસીક અળખાના વચન સાંભળી કોષ કરવો ઘટેછે? આપે મારાં કંટુ વચન સાંભળી પરદેશ જવાની તૈયારી કરી માટે આ રંક દાસી ઉપર કૃપા કરી તે વાત છોડી દો.

ઝવેરચંદ—પ્રીયા તે વચન કડવાં નથી પણ અમૃતરૂપ છે કારણ કે કહેવત છે કે (આપ સગાનળજી નહિં ને મેષ સગાન જળ નહિં) મારા આપની કમાઈપર જો હું ઠેકડા મારીશ તો તે કેટલા દીવસ ચાલશે ? આ વિચાર આવવાથી પ્યારી મારો પરદેશ કમાવા જવા દૃઢ વિચાર થયો છે આમાં તારો કંઈ દોશ નથી. મારા ગયા પછી તારો ધર્મ શું છે તે વિચારી તારું પતિવ્રત પૂરેપૂરું પાળજે. તું ડાહી છે માટે તને તે જાણત વધારે કહેવા જરૂર નથી હવે વળત થઇ જાય છે માટે પ્રાણુવ-
દલલા તું ખુશી થઇ રમ આપ ને હું પાછો જલદી વળીશ.

ગુણસુંદરી—નહિં નહિં આવતો છોડી દો અળખાને અધિર ન કરો પ્રાણુવદલભ હું આપવિના દિવસ કેવી રીતે નિર્ગમન કરીશ આપની આ ગરિજા કિંકરી તમારા દર્શવિના ઝુરી ઝુરી મરી જશે માટે કૃપા કરી આપ જવાનો વિચાર છોડી દો. ખરેખર મારા વચનથી રોશ થયો છે કેમકે.

સિતાજીના મહિનાનો.

થયો વચનથી મનમાં રોશ ઉચિત નથી આપને
વળતે જૂલ કરે પ્રિય નાર, નવ ગણીએ પાપને;
અળખા હોયે ઝાઝી ખુબ, સાદસ એના અંગમાં,

મુકી આપે શરીરની શદ્, ઉન્મત્તપિયુ સંગમાં.
 પિતા ધરની જોઇ છે બીડ, તે આવી નજરે આડે,
 એથી લોભીપણું મારે અંગ, સ્વગતિથી કેહેવું પડે;
 ભૂલી યુવતી તમારી આવાર માંડી કરો કંચળ,
 આવ્યા મુસીબતે મારા દીન જનાવી રંકળ.
 જુઓ રહેમ ધરી આવાર, વળતી માંડી દીલજો,
 રહી ભૂવન તમારે આપ, ઉચીત સુખ લીજોએ;
 કર જોડી વદે આ નાર, વચન પર નીધા કરો,
 રહી પૂરો મનના કોડ દાશીને સુખી કરો.

ઝવેરચંદ

ગાયન.

પવિત્ર પત્ની તમે મને આશુ સમજી અટકાવો છો,
 સગળે ન કાંઈ તમે, વીચાર ક્યો જે અમે. પવિત્ર.
 નકી કયું છે રાણી, હરામ દીલ્લીનું પાણી,
 ખરેખર મન જાણી, વિચારી વહુનું વાણી;
 હવે એની મુકો કાણી, જાવે જાતાં નથી હાની,
 રમ દીયો પ્રીતે શાણી, માત પીતા દયા આણી;
 રમ દેછે ગુણુ જાણી, પવિત્ર પત્ની. સગળે ન કાંઈ તમે.

પ્રાણુ પ્રીયા હવે શોક કરવો તજી દઈ જલદીથી રજા આપ
 કારણ મને વખત થાય છે હું કોઈ પ્રકારે હવે મારો વીચાર રદ
 કરવાનો નથી.

ગુણસુંદરી—(રડતી રડતી) ભગવાન આપને પ્રવાસી થવા અતી
 આગ્રહ હોય તો મને હુકમ કરો એટલે હું પણ તૈયાર થઈ.

ઝવેરચંદ—ના તમાર કાંઈ કામ નથી તમે આહીજ રહો.

ગુણસુંદરી—દુખ વીદારણુ આપના વિયોગે મારા દીવસ શી રીતે
 વિગત થાય. ચક્રોરની ચંદ્રમાં, ચાતકનિ મેઘમાં. બ્રમરની
 કગલમાં તેમ મારા જીવનહાર તમારે વિષે મારી પ્રીતિ છે વળી
 દેહની છાયા જુદી કેમ થાય.

ઝવેરચંદ—રસદાષ અભોજવદની આ તાર કહેવું સમગ્ર ખરૂં છે પણ
 આ વખત મારી સંગે આવના આશા ખીલકુલ કરશે નહીં.

ગુણસુંદરી—આર્ય પુત્ર અજાણો અપરાધ સ્વાય તેવો હોય તોપણ

નહીં મણકરતાં મારી આપણ શાસ્ત્ર કહેછે માટે ગને સંગ રાખો.

ગાયન.

અળખાને રાખો સાથ જીવન અળખાને રાખો નાથ ગ્રહો મારો હાથજી
મીંતા અતીશે દીક્ષમાં આવે જળવીના દીનકેમ ગમ્મચના જાવે
ગતી મારી તેવી નાથ જીવન જુરી જુરી કેમ દીન જાવે મારા
જીવનહાર મારા પ્રાણ આધારા દમન કરો નહીં નાથ જીવન
નેહુ આંસુ વહે યોધારાં કુર કર્મ ક્યાંથી આવ્યાં નકારાં
કરવું મારે હવે શું નાથ જીવન જનની એ પ્રસવ કરો શીદમારો
એજે જાશે મારો જનમારો ધીક ધીક મુજને નાથ જીવન

અવેરચંદ—પ્રીયા આ શું વિચાર કર, તમારી પાસે રત્ન લેવા આવ્યાં તેટલા માટે આગ કરો છો કે.

ગુણસુદરી—(આતુરતાથી) પ્રાણનાથ આપને એમ જાણે ત્યાં મારો શો ઉપાય? હું શુદ્ધ અંતઃકરણથી મારો વીચાર દાખવું છું
છતાં આપને ઉલટું જાણે ત્યારે મારું નશીબ! પરંતુ પ્રાણવધન
મારા વચન ઉપર નીધા કરો તો હું એટલેથીજ મારૂં સાર્થક
માનીશ. સાંભળો.

સૌરઠ ગાડી.

પ્રીય પતિ વેલેરા વળજેરે, સ્વામી અંગનું ચત્નજ કરજે;
એક વચની છો કંથજી મારા, મારા દુઃકીત દુર કરજેરે. સ્વામી
અદ્ય ગતિ આ અળખા જાતિની, હર વચન નવ ધરજેરે. સ્વામી
આપ નાગની રટના અહોનીશ, સપદી આવી મુનેગળજેરે. સ્વામી
છશ ઉમૈયા પૂજ્યાં હોય પ્રીતે, તે પુન્ય આવીને અડજેરે. સ્વામી
દર્શન પાળે ધડી સંવત્સર, તે વ્યાધી આવીને હરજેરે. સ્વામી

સ્વામીનાથ આપ સુખેથી સિધાવો પણ આ આપની દિન દા-
સીની એટલી વિનંતી છેકે આપ પાછા વેલા વળજે અને આપ ગને
આપની છળી તથા કોઇ બિજા નિશાની આપતા જાઓ કે, જેની હું
હર હમેશ સેવા કરી મારા દિવસ આપની ભક્તિમાં નિર્ગંગન કરું.
અવેરચંદ — જાહુ સાઈ પ્રેમી (તેમ કહી છળીને રૂગાલ આપેછે)

પ્રીયા તારે કોઇ વાર અવધડનું કામ પડે, તો તું મારા પરમ
મિત્ર બુદ્ધબુદ્ધખાંને સુચના આપજે એટલે તે આવી તને સહા-
ય થશે.

ગુણસુન્દરી—(નગન કરી) પ્રાણેશ બહુ સાફ આપ સુખેથી પધારે
 મારી કોઇ બાળતની ચિંતા કરશે નહિ ને શરીરનું જતન
 સારી રીતે કરજો પણ આ દાસીની વિનતી ધ્યાનમાં રાખી
 પાછા ત્વરાથી પધારજો

ઝવેરચંદ—પ્રીયા આ તારૂં કેહેવું ગાન્ય કરુંછું. ઉદાશ નહીં થવું
 સાંભળ,

સૌરઠ

પ્રીય તમે થાશે નહિં ઉદાશ વિલગ હું નહીં કરું રે. પ્રીય તમે.
 તમે કહ્યું કમાવા કાળે જાવે મારે જાવું આજે,
 જિતમ ધન મેળવવા પ્રીતી મન ધરું રે, પ્રીય.
 અતિ ધીરતા મનમાં ધરજો, માત પિતાની સેવા કરજો;
 સદ્ય સુખદ સેવામાં ફક્ત છે ખરું રે, પ્રીય.
 ખાન પાન ખુશીથી કરજો, પ્રભૂ ચરણમાં પ્રીતી ધરજો;
 સાચવજો શિયળ હું પંથે પરવડું રે. પ્રીય.
 પત્ર લખજો પુરણ પ્રીતે, જિતર લખીશ હું કુળની રીતે;
 વાંચી પરસ્પર વિયોગ દુઃખ થાશે ધરું રે. પ્રીય.

માટેજ મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી દિવસ નિર્ગમન કરજો
 હવે હું જાઉંછું (ઝવેરચંદ જાયછે ને દાસી પ્રવેશ કરેછે)

ગુલાબ—બાઈ સાહેબ આપ વધારે દિલગીર છો તેનું કારણ શું?

ગુણસુન્દરી—દાસી પ્રાણનાથ દુર દેશ સિધાવ્યા, હવે હું કેમ દિવસ
 નિર્ગમન કરીશ.

ગુલાબ—બાઈ સાહેબ ધિરજ રાખો, આપના પતિનો જન્મનિયંતા
 દીર્ઘાયુ કરશે અને તેમને પાછા જલદી લાવશે.

ગુણસુન્દરી—પ્રીય સખી ગુલાબ તારૂં કેહેવું ખરું છે, પણ પ્રાણનાથ
 વિના એક ઘડી વર્ષ જેવી થઇ પડે છે. સાંભળ.

સૈયર શું દુઃખ લખવું.

પિયુજ વિદેશે સધાવીયા, એક ઘડી કદપ થાય;
 સુકીત મારારે સુષ ગયાં, વૃદ્ધ અંગ ન સગાય. પિયુ.
 દુરે ગોઝારી છું આ સમે, કાઢાડ્યા પિયુને વિદેશ;
 એક વચન મન જાણીને, કેતાં પિયુને આદેશ. પિયુ.

દિવસ નિર્ગમું હું કષપેરે, શુભાચ્યું ભવનાવ;
 કૃષ્ણાબ્ધી પ્રભુ આ સમે, રખાવજે પિયુ ભાવ. પિયુ
 હાય હાય હવે શું કરું, ધિક ધિક ગાડું નાગ;
 આળખંપાળ મુકી કરી, જપું સ્યામનું નામ. પિયુ
શુભાચ્ય—બાઈ સાહેબ ધિરજ ધરો, તમારા પ્રાણનાથ કોમળ સ્વ-
 ભાવના છે તે ત્વરાથી આવી, તમને સુખી કરશે. કારણ.

બનઝરા.

તમ સ્વામી સદા સુખદાઇ, મન ધીર ધરોને બાઇ;
 મિથ્યા વેદેગ નહિં મન ધરશે, કોઇ વાતે બિચાટ ન કરશે;
 કંથ આવશે જાતે જાઇ, મન ધિર ધરોને બાઇ.
 દેશાટણ કરવું એ રીત, તેથી થાય પુરૂષનું હીત;
 તેમાં કોઇ કરે ન અદેખાઇ, મન
 નિત્યે પતિ ચરણમાં પ્રીતી, ઇશ પુજે સતિની રીતી;
 દિવસ નિર્ગમે ગીતા ગાઇ. મન
 તમે ધર્મ પતિવ્રત જાણો, વિવિધશાસ્ત્રને પરગાણો;
 જગ કીર્તિ રહેશે ફેલાઇ મન

ગુણસુંદરી —દાસી તારો ઉપદેશ યથોચિત છે ત્યારે હવે ગારે આ
 વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કરી કોનું મનરંજન કરવું છે માટે

આશાગોડી.

વસ્ત્રાભૂષણ શું ધરીએ અંગે, બેની વસ્ત્રાભૂષણ શું ધરીએ,
 હું રે અભાગીના પિયુજી વિદેશે, ગિછાન પાનું કંઠ કરીએ. અંગે.
 આંખમાં અંજન નાકમાં વાળી, પહેરી હવે શું ફરીએ, અંગે.
 કંચન ગય આ સાડી ચોળી, અંગે સજ્જતાં હવે ડરીએ. અંગે.
 તુમશી કંકણ ને દાગની ને ગાળા ભાર જાણી હવે હરીએ. અંગે.

(શાસ્ત્રાનુસારે)

ભૂષાસદં શુક ધૃતિઃ પરમેહો પવેશનમ્

તાજ્યં હાસ્યાદિ ચક્ષિભિઃપત્યૌદેશાંતરંગતે ॥

અર્થ—ત્રીઓએ પતિ પરદેશ હોય ત્યારે સારાં સારાં વસ્ત્ર, ધરેણાં

ન પહેરવાં અને ખીજને ઘેર જવું આવવું નહીં અખવું તેગ-
જ હાર્યાદિક વિનોદનો ખણ ત્યાગ કરવો.

દાસી હવે પિયુષ પ્રદેશ પ્રવાસી થયા ગાટે આ આભૂષણ
ધારણ કરવાં યોગ્ય નથી તો તું ગારે વાસ્તે જ્યેત સાઠી લાવ અને
આ તમામ આભૂષણ પેટીમાં મુકી દે. હું હવે ગારો કાળ પતિની
તથા ધર્મરત્ની રટના કરવામાં કાઢીશ.

દાસી—ગહુ સાર જામ સાહેબ હું આપની આજ્ઞા મુજબ કરું છું
પરંતુ આપ સાંભળો.

અધ્યાસ માંહે આઠમ.

પતિ ચરનમાંહે પ્રીતી લાગી, તનગનથી સખી તારીરે. બાલાં.
વજ્રાભૂષણનો ત્યાગ કરીને, રહેવું પતિવ્રત ધારીરે,
તેથી આપની જગકીર્તિ વ્યાપે, અંતે થશે સુખકારીરે. પતિ.
પાંચ સતિ જે પૂર્વે કહેવાણું, સીતા ને મથકુમારીરે.

દ્રોપદમ તારા ને અહલ્યા, તે સગ તું થઇશ નારીરે. પતિ.

અંખા—જામ સાહેબ સ્નાન કરવાનો વખત થયો છે ગાટે પધારો.
(ભય છે.)

—૦—

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—ભુલભુલખાંતું ઘર.

પાત્ર—ભુલભુલખાં ને ઝવેરચંદ.

ભુલભુલખાં—(ઝવેરચંદને આવતો જોઇ) આયે ગહેરજાન છતની
જલદી કયું હે. ખુશ તો હો મીઝાજ અચ્છા હે. (ખુશી જતા-
વીને) બેઠીયે.

ઝવેરચંદ—ગિત તમારી કપાથી હું ખુશીમાં છું.

ભુલભુલખાં—નહિં જી આજ આપ ઉદાસ ગાલૂગ હોતે હો ઉરકા
સગળ કયા ?

ઝવેરચંદ—ના, મને કાંઈ નથી એતો તમને અગસ્યું લાગે છે ગિત
આપની પાસે જાવે જવાની રમ લેવા આવ્યો છું ત્યાંથી કાંઈ
મંગાવવું હોય તો મને કહો કે આપને ગાટે લેતો આવું.

ભુલભુલખાં—અરે ઝવેરચંદ ચે તુમ કયા જાત કરતે હો. તુંદારે
જાવે જાનેહી કયા જશર. તુદારા જાવાહી પાસ ખુદાહી રહેમસે

પૈસા ખરોત હે.

ઝવેરચંદ—ગિત્ર એતો ખરું છે પણ મારો વિચાર આપ કમાઈ કરવાનો છે માટે.

બુલબુલખાં—(નિસાસો મુંકીને સ્વગત) યા ખુદા પરવર દિગાર ક્યા

ખાત (ખુદશેધી) દોસ્ત તુજકું આપ કમાઈ કરનેકું કોન કહતહે.

ઝવેરચંદ—એ ખાખત વધારે ચલાવવાની શું જરૂર. કોઈએ કહ્યું નથી, આપ મેહેરખાની સાથ રળ આપો એટલે બસ.

બુલબુલખાં—ઝવેરચંદ યે દોસ્તીકી રીત નાંહીહે જો હોવેસો સ-
ચ્યા કહના ચેયે.

ઝવેરચંદ—ગિત્ર એકવાર હું તથા મારી સ્ત્રી બેઠાં બેઠાં ઈશ્વરલીલા જોતાં હતાં તેવામાં એક મરીમ બ્રાહ્મણ ટેલ નાંખતો નાંખતો આવ્યો, તેનાપર મને દયા આવવાથી મેં તેને મારા હાથનાં ખાંને સડલ કાઢી આપ્યાં. આ મારી સ્ત્રીએ દીકું ત્યારે તેણે મારા બક્ષાને માટે શીખાગણ દીધી જે પૈસો પેદા કરનારને કેટલી મેહેનત પડી હશે માટે દરેક વાતમાં વિચાર રાખો તો સાઈ આપાં તેનાં વચન સાંભળી મારો વિચાર સ્વકમાઈ કરવાનો થયો છે તેથી.

બુલબુલખાં—ઇસકે લીયે આપ જાવે જાતે હો યે ક્યા ખાત. દોસ્ત ધરમેં ઝોરત ખી કોઈ વખત બોલ જાવે તોભિ ક્યા.

ઝવેરચંદ—આથી મારી ઝોરત ઉપર મને રોષ બિલકુલ નથી ગિત્ર હવે હું રળ લઉંછું મારા ધરની સંભાળ રાખજો. માત પિતાની ખચર લેતા રહેશો. આપવિના ધરની બક્ષાગણ આપવા મારે બિચ્ચું કોઈ નથી.

બુલબુલખાં—ઝવેરચંદ આપ ખુશીસે સીધારીઓ. આપ ઈસતરફ કુચ્છ બી ફિકર અદેશા ખીલકુલ નાહી કરના, ક્યું કે આપકા જો માતપીતા હો વો મેરેહી માતપીતા જૈસે સગજતા હું ઝોર આપકી ઝોરત ગુણસુંદરી હે ઉસકું મેં મેરી સખી બેણ જૈસી સગજતાં હું આપ ઉધર બે ફીકરસે વેપાર રાજમારમે મશગુલ રેકર પિછે જલદી આના ઝોર મેરેવાસ્તે અગર હો શકે તો કયાર, તલવાર, ખરબી, ઉગદી મીલે તો લેતે આના (ખાંને જલ્દા હાથ મીલાની જાય છે.)

ગુણસુંદરી.

દાસી.

અક ખીજે.

નાશરૂદીન	...	...	...	દિલ્લીનો બાદશાહ.
કાજી	...	...	...	ધર્મ ગુરુ.
દરીયાખાં	...	...	...	ખા. નો શાજો.
મહમદખાં	...	...	...	એ શિપાઇ
ચોપદાર	...	...	...	નકી પોકારનાર
સિપાઇઓ	...	...	...	તાબેદારી ઉઠાવનાર
કેશર	...	...	...	માલખુ.
વિદુષક	...	...	...	મશકરો.
ગુલુચુંદરી	...	...	...	ઝવેરચંદની ચોરત
ગુલાબ	...	...	...	*દાસી.
ચંપા	...	...	...	દાસી
માનકુંવર	...	...	...	ઝવેરચંદની મા.
મેતોચંદ	...	...	...	„ બાપ.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—(દિલ્લીમાં નાસરુદ્દિન બાદશાહની કચેરી.)

પાત્ર—બાદશાહ, કાજી, દરિયાખાં, બુલબુલખાં, મહમદખાં, ચોપદાર સિપાઇઓ વિગેરે.

સ્થળ—દિલ્લીમાં નાસરુદ્દિન બાદશાહની કચેરી.

(કચેરીમાં સર્વ જણ બેઠા છે તેવામાં ચોપદાર.)

આજ્ઞાએ ઓગરો દોઢત તાબાં વદરખશાબાદ.

(ત્યારબાદ સર્વની અનુક્રમે ચોપદાર સલામ કરાવેછે.)

બાદશાહ—કયું દરિયાખાં ખુશતો હો.

દરિયાખાં—હજુર આપકી ગહેરગાનીશે હરહમેશ ખુશીમે રહેતા હું.

બાદશાહ—અચ્છા દરિયાખાં અળ રાજકા બંદોખરત કીસ તરાહસે ચલાતાહે વો જલદી બહેર કરો.

દરિયાખાં—ખુદાવીંદ. પરવર દીગાર. આપકો સલામત રખે આપ કે ઇકબાલસે તગાગ રખાયત સાદો આગાહહે સળ છોટે બહુ કો દીનર્હદ ઓર રાતસુ ખરાન હે.

બાદશાહ—શાહગારા દરિયાખાં શાહગારા એસાઇ બંદોખરત રખના ચાહીએ કે જીસશે અમીરસે લેકર ગરીગ તક ખુશી રહે.

બાદશાહ—કયું કાજી સાહેબ ખુશતો હો.

કાજી—જહાંપનાહ આપકે એકગારસે ઓર ખુદાકી ગહેરગાનીસે હમેશાંહ ખુશી મેં રહતા હું.

વિદુષક—શા માટે ધાંધીયાં ઠોકા છો કેને કે હવે ગારા હાથમાં સત્તા આવી છે તો સોગણુ તેલે ઘાસે અંધાફું હો બિબ્લું નાંહી.

બાદશાહ—કાજી સાહેબ ઇનસાફમે તો કુચ્છળી ખામી નાંહી હે રૈયતકું હર હમેશ અદલ ઇનસાફ દેના ઉરમે ખામી નહિં હોની ચૈયે.

કાજી—બંદેનિવાજ ઇરમે આપકું કુચ્છળિ ફરગાના નાંહી પડે એસા કામ ચલાતા હું. જેર ઇનસાફ કયા ચીજ હે વો મે ખુદ

નાંદી સમજતા હું હજુર. સારી રૈયતકું અદાક્તકા ફેસલા બ-
રાખર મિલતા હે.

વિદુષક—સાહેબ કાજના ઈનસાફમાં શું કહેવું! ચોર છૂટી બધ ને
શાહુકાર ગાયો બધ. સાંભળો.

કેરબો.

આજે કાજનો ઇનસાફ દેખ્યો નજરે મારીરે;

દેખ્યો નજરે (૨) આજે.

કાજ બેઠા દાદો ચોસે કહેતાં લાગે ખોટું,

અદબ ગુનતમાં ફાંસી આપે કામ કરેછે મોટું. આં

હામ સરીખી ગાલ ચાલી ફલાફલાં પગ નાંખે;

પડખે ચડી કામ લાંચ દે તો ઝટ લેને રાખે. આં

દરેક વાને કાજ મારા કરેછે હાજ હાજ.

મોઢે મીઠું બોલેછે પણ હેરામાં છે પાજ. આં

ચીમડા ચોરને સળ્યા કરવા બોલેછે ને ગાજ.

રાંડ સરીખા કામ બેઠને મરીઆંગ ધીળી લાજ. આં

બાદશાહ—કાજ સાહેબ બૈસાહે તો મેં તમારેપર બોહોત ખુશ હું.

વિદુષક—બાદશાહ સલામત બે કાજ સાહેબને સાચે ખોટો ભર.

માવે ભૂલ ખાતા હજુ કાલ સવારે એક બચ્ચ પાસેથી ૫૦૦

દોકડાની લાંચ લઈ છોડી દીધો હતો. કાજ સાહેબને તો ખુદાય

ન પહોંચે.

કાજ—વિદુષક સૂપ બેઠ ક્યા ગડગડ લગાતા હે. ક્યા હમેરી સફે-
તાઈમેં ધુળ ડાલતા હે. મેંને ક્યા લાંચ લીલે.

વિદુષક—(મુઠી જતાવી) કાજ સાહેબ આમ રાખો, બાંધી મુઠીલા-
ખની બિઘાડી વા ખાય.

બાદશાહ—ખુલખુલખાં રાજકી મહેસૂલમેં કુચ્છળી અડચણ નાંહી
આતીહે ને.

ખુલખુલખાં—હજુર સગ મેહેસૂલ જરાખર વસુલ કરતા હું બિરમે
કુચ્છળી તફાવત નાંહી આતા.

બાદશાહ—શાહાબાશ ખુલખુલખાં મેં તંગકુ દેખ કે બહોત ખુશ

હોતા હું તુમળી તુમારે જાણુકી માશીક નિગકહલાલીસે નોક-
રી જાનતે હો સો મેં તુમારે પગારમે આજસેથી એક સોકા
જધારા કર દેતા હું ઔર જીસ જખત મેરા કામ હોવે જીસ
જખત તુમ ખુશીસે આનાં તુમારે વાસ્તે આજસે સદર પ-
રવાનગી હે.

ખુલખુલખાં—જીનાજ આપતો કદરદાન હો મેં તો આપકા હુકમ
જામલાતા હું ઉરમે કુરછ કમ અદા નાંહી કરતા હું હજુર.

ખાદશાહ—સૈન્યાધીપતિ સૈન્યકા જંદોજસ્ત જરાજર રખનાં ઉરમે
કુચ્છ ખામી નાંહી આની ચેચે.

સૈન્યાધિ.—જીનાજે આલી. આપ તાબેદાર કો ફક્ત લશકર કે
જાનદોજસ્ત કે વાસ્તે પગાર દેતે હે જોસ કામમે મેરે તરફ-
સે જીલકુલ ખામી નહીં લાટ. ધમ્માનદારીસે નોકરી જામકર
લશકરકો હમેશાં આજાદ રખા કરતા હું.

વિદુષક—ખાદશાહ સાહેબ આ સૈન્યાધીપતિને પૂછો કે જન્મીને
કેટલીવાર સાચું જોડ્યા હો હજુનો સિપાઈઓ પગાર માટે રાકું
દેછે કાલ હજી લાઇ શિકારે પધાર્યા હતા ત્યારે તલવાર તો
મિયાનમાંથી નિકળતીએ નહોતી આવોતો હથિયાર નો જા-
દોજસ્ત રાખેછે ને કહે છે કે હું જરાજર જંદોજસ્ત રાખું
છું કેમ સૈન્યાધીપતિ ખરું કે જોહું?

સૈન્યાધીપતિ—વિદુષક તુમ તેરી જદગારી છોડદે નાહીતર જરૂર
મારુંગા

વિદુષક—સાચું સગી ગાનેય ન ગમે લાઇ સાહેબને ખરું કી-
ધું તો મર્યાં લાગ્યાં

કાજી—હજુર અજ નિમાજકા જખત હો ગયાહે

ખાદશાહ—જહોત અચ્છા ચલીયે

(કચેરી જરખાસ્ત. સૌ જનયછે ને પડદો પડેછે).

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થળ—ઝવેરચંદના ઘર પાસેનો રસ્તો

પાત્ર—દરીયાખાંને મહમદખાં અને

(ગુલુસુંદરી પોતાની મેડીના ગોખમાં બેઠી છે તે નગર પડતાં)

દરિયાખાં—અમે મહમદખાં યહ મેહેલકીરકા હે.

મહમદખાં—યહ મેહેલકા માલીક નગરશેઠ મોતીચંદકા હે.

દરિયાખાં—જહોત અચ્છા મોતીચંદ ઈધર રહેતાહે

મહમદખાં—હાં હજુર વો ઇધર રહેતાહે વો જડા પૈસાવાળાહે.

દરિયાખાં—મહમદખાં વો જારી જડી ગુલબદન નાગુક ઝોરત બે-
દાગી વો કોન હે.

મહમદખાં—હજુર વો ઝોરત મોતીચંદકા લડકા ઝવેરચંદકી
ઝોરતહે

દરિયાખાં—ઝવેરચંદ ઇધર હે.

મહમદખાં—નાંહિ જીનાજ વો કમાનેકે વાસ્તે જાવે ગયાહે.

દરીયાખાં—વો જાવા યહાંસે કેતના દૂર હે વો ઝવેરચંદ થોરી સુદત
મેં આયગા કે ક્યું.

મહમદખાં—જાવા યહાંસે જહોત દુરહે ઝવેરચંદ ઇધર આવે તજ
સગજના કે આયા ક્યું કે ઐસા કદા જાતા હેકે જો સખ્સ
જાવે જાતા હે વો ફિર લોટ નાંહી શકતાહે.

દરીયાખાં—તજતો જહોત અચ્છા મહમદખાં વો ઝોરત કેસી ખુશ-
સુરત હે.

મહમદખાં—જીનાજ મેરી બેટીકી ખુશસુરતીકી ક્યા ખાત ઐસી
તો મેને મેરી જીંદગીમેં નાહી દેખી હે.

દરીયાખાં—મહમદખાં તુજને મેરેકું એ નાજની લાદે તો મેં હરગીદ
ઐસાનમંદ રહે કર તુજે બોહોત ઈનામ દેગા.

મહમદખાં—હજુર વો કાગ મેરેસે હોનેકા નાહી હે (પોતાના
હથીવાર આપીને) નોકરીમેં રખાનેકી મરજી હાવે તજ રખો
હજુર.

દરીયાખાં—અયે મહમદખાં ઐતના મનરાને ક્યા હો.

મહમદખાં—વાંહાંકુચ ખાનેકા કાગ નહીં હે વાંહાં ઐસાતો ચોકી પહેરા હે કે, મેં તો ક્યા મગર પરંદા આવે તો બી અંદર ધુસને નાહી પાવે મેં થેહ કાગ કરને વાલા નાહી હું ક્યું કે મેં વાંહાં જાણે તો મેરા કાગ હોજવે (ગારી નાખે). ફેર ધરમે મેરે પિછે મેરી ખ્યારી શીર પટકકર જાન નિકાલ દેવે વાસ્તે મેં તો જાતા હું ઐર તું મારી નોકરી જાનસેં છોડતા હું.

દરીયાખાં—મહમદખાં ખડારે મેં તુજકું વહાં નાહી બેજીંગા લેકીન તુમ કુચ દુસરા ઇલાજ તો જાતલાવો કે ઉશકેલીયે યુવજાન મેરે હાથ મેં આવે.

મહમદખાં—હજુર વો કાગ અપને શહેરકી માલન કેસરસેં હોવે તો હોવે ક્યું કે વો ઉધર કુલ દેનેકે વાસ્તે જાતી હે ઐર વો જાડી ચાલાક હે.

દરીયાખાં—સાહાબાશ મહમદખાં સાહાબાશ તુમને જાડી અચ્છી તદખીર નીકાલી મેં વો કેશર માલનકું હરદમ તરહસે પિ-છાનતા હું ઉશને મેરા ઐશા જહોત કાગ કીયે હે તુમ ઊસકું જાકે જોલવાઓ અજા મેં ધરૂં જાતા હું.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ.—દરીયાખાંતું ધર.

પાત્ર—દરીયાખાં પછીથી મહમદખાં ને માલન.

(દરીયાખાં ઐકલો ફરતો ફરતો વિચાર કરતો ગાય છે).

ખ્યારી નજરે દેખીને.

ખ્યારી નજરે દેખીને થયો છું ઉદાશ,

ચંદ્રવદનીઓ કાળજી ભેદ્યુ, નાખ્યો છે મોહનો પાસ.

કાગ કાજ મુને મુજે નહીં ને, થયું છે મન ઉદાશ.

ખ્યારી.

ખ્યારી.

અવયવ એનાં નજરે આવે છે, નાસી પેડી છે અવાસ; પ્યારી.

અપળાંગીને મળવું મારે, જોવું એકાંતે એનું આરય. પ્યારી.

અહાહા ! અળતલક ગહગદખાં માલનકું લેકર કયું નાંહી આ-
યા ફિર ફિરકે થક ગયા, અળ કયા કફે વો દિલોજનકા પતા મેરેકું
નાંહી મીલે તળ યહ જીંદગી અકારત હો જાયગી (એગ કહી ખુર-
શી ઉપર બેસે છે તેવામાં ગહગદખાં માલનને લાઇને આવે છે.)

મહમદખાં—જંદગી હજુર યહ માલન આપ.

દરિયાખાં—એકાંએ ગહગદખાં (કેસરને) કયું કેસર હૈ તો મઝમે
અળ મુજપર મહેરબાની કુચ્છ કમતી કરદી કે ક્યા? કો દિન
આતે જાતેલી નહીં ક્યા તુજકું લાઝીમ હે.

કેશર—સાહેબ મુજ જેવી ગરીબ કંગાજને આટલા યધા માનસા-
થ જાડા આપવી અયોગ્ય છે સરકાર આ દાસીને જે હુકમ
જાતલાવો તે શિરતાજ કરવા તૈયાર છે.

દરિયાખાં—કેસર મુજકું તેરે પર જોત મોહજાત આતી હે જ્યાર તુ-
જકું દેખકે મેરા દીલ ખુશ હોતા હે.

કેશર—માલિક તે યધું હું સમજુ છું વધારે કહેવાથી શું.

દરિયાખાં—પ્યારી કેસર તેરી એક કામગે મદદ ચૈતી હે વો મદદ
મેરેકું દેગી

કેશર—હજુર આપનું કામ કરવાને મેં કોઇ દિવસ ના પાડી છે જે
હોય તે ખુશીથી ફરમાવો કદી મારો પ્રાણ માગો તોપણ દેવા
તેમાર છું પછી શું?

દરિયાખાં—સચ સચ મુજકું તેરી ઐસીજ ખાત્રી હે કેસર મને
સુનાટે કે તુમ મોતીચંદ શેઠ કે ઘર ઉસ્કા લડકા જવેરચંદકી
જ્યારત પાસ ફુલ લે કે હરદગ જાતી હો ઉસલીએ તુમારી જ-
ર હે.

કેશર—તે શું જે કહેવું હોય તે કહો વાર શા માટે કરો છો.

દરિયાખાં—પ્યારી કેસર તુમ મેરી દિલોજન હે ઉસ્કે લીયે ચેહમેરા
ખાનગી બિચાર કરતાહું વો દુસરાકું માલુમ નાંહી હોનાચૈયે

કેસર—શા માટે અચકાઓ છો મારી પાસેથી ખીજે વાત જાય

ખરી જે કહેવું હોય તે કહોને.

વિદુષક—વાગશે ત્યારે વગડે સંભળાશે; કહેવાની શું જરૂર છે. તું તારે માથુ ઓક કાર મુકી માણુને.

દરિયાખાં—કેસર વો ગુનસુંદરીકું સગઝાય કે મેરી પાસ ઓક દેકે લાદે જબ મેં તેરા એહેશાન, કળી ભુલનેવાલા નહીં હું ઓર તુજકું બહોત જર દેઉંગા.

કેશર—(સ્વગત) મારા મનથી હું બાણતી હતીકે, કાંઈ નજીવી વાતમાં મોતીચંદ શેઠના ઘર આવત પૂછાવરછ કરે છે પણ આતો ખરેખર અંતનો વખત આવ્યો. હવે તેનું કેરવું કેમ. (વિચાર કરીને) હા દીક ભોગજકરૂં માંડી વળાય તો સાઈ નહિ કે, પછી નશીયા (ખુલ્લેથી) ખાવીંદ એ કાગ ઘણું કઠણ છે તેના ઘરમાં અતિ સખત ઓછી પહેરાનો બદોબસ્ત છે. વળી ગુણસુંદરી કોઇની ફસાવી ફસાય તેમ પણ નથી.

દરિયાખાં—ખ્યારી આય એસા પ્રંપચ કરકે મેરેકું વો પરી પેહેકર ગુણસુંદરીકી મુલાકાત કરવાયદે, નાંહી તો મેરા ઉસખીના જન નિકસ જાયગા.

કેશર—સાહેબ આપની આ અગાધ ઉત્કંઠા છે તો ભણે, હું આપની ખાતર સર્પના દરમાં હાથ નાંખીશ પણ.

દરિયાખાં—ખ્યારી પણ પરંતુ કરકે, વખત કયું ગુમાતી હે.

કેશર—(વિચાર કરીને) માલીક આવતી કાલે કુલલર્થને જમ્મશ પછી મિલાવીને વાત કરીશ મારા ધારવા પ્રમાણે તમારૂં કામ કરી આપીશ કેમ હવે ખુશ થયા હું રમ લેઉં છું.

દરિયાખાં—(ખુશી થઇ) કેસર ખુશોસે એસાજ કરનાયેચેએ, મગર મુજકું ચેહ ખાતકી ખજર જલદી દેનાં.

વિદુષક—હાં. કેશર શા પાડ છે.

કેશર—પિટયા તારો ઓશલો કુટું માં નામ ના દર્શશ.

વિદુષક—વાહ! વાહ! ઘણીઆણીનું માન વધ્યું લાગેછે, વળી મોરાથી ચેરા કેવો આખેહુગ દેખાય છે, પણ કહું છુંકે,

અલી જવા દે.

કેશર—એલતાં કાંઈ બેકે છે. અલી કેને કહેવાય? જવા શું દેવુંતું.

વિદુષક—તને કહેવાય. બિજા કોને? દરિયાખાં મળ્યા એટલે શાવી કાં? પણ જો હું તારા સારા ગાટે કહું છું? સિંદને છેડવામાં માલ નથી, ગાટે તું તારે તારું કાગ કર્યે જા. જરૂરી લાલચે આધી પાછી જવા દે, તારી પંજરી ખંડાશે તો મારો બાઇ રંગાશે, દરિયાખાં જાંડાશે અને આ બંદા લાડુમાં જાંડાશે.

માલણ—જયરે આ પિટયા કાગડાને ક્યાંથી ખજાર પડે છે.

વિદુષક—તારા જેવા પાસેથીજ તો. જા મોટી બાડમાં પડ મારે શું બંદા તો આ ચાલ્યા.

(જાને જાય છે ને પડદો પડે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—ગુણસુંદરીનું ભૂવન.

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, ચંપા, અને પછીથી કેશર.

(ગુણસુંદરી બેઠી ગીતાનો પાઠ કરે છે તેવામાં કેશર પ્રવેશ કરે છે)

કેશર—(પ્રવેશ કરીને) જા સાહેબ ખુશી તો ખરાં, હું આપને વારતે આ વિવિધ પ્રકારના પુષ્પોના હાર, ગજરા કલંકી તથા ગુચ્છી વીગેરે લાવી છું તે આપ લ્યો.

ગુણસુંદરી—માલન, મારા પતિ આજ ત્રણ વરસ થયાં પરદેશ પધાર્યા છે, તે દિવસથી બધી સુગંધગય વસ્તુનો ત્યાગ કરી, પતિ ના-મની રટણમાં, મારા દિવસ નિર્ગમન કરે છે એટલે પુષ્પને શું કરું.

કેશર—(દાશીને) ગુલાબ, મારાં પૂષ્પો અવશ્ય અંગીકાર કરવાં જો-ઈએ. તું બાઇ સાહેબને કહેને.

ગુલાબ—માલન, મારી બાઈ સાહેબ પતિવ્રત ધર્મ પાળે છે એટલે આ વખતે હુંથી સૂચના થઈ શકે તેમ નથી. તોપણ તારા માન ખાતર હું અર્જ કરું. (ગુણસુંદરીને) બાઇ સાહેબ આ

આ માલન પૂષ્પ લઇ આવી છે, તેનો કાંઈ આપને ખપ છે ખરો ?

ગુણસુંદરી—ગુલાબ પુષ્પોનો તો ખપ દર હમેશ હોય, પણ જો, મેવાડો.

મારી શાણી બેની શુણ્દરે, આ પૂષ્પો શું કરું;
આ પુષ્પો શું કરું, આ પુષ્પો શું કરું, મારી શાણી ૦ ટેક ૦
જાલ જુઈ ચંબેલી પર, નથી મુને કાંઈ પ્યાર;
માલન પુષ્પો લઈને આવી, વિવિધ જાતી આ વાર. આ ૦
કંઈ વિદેશી થયા વિશેષે, શું કરું હું હાર;
ચંબેલીને માલતીના પર, પ્રીતી નથી લગારરે. આ ૦
હુંરે અભાગી અબગા જાતી, પડી છઠી આ એકાંત;
વખતો વખત તુમ વેણું કરીને, મનમાં યાજી શાંતરે. આ ૦

માટે કરી તું માલજીને કહે કે હાર, ગુચ્છ, ગજરા પાછા લઇ જા, મારા પ્રીય પ્રાણનાથ સિવાય આ પુષ્પોનો ઉપભોગ કરવાની હું નથી.

કેશર—(પ્રત્યક્ષ આત્મીને) સુમ બેદની, આપના દુઃખનો અંત જાણુનો નથી, આપનું યૌવન વૃથા ચાલ્યું જાય છે, તે જોઈ મને તો ખડુ લાગે છે.

ગુણસુંદરી—માલજી તને ખડુ લાગવાનું કારણ શું ?

માલજી—જૂઓને જા, તમારા પતિ પરદેશ ગયા છે, તે તો ત્યાં ખાઈ પીને ચગનમાં દીવસ કાઢતા હશે. અને તમે તો આંહી તમારું શરીર લોહી જાળી સુકાવો છો, તે શું ખડુ ન લાગે વાર ?

ગુણસુંદરી—માલન, પતિવિના મોજશોખ કરવો તે શું સ્ત્રીનો ધર્મ છે ? તું શાસ્ત્ર જાણે છે ? જો.

સમર્તૃકામિનારીભિઃ સેવ્યઃ સ્વપતિરીશવત્ ॥

અંધોરોગીદરિદ્રોવાશંઘોવાચ્યનં દુવચઃ ॥

પતિવાળી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિને ઈશ્વર જાણીને સેવા અભવવી. આંધળો, રોગી, દરિદ્ર, નપુંસક હોય તો પણ કદુ વચન

કે કહેતાં હથરની ગાફક સેવા કરવી.

૧૨—ગાઇ સાહેબ, આ જગતમાં તમારા પતિ ઝવેરચંદ જેવું નિ-
દેય ગીજી કાંઈ નહિ હોય. જૂઓને તેઓ, આવી તમારી ભ-
રપૂર જીવાનીમાં, એકલાં મૂકી પરદેશ ગયા અને આંદો ત-
મારે પતિવિના શું શું વેઠવું પડે છે તેનો તેમને વિચાર નહિ
આવતો હોય ?

મુસુંદરી—ગાલન, મારા પતિના રવભાવથી તું અચ્છાન છે. મારા
પતિ પરદેશ ગયા તેમાં કાંઈ તેમનો દોશ નથી. વૃથારોપ,
મારા પ્રાણરક્ષક ઉપર નહિ મૂકીશ. મને વ્યાધી થતી હોય,
અને તેમને સુખ ગળતું હોય, ત્રાપી તારે જોલવાની જરૂર
નથી, તારી જીભ વશ રાખી રસ્તે પડ.

૧૨—ગાઇ સાહેબ, રીશ શા માટે કરોછો. ગુરસો ન લાવે, હું તો
પત્ની દેહદગન સ્થિતી, જોઈને કહું છું.

મુસુંદરી—વાચાલક્ષી, તારે મારી સ્થિતિની શી ગરજ પડી છે. મારા
પતિ જેવા આ દુનીયામાં કાણુ દયાળું છે. સાંભળ,

લાવણી.

છે દયાવંત, (૨) વળી દીક્ષમાં રહેમ વિશેષ,
તે ગુણસાગરના પારને, કેમ પહોંચે તુજ સગ બેક.
તું બંધકર, (૨), જીખાન તારી કુર;
રોગાંચિત મગ ઉછળે, તું થાને આદીથી દૂર.
તુજ મર્મ વચન (૨), વળી કાન કહુને વાગ;
જે પત્નીની નિંદા સાંભળે, તે સ્ત્રી જાતીમાં વામ.
તું પુષ્પ ગિય (૨), નહીં આવીશ મુજ ભુવન;
આ અન ઉચીત સીખ આપતાં, ગુમાવીશ તારૂં તન.
મુજ એક વૃત્તિ (૨), વળી પત્ની ચરન મન લીન,
કનક ભક્તીને ટાળવા, જેમ ટાંપે જગ જોઈ મીન.
તેમ તારી ઈચ્છા, (૨) જોવામાં આવે આવાર;
શબ્દ બંધ તારા કરી. તું જલ્દી જા ધરનાર.
ગાલન, તું મુંગી મુંગી મારા ધરથી જાકાર નીકળી જા. મારે

તાં તેમજ તારા પુષ્પનું કાંધ કાગ લથી.

કેશર—આઘ સાહેબ, તમે ગુસ્સે થું કરવા યાચો છો. હું તો તમારા ભાત્રા માટે કહું છું. આપની વય નાની છે, અને તમે કોઇ દિવસ બાહાર નીકળ્યાં છો કે તમને આ દુનિયાની લીજત તેમજ સુખ દુઃખની ખબર પડે ? તે તો મારા જેવી બાહાર ફરવા વાળીનેજ ખબર હોય. માટે તમારે પણ આ દુનિયાનો અનુભવ મેળવવો જોઈએ.

ગુણસુંદરી—આશ્ચર્ય મારે દુનિયાના અનુભવની કાંઈ જરૂર નથી. હું તો તત્ત્વજ્ઞાને ફરી, પતિ નામની રટણમાં, મારા દિવસ નિર્ગમન કરવા વાળી છું.

કેશર—આઘ સાહેબ ! દુનિયાના અનુભવની આપને ખબર નથી ત્યાં સુધી, જવેરચંદ જેવાં જોરમાં મન લાગ્યું છે, પણ જ્યારે હીરાનો અનુભવ લેશો, ત્યારે જવેર ભૂલી જશો. આ રાજ્યમાં ફરિયાણાં કરીને એક ખૂનસુરત હીરો છે તેની કોઈ દિવસ પારખ કરી છે ? એક વખત ઠસોટી કાઢી જુઓ ને પછી મને કહો.

ગુણસુંદરી—(સ્વગત વિચાર કરેછે).

યાકામેનાન્યપુરુષંયોપાભિસરતિવચિત્ ।

સાશ્વરીસસજનમાર્તિનિરયાંતેઽતિરુગ્મવેત્ ॥

અર્થ—જે સ્ત્રી, કામે કરીને કોઈ વખત અન્ય પુરુષથી મગન કરે છે, તે સ્ત્રી અને નર્કાધિકારી થાય છે, અને સાત જન્મ સુધી ગંધેડી થઈ આતિ દુઃખ પામે છે.

(શાસ્ત્રાનુસારેણ)

શ્લોક :

રુપયૌવનયુક્તસ્યગુણિનોન્યનરસ્યતુ ।

પ્રસંગોનૈવકર્ત્તવ્યસ્તાભિઃસાહજિકોપિચ ॥ ૧ ॥

અર્થ—કોઈ અન્ય પુરુષ, રૂપવાન, યુવાન અને ગુણવાન હોય તો-

પણ સહજ સ્વભાવે, સ્ત્રીએ તેનો સંગ ન કરવે.

(અને વળી કહ્યું છે કે)

નરેક્ષ્યનાભ્યૂરુકુચાનુત્તરીયાનચોભવેત્ ।

સાધ્વીસ્ત્રીનચમાંડેક્ષાનનિર્લજ્જાદિસંગિની ॥ ૧ ॥

અર્થ—પતિવ્રતા સ્ત્રીએ, નાભી, જઠરા, અને છાતી અન્ય પુરૂષ દે-
ખે, તેમ ન વર્તવું. અને વસ્ત્ર ઓઢ્યા વિના, ખુલ્લે શરીરે
(નિર્લજ્જ તેમજ સ્વૈરિણી, કાગળી, પુંથલી જેવી સ્ત્રીની મા-
ફક, નહીં ફરતાં ભાંડ ભવાઇ ન બેવી.

ગુણસુંદરી—(આશ્ચર્યથી) આહા હા !!! આવી શાસ્ત્રની મરીયાદ છે.
છતાં આ દુષ્ટણી મુને ધર્મથી પાડી નાખવા મળે છે. તો આ-
વાં નિર્લજ્જ ને શું કરવું એરે । આ કુટણીને જે વચન કેવા
તો ખરા. કારણ ફરીથી આવું કુટીલતાપણું કરતાં અચકે
(અતિ ક્રોધથી), અરે દુષ્ટણી, દુરાચાર પ્રદર્શિની, વ્ય-
ભિચારણી, લંપટ, ધાતકી, તારી જીભ સડી કેમ પડતી
નથી. ને તારા શરીરના કટકા કેમ થતા નથી. અરે તને
કુર પદ્ધિઓ આંચથી પ્રદાર કરી, કુતરાંઓ તને કેમ ભક્ષ ક-
રતાં નથી. અરે કુટણી, તું મને એવી દુષ્ટ શિખાગણુ આપી,
મારું શિયળ ભંગ કરાવવા આવતાં તને રસ્તામાં સર્પે ડંશ
કેમ નહિ કર્યો. અરે વનચર મિત્રકાર છે તુને, તારાં માતપિ-
તાને અતિશય દ્વિટકાર છે, કે તારો દુષ્ટણીનો પ્રસન્ન કર્યો.
નિર્ભાગણી કોઇ દિવસ શિયાળના પંઝામાં સિંહ આવે. તું
તારું કાળું કર, દુષ્ટા અહીંથી તારા જીવનો ખપ કરતી હું
તો આલો જા. વળી કહ્યું તે સાંભળ.

ઇંમેજી રાહ.

દુષ્ટણી તું જલદી અહીંથી, જા તારા અવાસમાં;

નિકર પ્રાણહાણુ તારી, યાશે જોતાં હાથમાં.—દુષ્ટણી.

વ્યંગ વચન કહીને મુને, દયાવે તું દાગમાં;

ચક્ષુ શ્રવા મુગટગણી, કેમ આવે એ હાથમાં.—દુષ્ટણી.

સિંહ મુખ વાળ કદી, આવે ન પંખી ફાળમાં;

કપણ ધન જેમ હોય, તેમ હું આ કાળમાં.—દુષ્ટી.

ફિટ ફિટ તુંને સ્ત્રિયા, ધિક તારી જાતમાં;

ભોળી જામીનીને ફસાવવા, જનમી ઉદર માતમાં.—દુષ્ટી.

(ગાથા બાદ પાટુ ગારીને), ચાલી જ આંહીથી દુષ્ટા, ચંડા-
લણી, તારૂં મુખ મને નહિ જતાવીશ. (દાસીને), ગુલાબ એ અધ-
ગ રાંડને આડવાથી, મારૂં આંગ અપવિત્ર થયું. મારે ચાલ મને નવરાવ.
ગુલાબ—જલુ સાઈ, બાધ સાહેબ, પધારો. (જાયછે)(પડદો પડેછે).

—o—

પ્રવેશ ૫ મે.

સ્થળ—દરિયાખાનું ઘર.

પાત્ર—દરિયાખાં, કેશરભાલણ, ચંપાદાસી અને વિદુષક.

ભાલણ—[પૂકાર કરતી અને લૂલી લૂલી ચાલતી આવતી કહેછે]
અરે મારાં તો હાડે હાડ ભાગી ગયાં. મારું મારું પુટી ગયું,
મારા બાપરે.

દરિયાખાં—માલન, તેરેકું આ હુવા. અછા તુમ ગુણસુંદરીકા આ
ખગર લાગે ?

વિદુષક—હીક આ તો ગતલગનીજ ગારી છે. માલણ ખીચારી
માર બાધને આવી તેનું તો કાંઈ પૂછતો નથી ને પાધરો ક-
હેછે શું ખગર લાવી.

માલણ—[રોતી રોતી] શું શું કહેાછો ભાઈ સાહેબ મેં ત્યાંજ
જરા વાત ઉચારી ત્યાં તો મને પાટુ મારી પાડી દીધી તેથી
મારાં હાડકાં તો લોથ થઇ ગયાં છે.

વિદુષક—કાં કેશર ભાભી હું કહેતો નહોતો કે રેવા દે. બંદાનું કાં,
મનાણું. ઈતો મળ્યાં.

દરિયાખાં—માલણ તું ધીરજ રખ, તેરા સળ હેવાલ રોશન કર.

વિદુષક—રોશ ન કર રોશ ન કર કહી શું મરડે મૂઝ, લાગ્યું તા-
રી દાદીને તેનું તો પૂછ, તેનો જીવ લેવા તું પ્રકટચો કાળ,
અને તમારા બંનેના બૂરા હાલ.

દરિયાખાં—વિદુષક જકત્તદ છોડ નહિતર તેરી હાડી તોડ ડાલુંગા.

વિદુષક—મારો દિકરો બળુકો બહુ તો, આવી જા બેઠઝે. (દરી-
યાખાં ગુસ્સે થઈ મારવા ઉઠેછે ત્યાં વિદુષક ભાગી જાયછે) માર્યો
મારા બાપ તારા હરામખોરથી અમે હાર્યા.

દરિયાખાં—માલન, મુજકું સગા બાત જલદીસેં મુનાય દે કયા ખ-
બર લાઈ ?

માલણ—સાંભળો.

ગજલ.

આપનો હુકમ શીર, ધરીને આ નાર;	
જામ જુમ મોગરો, લખને ગઈતી દાર.	આપનો.
ગુલાબ કેતકી સુગંધી, રાંગ લખ આવારી;	
વિનિધદાર ગુચ્છ લઈ, ચડી હું ચઢારી.	આપનો.
વાતચીત ગમંગી, કહી મેં ત્યાં ખરી;	
શ્રવણ રંધ્ર આવતાં, સર્વ વસ્તુ દુર કરી.	આપનો.
સિંહ સર્પણીના સગ, ક્રોધમાં આવી;	
લાત મારી મુજને, ત્વરાથી દગાવી.	આપનો.

વિદુષક—મારા ભાઈ ભોજાના સત્યથી જીવી, હજી કરશે છો-
કરાં ચીવી ચીવી; આગપાણી તને નહિં જડશે, દરિયાખાં
ભેગી ધોરમાં પડશે.

દરિયાખાં—માલણ, ચાપ જૈસા હોવે મગર મુજકું વો ગુણસુંદરી
મિલાય દે.

માલણ—સાહેબ ગુણસુંદરી એમ સમજે તેવી નથી. તેના 'પાસે
જે એવી વાત કરે તેના મારા જેવા હાલ કરે તેવી છે; પણ
ફિકર નહિ હું તે રાંડને ગમે તેમ કરી ફસાવું તોજ ખરી.

દરિયાખાં—માલનવો મેં અચ્છી તરાહસેં જાનતા હું; મગર તુમ
કયા કરકે ઉસકુ ફનદેમેં લાવેગી વો મુજકું ખતશા.

માલણ—સાંભળો ખાવીંદ અંપા કરીને તેની એક વિશ્વાસ દાસી
છે તે જો છુટે તો આપણું ક્ષમ થઈ જાય.

વિદુષક—હજી રાંડ લાજતી નથી.

દરિયાખાં—ચંપા કહાં રહેતી હે ?

માલણુ—હજીર ચે ચંપા દિલ્લી શહેરની રહેવાથી છે ને તે ગારી પાડોશમાંજ રહે છે, હું તેને મેળવી આપની પસો લાવીશ.

દરિયાખાં—માલન તુમ ચંપાકું લેકર જલદી આવ મેં તુજકું ઓર ચંપાકું ખુશ કરુંમાં.

માલણુ—ખહુ સાઈ ત્યારે હું ચંપાને લખને આ આવી (ચંપાને લઈને ખીજી તરફથી આવે છે).

વિદુષક—હ્યો આ કાકીનું વળી બાકી રહ્યું છે તે બદાવવા આવ્યાં.

માલણુ—સાહેબ આ ચંપા આવી. તેને જે કામ ફરમાવ્યું હોય તે ફરમાવો તો તે બળવી લાવશે, પણ આપનું કામ થયા પછી તેને ખુશી કરવી પડશે.

દરિયાખાં—બસ બાતકી કુચ્છ ફિકર નાંહી રખનાં; મેરા કામ હો બચગા તજ મેં બસ્કું એક જરીયનકી સાડી દેજીગા. ઔર ૫૦૦ સુનામોર દેજીગા ક્યું એતનાં બસ હે કે નહિ.

વિદુષક—વોય ગાજો લાગે છે તો બદારનો દીચરો.

ચંપા—સાહેબ, આપ જે કામ ફરમાવો તે કરી લાવવા આ દાસી તૈયાર છે.

વિદુષક—કાકી ત્યારે મારું પણ કામ ભેગા ભેથું કરજો.

દરિયાખાં—માલન વો કામ કીસતરાહસેં કરનાં વો મુજકું બતલાવ.

માલણુ—ખાવિંદ પુલની છાજીમાં આપની છળી તથા વિંટી, રૂ-માલ, ગુપ્ત રીતે લખ જઈ, તે ગુણસુંદરીની પૂજામાં મૂકી દર્શાવ, પછી ચંપા તેના સાસુ સસરાને વાત કરશે કે તમારા દિકરાની વહુ ખરાબ રસ્તે ચડેલ છે; તો હવે મને રત્ન આપો; કારણ કે મારી આજરો તેમાં કોઈ વાર બટો લાગે. એમ કહશે એટલે તેનો સસરો તેને પિયર કાઢી મૂકશે, પછી રસ્તામાં જઈ આપ તેનું હરણ કરી લેજો, કેમ આ યુક્તિ સારી કે ના.

અંપા—હા હજુર ગાલણુનું કેહેતું યથાર્થ છે.

હરિયાખાં—(ખુશી થઈને) તજતો અઘ્ઘા પ્યારી અજ અલો.
(જાય છે).

વિદુષક—ભાઈ આપણે તો આ શાણી સતીયુંના પાડોશમાંથી
ભાગવું પડશે. વખતે જાંઘની પરિ જેવી પતિવ્રતા જેવી નાર
પર કોક નજર કરે તો ભોગ મળે, કારણ કે ધરવાળીના રૂ-
પમાં કાંઈ ખામી નથી, રૂપ તો જોયું હોય તો જાણે હોળીની
ઝાળ ને અગાસનો ચંદ્રમા.

છે નારી જગતમાં ગારી,
તાડ સરીખા પગ બે લાંગા;
ચાત્રે ફલક ફલક રૂપાળી,
આંખે ચીપડા નાકે રેલા;
જાણે પહેરી રૂપાળી વાળી. છે નારી.

ફટકા ગારી પાછા તાણે,
મારે માખો બેઠી ઘોઝરી;
ભુલો પડી કદી ધરે જાઉંતો,
ભાંડે માળો બમરાળી. છે નારી.

તાણી મુછને મારે તમાચો,
ગરીબ જાણી દે માળી;
ટક્કર લેઉં તો કાન તાણીને,
કરે લાલ મુખ લાલ ગારી. છે નારી.

[જાય છે.]

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ગુણસુંદરીની હવેલી.

પાલ. ગુણસુંદરી, ગુલાબ, અંપા પછીથી કેશર માલણ.

ગુણસુંદરી—[બેઠી છે તેવામાં ગાલણુ આવે છે તેને જોઈને]. અરે

અધર્મી તું પાછી મારા મકાનમાં શું કરવા આવી. તું આં.
હિથી ચાલી જા. મારે તારાં પુષ્પો નથી જોઈતાં.

કેશર—(નર્મશથી) બાપ સાહેબ જરા શાન્ત થાઓ શું આપ
મને બીજી નિયત્તી જેવી સમજો છો હું તેવી નથી. માન
હું તો તમારી પરિક્ષા કરતી હતી. દરગિયાન તમે મારે માથે
સંસ્કાર કર્યો, તે મને હજી સુધી યાદ છે બાપ સાહેબ તમારી
બક્તિ પતિ ઉપર પુરું છે તે સાંભળો.

આશાગોડી.

છે ભક્તી તમારી ખાસી, પ્રિય બેની ભક્તિ તમારી ખાસી, ટેક.
પતિવ્રત આપતું જાણે નિયંતા, નિયત્તે પતિપદ ખાસી, પ્રિય.
દેહ દમી તમે રૂધીર સુકાવ્યું, બોજન કરાછો વાસી, પ્રિં
જેથી કમળમૂખ શુષ્ક થયું છે, તદ્દપી મન ઉદાસી. પ્રિં
જય નેમ જે આપનાં જાણે, ઇષ્ટ છે ઇષ્ટ ઇષ્ટવાસી. પ્રિં
શુદ્ધ કંચનગય બાવ તમારો, તેથી અધીક નથી કાશી. પ્રિં

ગુણસુંદરી—માલણ તું મને તેમ કહેતી હો તોપણ તારું મોઢું
દીકું મને મમતું નથી માટે ભલી થઈ તું અહિથી જલદી
ચાલી જા, નહિ તો પછી તારી આગળના જેવી વસ્ત્રે થશે.

કેશર—જેવી બાપ સાહેબની મરજી હું જાણીશું. આપે પેહેલી વ-
ખતે મારાં પુષ્પો નહોતાં રાખ્યાં અને મારીને કાઢી મૂકી હ-
તી, માટે આ વખત કૃપા કરીને રાખો.

ગુણસુંદરી—ગુલાબ આપણે એનાં પુષ્પોનું કાંઈ કામ નથી તું તે
દુષ્ટણીને એક મહોર આપી વિદાય કર કે તેનું દુષ્ટ મોઢું
ઝાઝીવાર જોતું ન પડે તું તેને રખા આપજે, હું મારે પુસ્ત-
કાલયમાં જાણીશું [એમ કહી ગુણસુંદરી ચાલી જાય છે ને
દાસી] (મહોર લેવા જાય છે)

ગુલાબ—(મહોર લેઈ આવીને) માલણ આ મહોર લે અને હવે
ફરીથી તું આંહિ આવીશમાં.

માલણ—જેવી આજ્ઞા. (એમ કહી મહોર લે છે)

ગુલાબ—[ચંપાને] ચંપા બાપ સાહેબે ફરમાવ્યું છે કે આ માલ-

જીને કાઢી જોરડા બંધ કરી તારે કામ હોય તો જળે ગને
પોતાની પાસે જોલાવી છે ગાટે જાળીયું. અને તું દાર બંધ કરી
તારે રથવે જળે. [ચુલાખ જમણે જાદ]

ચંપા—જહુ સાઈ [આહું અવળું જોધને કોધને નહિં દેખતાં] કે-
શર હવે શું યુક્તિ શોધવી તે કહે.

માલજી—(ચંપા ને પોતે એકલાં હોવાથી) ચંપા આપણે આટલુંજ
કામ હતું હવે દરિયાખાતું કામ કરવાની તક આવી છે આ લે
(તેમ કહી વીંટી, છળી, રૂઘાલગાં લપેટીને આપેછે) તું આ છ-
ળીને ચુણસુંદરીની પુજામાં મૂકી દે. પછી તેમના સાસુ સ-
સરાને બંબેર એટલે બધું આપણી ધારણા મુજબ થઈ રહેશે.
કાં એમજ ના; ચાલ હવે હું જાઉં છું.

(માલજી જાય છે)

ચંપા—(સ્વગત) ચાલ હવે હું પણ એના સાસુ સસરા પાસે
જઈ દરિયાદ કરું; (જમણે પડેડો પડે છે).

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—મોતીચંદનો ગહેલ.

પાત્ર—મોતીચંદ, માનકુંવર, અને પછીથી ચંપાદાસી

(મોતીચંદ ને માનકુંવર બેઠાં છે તેવામાં ચંપા આવે છે અને
મેં ચડાવી એક જાણુ ઉભી રહે છે તે જોધ.)

માનકુંવર—ચંપા આજ કેમ હુલાશમાં દેખાતી નથી શું તને
કોઈએ કાંઈ કહ્યું છે. (ચંપા જવાળ દીધા વગર ઉભી રહેછે)
તારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહે કેમ જોલતી નથી.

ચંપા—(મોહું ચડાવીને) કાંઈ નહિ જાધ સાહેજ આપને જે કાંઈ
કહેવાનું છે તે કહેતાં મારી જીભ ઉપડતી નથી) હવે મને
રજા આપો એટલે જસ. હવે હું નોકરી કરવા ધારતી નથી.

માનકુંવર—[વિચારમાં પડીને] ચંપા એટલું બધું શું થયું છે કે
તું રજા માગે છે? તું જોલતો ખરી, એટલે ખજાર તો પડે.

ચંપા—જાધ સાહેજ કહેવરાવવામાં માલ નથી.

માનકુંવર—ગમે તેવું હોય તો પણ તું ગને જલદીથી કહે માઈ

મન તે સાંભળવાને બહુ અધિક થયું છે.

ચંપા—ગાંધ સાહેબ આપની ઐટલી બધી સાંભળવાની મરજી છે તો સાંભળો.

દક્ષિણી દાદરો.

ચોગ્ય નહિ જાણ, વધુની પાસ રહેવું રે;
પોતાને ધામ, અતીશે વામ, કરે એ કામ, કુળાવે નામ,
દરીયાખાંથી ચારીરે.—ચોગ્ય.

મુકી હવે શરમ, કુલટા હોય જેવી રે;
લાવીને ચાર, કરે વિહાર, નફ્ટ નાર, લગાવી ગાળ,
ચાય સતી શદાણી રે.—ચોગ્ય.

દરીયાખાનની, પ્રીય વસ્તુઓના રાખે રે;
મન મગન, કરે પુજન, રહી ભુવન, થમ થવન,
વિંટી છપી પુજે રે.—ચોગ્ય.

હજી પડ્યાં છે ત્યાંય, આપ જઈને જીવો રે;
રાખે સંગ, જીવો ઉમંગ, શિયલ ભંગ, થમ છે વ્યંગ,
પ્રિય વધુ તમારી રે.—ચોગ્ય.

તેટલાજ ગાટે કરી આ તમારી નોકરીથી કારગ થવા મચ્છું
છું. વળી ધમકી આપી કહે છે કે રાંડ જે કોઈને ખચર પડી છે તો
પછે તારા હાલ જેજે.

માનકુંવર—પ્રાણનાથ સાંભળ્યું કે! ગુણસુંદરી કેવાં નિય કૃત્ય કરે
છે, આપણને શી ખચર પડત, આનો આ બિચારી ચંપાએ
ખચર કરી કે ગુણસુંદરી તો પોતાની પૂજામાં દરિયાખાંની
વિંટીને છપી રાખે છે ને તેની પૂજા આખો દિવસ કરે છે,
આટલુંજ હોત તો જળયું પણ પાછી રાત્રી તેની સાથે નિર્ગ-
મન કરે છે આનો તપાસ કરો. આનો લાજ જવાનો વખ-
ત આવ્યો.

મોતીચંદ—ધારી એવું કોઈ દિવસ ખતેજ નહિ, પછી તો દૈવ
માણુગ. સ્ત્રીના ચરિત્રને કોઈ પહોંચવું નથી, (શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે

૩) “ અશ્વપ્લુતમાઘવર્ગજિતંચસ્ત્રિણાંચરિત્રંપુરુષસ્યમા-
 ગ્યં ॥ અવરણવાપ્રતિવર્ષણંચદૈવોનજાનાતિકુતોમનુ-
 વ્યઃ” ના; આપણે દાશી ઉપર એકદગ વિશ્વાસ રાખી ગુ-
 ણસુંદરી ઉપર કોપ ન કરવો જોઈએ, આપણે નજરે દેખીએ તો
 પછી કાંઈ પણ કહેવું તે ઉચિત છે, પણ એકદગ સાહસિક
 ન કરવું, (ચંપાને) શું ? ચંપા આ તું સાચું કહેછે? અમે
 જો ત્યાં આવશું તો તું અમને તે છપી ને વિંટી બતાવીશ ?

ચંપા—હા શેઠજી પધારો તો હું આપને ત્યાં બતાવું.

મોતીચંદ—પ્રીયા ચાલ આપણે ત્યાં જઈએ. (તેણે જણ બોલ્યું)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—ગુણસુંદરીનું ભુવન.

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ અને પછીથી ચંપા, મોતી-
 ચંદ અને માનકુંવર.

ગુણસુંદરી—સખી ગુલાબ આજે ગાનશુકન થાય છે પરમેશ્વર
 કરે તે ખરું.

ગુલાબ—જાણ સાહેબ એવી ખોટી શંકા રાખો માં જગતનિયતા સર્વ
 સાદૃજ કરશે (આગ વાનો કરે છે તેવામાં મોતીચંદ ખોંખારતો
 ખોંખારતો આવે છે તેથી ગુણસુંદરી અદબથી ઉભી રહે છે
 અને મોતીચંદ ગુણસુંદરીની સેવામાંથી છપી ને વિંટી કાઢીને)

મોતીચંદ—(માનકુંવર) પ્રિયા આ ચંપાનું કહેવું ખરું છે, ધન્ય છે
 તેને, તેણે આપણું નિમકહલાલ કર્યું. [ક્રોધથી ગુણસુંદરીને]
 વહુ બા તમને ધન્ય છે, ના, તમને આવુંજ થટે.

ક્ષત્રીકલંક.

નિચ કર્મ કરનારી તું નાર, સાધવી થઈ મુને ઠગી રે.
 કાઠી પતિને તું ધરમાં પુરે ચાર, સાધવી.

તહાઈં પાપ થયું ખુલ્લું આજ,	સાધવી.
વિંટી રૂઘાલ છળીથી તારે કાજ,	સાધવી.
તારાં કૃત્યથી ઉભય કુલ નાક,	સાધવી.
કાપી નખાવતાં તુંને નાની ધાક,	સાધવી.
ઝીનાં ચરીત્ર છે તુજમાં અનેક,	સાધવી.
મુકી આપી તે જતીની ટેક,	સાધવી.
હાય હાય જતું હવે મારે ક્યાંય,	સાધવી.
વંદલ નારી ટાળી મારી બાંય,	સાધવી.
હું તો સમજ્યો નહીં આદી સુધી મન,	સાધવી.
કલંક રૂપી ક્યાંથી આવી જીવન,	સાધવી.

યુક્તાગને—ધિક્ક ધિક્ક છે યુક્તાગ તારી જાત, વાત તેં હુંથી છાની રાખીરે.
લૂચી લકંગી તેં કરી મુને ધાત. વાત તેં.

અરે દુષ્ટણી તુને ધિક્કાર છે, તું મારી કુળવધુ ન ઠરી પણ કુ-
ળનો વધ દરનારી તો ખરી ? શું તને જરૂર કરતાં તારાં મા
ખાપની તેમજ મારી ઇજ્જતની પણ ખેવના ન આવી, તેં માફ નાક
કાપી દુનિયામાં માફ સ્થાગ મુખ કરાવ્યું, હવે હું દુનિયામાં મોઢું
શું દેખાડીશ તને તારી કૃતીતું ફળ પરમેશ્વર આપશે હવે તારૂં
મેં જોવું ઉચિત નથી. તું મારા ઘરમાંથી દગણાંને દગણાં નિક-
ળી તારે પીયર ચાલી જા. [યુક્તાગ પ્રત્યે] અરે યુક્તાગ તને નિમક-
હરામ થતાં જરાએ વિચાર ન આવ્યો; મમે તેમ તોય જોશી ખરી-
ના, જા રાંડ તું પણ યુગ્મસુંદરીની સાથે ઘરમાંથી નિકળ હે લૂચી
ઓ! શું મોઢું લઈ ઉભીયું છે. મરતી કેમ નથી.

યુગ્મસુંદરી—[નિહું જોઈ રોતી રોતી] પુણ્ય સસરાજી આપ મા-
રા પર વિના અપરાધે શું ક્રોધ કરોછો. આપ શું કહોછો તે
પણ હું પુરું સમજી શકતી નથી.

સૈયર દુખ શું દાખવું.

આ શું વદોછો મારા તાતજી, અનઉચિત નહિ થાય;
વિચાર કરી કહો મુજને, અચાનક આ શું કહેવાય. આ શું.
મેરે ઘરગ નથી મુકીઓ, આ શો અકરા કેર,
અળખા એકેલી આ નાર છે, કરવી ઘટે છે મહેર. આ શું.

પ્રાણ જતાં નહિ ત્યાયું હું, ખતિહત માંડે નેગ;
 શુદ્ધ ભક્તિ મારી પ્રશયી, શાને સિયોછો વહેગ. આ શું.
 કનક તેતો કનક રહે હદી ધાય ન કથીર;
 હીરા તેતો હીરા રહે, મિથ્યા શિદ્ધ કરે અધીર. આ શું.
 [દાસી પ્રત્યે] અરે દાસી આ શો કાપ ! છળી, વિંટીને રંગાલ

એ શું કાંઈ સગળતું નથી.

મોતીચંદ—અયે! દુષ્ટણી અગ્નિપણું જનાવે છે શું ઢાંગ કરી જી-
 હું સગળવે છે [વિંટી, રંગાલ છળી નજરે જતાવીને] આ
 શું જો, તારૂં કાળું કર. નિકળ અહિયો જલદી હગણું હું
 જઈ ગાડી તૈયાર કરાવી સિપાઈ મોકલું છું તેના સાથે વગર
 વિલંબે નિકળી તારે પીયર જજો. (એગ કહી ચાલ્યા જાયછે.)

ગુણસુંદરી—(જહું જોઈ સાંભળી ખાવરી જની ગઈ) હર હર
 વિશ્વંભર, વિશ્વેશ્વરા મેં આવો તારો શો અપરાધ કયો છે,
 કે તું મારા ઉપર કલંક મુકી દુઃખનો વરસાદ વરસાવે છે,
 હર, હર, (એગ કહી મુઝાં ખાઈ પડે છે.)

ગુલાબ—(તને સાવધ કરવાને પવન નાંખે છે.) જામ સાહેબ સા-
 વધ યાઓ સાવધ યાઓ (સાવધ થઈ ગુણસુંદરી જોલે છે.)

ગુણસુંદરી— દેશનો જીલો.

મુને આપીને ધિક્કાર, ગયા સ્વસુર આ વાર;
 તેથી થઈ છે તન જવાળ, અંગે આગ ઝરે;
 થઈ જીંદગી અકારી, હાય હાય ખરે. મુને૦
 રાખી પ્રીતિ અયાગ, પતિ પર અતુરાગ;
 તોપણ થઈ છું અવાગ, અંગે આગ ઝરે;
 હુંતો ઠરી વ્યભિચારી, હાય હાય ખરે. મુને૦
 સખી લાગ તલવાર, મારે મરતું આ વાર;
 હવે જીવવું ધિક્કાર, અંગે આગ ઝરે;
 લાજ્યાં ગાતને તાત, હાય હાય ખરે. મુને૦

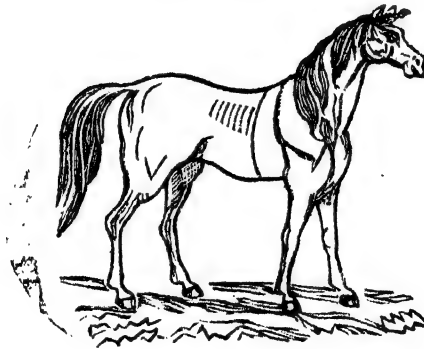
ગુલાબ—જામ સાહેબ ધીરજ રાખો આપની ભક્તિ સામું પ્રશ્નર
 જોશે અને સૌ સાંજે થશે.

રાગ સદર.

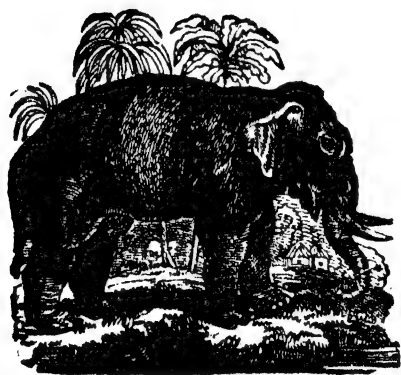
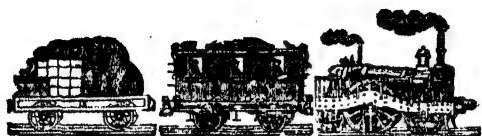
બાઈ રાખો મન ધીર, આવી અચાનક પીર;
 છો આપ શુરવીર, મન ખ્યાલ કરો;
 ત્યાગે પ્રાણુ જગહાણુ, નિશ્ચે શીર ઠરે. બાઈ૦
 રાખી ભક્તિમાં ગન, શુષ્ક કર્યું તમે તન;
 પતિ ચરણમાં રટણુ, ગન ખ્યાલ કરો;
 મરવે આ વ્યભિચાર, નિશ્ચે શિર ઠરે. બાઈ૦
 (એટલામાં સમશેરખાં સપાછ પ્રવેશ કરે છે.)

સમશેરખાં—બાપ સાહેબ આગ્રે જાનેકે જારતે ગાડી બાહાર ખડી
 હે, મેરેકું શેઠજીને આપકી સંગ જાનેકું બેજા હે. આપ જલદી
 ચલો વખત હો જતા હે.

ગુણસુંદરી—જહુ સાઈ બાપ ચાલો ચાલો અમે આવીએ છીએ.
 [જાયછે પડદો પડેછે]

અંક ત્રીજો.

ગુણસુંદરી	...	...	...	અવેરચંદની સ્ત્રી.
ગુલાબ	...	...	...	દાસી.
સમશેરખાં	...	...	...	એક સિપાઇ.
દરિયાખાં	...	...	...	બાદશાહનો સાળો.
બુલબુલખાં	...	...	...	એક મોટો વજીર.
સિપાઇઓ	...	...	...	તાબેદારી ઉઠાવનાર નોકર.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—વન.

ખાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, સમસેરખાં પહીથી દરિયાખાં.

ગુણસુંદરી—ગુલાબ હવે તાપ સખત પડે છે, ગાટે આંહી જરા વિશ્રાંતિ લઈ ચાલશું? (સમસેરખાં પ્રત્યે) બાપ સમસેરખાં સખ તાપને લીધે બે ઘડી વિશ્રાંતી લેવા સારૂ ગારો વિચાર થયો છે તમે હાંશીઆરીથી રહેજો.

સમસેરખાં—ગહુત અચ્છા બાપ સાહેબ. આપ કુચ્છભી શિકર મત કરે (આગ વાતો કરે છે, તેટલામાં દરિયાખાં સિપાખજો સાથે ધસારો કરી આવે છે તે જોઈ).

ગુણસુંદરી—ગુલાબ, આ ઘડગડાટ શાનો થતો હશે વાર ! જોને, ગારી છાતીમાં કેવો ધડાકો આવે છે, અને મને તો શું થાય છે.

ગુલાબ—બેન હવે તો જે થાય તે ચોડું (તેમ કહી આનુઆનુ જીવે છે કે ચમકીને) બાઈ સાહેબ, બાપ સાહેબ, તમારું કહેવું ખરું છે, કોઈ ગુલા આપણા ઉપર ધસી આવતા હોય એમ જણાય છે.

ગુણસુંદરી—(ચમકીને) સમસેરખાં, બાપ સમસેરખાં, જીવો તો ખરા, આ કોઈ રડયા સુસવાટી બર આવે છે તે કોણુ દશે?

સમસેરખાં—(તત્કાલ કાઢીને) બાઈ સાહેબ મત શીકર કરીયો વહ સાલેકા ડ્યા બાર હે (તેવામાં દરીયાખાં સિપાખજો સાથે પ્રવેશ કરે છે તેને જોઈ)—બાઈ સખ દુર રહો, ઈરમેં કુચ્છ કાયદા નાંહી કાઢોગે. દરિયાખાં બાઈ ચેહ કયા કરતે હે વહ ઓરત મોતીચંદકા લડકા ઝવેરચંદકી હૈ મેં ઉસ્કી સંગ આમેં જાતા હું, આપકું એસે સહુકારકી ઓરતકે ઉપર હાય ડાલના

(૫૨)

લાઝીમ નાંહી હૈ આપ ઔર યહ સજ સિપાઇ અપને ર-
સ્તેકુ ચલે જઈયે નાંહીં તો ઈસ સમશેરસેં સજાકી ખબર
એક ધડીમે. સે ડાહુંગા.

દરિયાખાં—અયે ગુલામ કુત્તાકી ગાફક કયા બકતા હૈ (હાથપકડી)
તુમ દૂર હોઝઝો મુક્તમેં તુમેરા જન જલગા.

સમશેરખાં—હજૂર મેં શેઠકા નિગઢહરામ નાંહી કહુંગા. આપ
બાદશાહકે સાગે હો તોબી કયા, મેં મારે ખીના છોડનેવાળા નાંહી
હું, ઇસ વાસ્તે આપ સગજકે પિછે જઝો.

દરિયાખાં—(સિપાઈઓને) અયે સિપાઈઓ યહ સમશેરખાંકું
પકડકે બાંધતો ઔર યહ ઝોરતકું અપને ધડું સે ચલે. (સિ-
પાઈઓ સમશેરખાંને બાંધવા જાય છે તેવામાં સમશેરખાં
એક બેને મારી નાંખે છે તે જોઈ દરીયાખાં તેને કટાર મારી
ભૂગિગત કરેછે તે જોઇ ગુલુસુંદરી).

ગુલુસુંદરી—(બયબિત યધને) દાસી આશો જુદમ. શમશેરખાંને
શું થયું ?

ગુલાબ—બાઇ સાહેબ, આ વ્યભિચારી દુષ્ટ દરિયાખાં આપનું શિ-
યજાબંગ કરવા માટે ચડી આવ્યો, જેથી સમશેરખાંએ અટકાવ્યો.
તેથી આ દુરાચારીએ સમશેરખાંનો જીવ લીધો.

ગુલુસુંદરી—હર હર શંકરા, વિશ્વંભર વિશ્વેશ્વરા, આ એકદમ તા-
રો શો કોપ (એમ કરી મુઝાં ખાઇ પડેછે ને દરીયાખાં
લઇ જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—દરિયાખાંનું ઘર.

પાત્ર—ગુલાબ, ગુલુસુંદરી, પછીથી દરિયાખાં.

ગુલુસુંદરી—(સાવચેત યધને) અરે આ શું ગને રચન આવેછે
કે શું ? હું આંહી કોના મકાનમાં છું. ખરેખર આ ઘર કોઈ

ખીજનું જ છે, અરે પરમેશ્વર મને અહીં કાણુ લાવ્યું વેચ
મા, હવે હું ક્યાં જાઉં. (એમ કહી એકદમ મુઠ્ઠા ખાઈ પડેછે)

ગુલાબ—ખાઈ સાહેબ સાવધ થાઓ સાવધ થાઓ (એમ કહી પંખો
હલાવેછે તેથી ગુણસુંદરી સ્વરત થઇ આંખ ઉઘાડી).

ગુણસુંદરી—અરે દાસી આપણને આંહી કાણુ લાવ્યું, આ મકાન
કોનું છે? સગશેરખાં ક્યાં ગયો, કેમ કોઈ દેખાતું નથી.

ગુલાબ—ખાઈ સાહેબ દુષ્ટ દરીયાખાંએ સગશેરખાંને મરણને શરણ
કર્યો અને આપણને પોતાના મકાનમાં પકડી લાવ્યો છે.

ગુણસુંદરી—દાસી હવે તો દુઃખવાદળું પૂરેપૂરું ચડી આવ્યું, કાર-
ણ કે આ પરદારા લખટ દરિયાખાં માંડે શીયળ ભંગ કર્યો
વિના રહેશે જ નહિ. હવે હું ઇશ્વરની રત્ન કરી તેની સહાય
માગું, કે તે માંડે આ સમે રક્ષણ કરે.

આશાગોડી.

સહાય કરો ભવ ભરતા, સંકટ વિશે સહાય કરો ભવ ભરતા.
આરે વખતમાં નથી કોઇ માંડે, ખચર લીજે જગકરતા. સં
હું રે પતિવ્રત કદી નવ ચૂકી, તદ્દપિ ઠરીછું ખળતા.
ચિંતા અતિશે દિલમાં વ્યાપે, ગિથ્યા કલંક શિરઠરતાં. સં
અમાનક આવી મુને ફિટકારી, ભાવીતણી શી પ્રગળતા. સં

ગુલાબ—ખાઈ સાહેબ ધિરજ ધરો. આશુ યુઓ !

રાગ કનરો.

ધીર ધરો તમે મનમાં આલી, હું છું સદાતુજ પાસ હો વાલી, ધી
શુધ્ધ તમારી ભક્તિ દેખીને, વારે થશે જગકરતા હો ખાળી, ધી
સીતા અહંદ્યા આદિ સતી જે, કલંક ગિથ્યાવળી દુઃખ અપારી, ધી
સંખળ અખળ ખાઇ બાતી જણાવે, તદ્દપિ ન મુકો અશ્રુનાં વારી.
સહીત વચન આ આપનાં શુણી, ખેદ કરે મુને અહોનિશ ખાલી, ધી

ખાઇ સાહેબ આગ શા માટે કરવું જોઈએ હું તમારી સેવા-
માં રહીછું છતાં!

ગુણસુંદરી—દાસી શ્રુત તારીજ મદદથી મેં આટલા દીવસ લીધાછે

નહિ કે, હતી નોહોતી ક્ષમ દીવશની થઈ ગઇ હોત, પણ ભા-
વી બલવાન; પરંતુ આ છેલ્લો વખત છે તો ધધરને યાદ કરું
કારણ તે પ્રભુ ભક્ત ભીડભંજન છે વળી તેણે હજારોને ઉગાર્યા
છે જો.

દીંડી.

દાસી હું રહીશું ધરને આધારી,
જોને હું ઠરી કક્કડી આ વારી;
આબ્યા દુઃખ યોધ જાંઘળી ચકારી. દાસી૦
છે શુદ્ધ ભાવ ઈશવર ગારો,
કરે ભક્તની સહાય જો છે ધારો,
જોષ ભક્તિ ભાવ ઉગાર્યા હજારો. દાસી૦
દ્રૌપદીને ભૂગિજ્ઞ રક્ષા કીધી,
વિશ્વનુરાત જનની ઉગારી લીધી;
ભાક્ષાધરે કુન્તીને ગદ્દ કીધી. દાસી૦
નક ક્ષાંસથી ગજને મુકાવી,
ભીડ ભક્તિની જોઈને ચડી આવે;
ગારી વારે તે પ્રભુ ક્યારે ધાવે. દાસી૦

ગુલાબ—આજ સાહેબ તિગીર ટાળન, સૂર્ય સદ્રસ સર્વ વ્યાપી સદ-
સ્નાક્ષ ભગવાન, તમારી એક નિષ્ઠા કેગ નહિ જીવે, તે તો
તમારી વ્યાધી વિદારવા તત્પર હશે; તોપણ હવે શત્રુ પં-
જાગંથી છુટવા જારી શોધો ને ગારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રા-
ખી ધૈર્ય ધરો, એટલે ધીને ધડે ધી થઈ રહેશે. તે જો કે—

સમાહુ તેગ અદા. એ રાહ.

મુક અધીર ધીર રાખને તું, શાણી સખી;
ધશ આવી કરશે ભાગ, ભક્તી આપ જોષ સખી;
કદાપિ કરો સહાસ જગત, હાસ યાય સખી. મુક૦
શિર આપ કલંક ઠરે, હીત વાત માનો સખી;
સાધવી સતી અતિ ધર્મ કેગ ચૂકે સખી. મુક૦
બદ્ર આપ અતિશે પામો જીવવેથી સખી;

કપાળુ ઈશ અર્જુ શિશ આશ રાખ સખી.

૩૪૦

દરિયાખાં—ક્યું ગુલાબ ફાકટકી હૈરાન કાયકે વાસ્તે હોતી હે.

ગુલાબ—(દરિયાખાંને) સાહેબ આપ કહોછો તે ખરૂં છે, પણ મારી

આ એક અરજ ઉપર નિધા કરવી જોઈએ.

દરિયાખાં—અચ્છા કમા કહતી હે.

ગુલાબ—સાંભળો.

ગઝલ.

રાખી મન ધીર આપ થશે ન અધીરા,

વૃત્ત પૂર્ણ થતાં સુધી આપ વઢો ન ગીરા;

પક્ષ એક પછીથી આ વૃત્ત થશે પૂરું.

નજીક દિન માટે શાને કરાવીએ અધુરું.

વિશ્વેશ્વરી માતનું પુજન કરીને આવે,

વગર કહે આપને સ્વામી કહીને બોલાવે;

આ વાત હિતની કહી તે, માનજો ખરી;

શિર સાટે વચન આપું મન દિગત ધરી.

દરિયાખાં—ગુલાબને તેને બહુત અચ્છી ખાત કી. મેં આજ ખુશી હુવાહું અજ મેં જાતા હું.

ગુલાબ—જાઇ સાહેબ જગદાત્મા જગદીશ્વર બધાની રક્ષા કરેછે, તેમ આપની પણ કરશે; પરંતુ આગાંથી છૂટવાની કાંઇ પણ ચુકિત શોધની જોઈએ.

ગુલુસુંદરી—હાં, હાં, પ્રિય દાસી મને હગણાંજ આ પાપી દરિયાખાંના પંખમાંથી છૂટવાનો ઈલાજ હાથ આવ્યો છે.

ગુલાબ—જાઇ સાહેબ તમે કયો ઈલાજ શોધી કહાડ્યો છે.

ગુલુસુંદરી—ગુલાબ આ શહેરમાં મારા પ્રાણનાથના ગિર ખુલખુલખાં કરીને રહે છે તેને જો આ ખબર આપીએ તો મારી સહાયતા કરે.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ એ ચુકિત બહુ સારી આવી છે, ને ખુલખુલખાંને ખબર પહોંચાડવાની શી મોટી વાત છે. તેને ખબર પહોંચાડવી તે મારું કામ.

ગુણસુંદરી—ગુલાબ આ ખજાર કાઢ ન જાણે એવી હોશીઆરીથી દેવાના છે.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ તે માટે આપ નિર્શીત રહો પણ મોઢાની વાતથી તેને ધતજાર નહિ આવે, માટે આપ એક ચિટ્ટી તે-ગના ઉપર લખી દો.

ગુણસુંદરી—દાસી આંહી દોતકલગ ક્યાંથી કાઢાડું કે લખી આપું.

ગુલાબ—જાણ સાહેબ દોતકલગની શી જરૂર છે, લીંચુના રસથી લખો એટલે થયું.

ગુણસુંદરી—તું કહે છે તે ખરું, પણ લીંચુ ક્યાંથી કાઢાડું.

ગુલાબ—(લીંચુ લાવીને) જાણ સાહેબ આ રહ્યું દ્યો લખો.

ગુણસુંદરી—(કાગળ લખેછે.)

તુમને કુમલા જીવરવા.

હારે લિયો ખજાર આ મારા હારે લિયો (૨) પતિના પ્યારા. હારે૦
પત્ર લખી ચેતાવું હું તમને, વરસે અંગે અંગારા, હારે. પતિ૦
દસ્તિયાખાંએ મુજને પ્રસાવી, કિધી બંધન આ વારા, હારે, પતિ૦
કરી બલાગણુ જાવે ગયા છે, તમને મિત્ર તમારા, હારે, પતિ૦
ઉપાય મારો એકે ન આવે, રેવું કોને આધારા, હારે, પતિ૦
વિચાર કરતાં વિલંબ થઈ તો, થાશે ચિંતા અપારા, હારે, પતિ૦
પત્રની સાથેનો પત્રરે દેજો, લેશે પ્રિતે પીયુ મારા, હારે, પતિ૦
વાંચી વહેગ તજશે એ પળમાં, મુઝ છે સતિ આ દારા, હારે, પતિ૦

લે ગુલાબ આ પત્ર તે તું આપીને ઝટ આવી પહોંચજો, કારણ કે હું આંહી એકલી શી રીતે રહી શકીશ.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ હિંમત રાખી ગભરાશોમાં હું ચિટ્ટી આપી

ત્વરાથી આવી પહોંચીશ (જાય છે પડદો પડેછે).

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—બુલબુલખાનું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં, સિપાઇઓ પછીથી ગુલામ દાસી.

(બુલબુલખાં બેઠો છે તેવામાં અમીરમીયાં આવે છે, તેને જો-
ઇ પુછેછે.)

બુલબુલખાં—કયું અમીરમીયાં આજ કલ શહેરકી કયા ખજરહે.

અમીરમીયાં—નહ જુની તો કુચ્છ નાંહી હૈ લેકીન શહેરકી અંદર
દરિયાખાંકા જહુત જુલમ હૈ.બુલબુલખાં—સચ વો તો હૈજ કયું કે, વો તો બાદશાહકા સાલા
લગતા હૈ ઇરકે લિયે સજ અમીર ઉમરાવ ચૂપ હોકર બેઠે
હૈ ઔર ઉરકું કોઝીગી કુચ્છ કહું શકતા નાહી હૈ [તેવામાં
ગુલામ આવે છે].

ગુલામ—બુલબુલખાં સાહેબ સલામ કરુંછું.

બુલબુલખાં—આખે ગુલામ શેઠ તરફસે' કુચ્છ ખજર હૈ.

ગુલામ—ગરીબ પરવર શેઠ તરફથી તો કાંઇ ખજર નથી, પણ
શેઠાણીએ મને આ કાગળ આપી તમારી પાસે દોડતી મો-
કલી છે. આ દ્યો [એમ કહી કાગળ આપેછે].બુલબુલખાં—(કાગળ હાથમાં લઇ જુએ છે અને કાંઇ લખ્યું માલમ
પડતું નથી ત્યારે) અરે ગુલામ યહ કાગળમે' તો કુચ્છળી
લિખા માલૂમ નાંહી હોતા હૈ.ગુલામ—ગરીબપરવર આ કાગળ મારી બાઇએ મહા સંકટમાં
હોનાથી લીખુના રસથી લખ્યો છે, માટે આપ તેને અગ્ની
પર રાખીને વાંચી જુઓ, જોટલે શું લખ્યું છે તે માલમ
પડશે.

બુલબુલખાં—અચ્છા અમીરખાં જતી લાઓ.

અમીરખાં—દાનર જીનાય.

બુલબુલખાં—હાં, અજ ધરમે લીખેલા ગાયુગ હોતા હે. (વાંચેછે)

રાગ બનભરો.

ભખે પત્ર ગિત્રની દારા, તમે વાંચી ખખર હ્યો મારા;
તમ ગિત્ર ગયા છે ભલે, દરિયાખાં મુને અકળાવે;
બંધીવાન કરી આ વારા. તમે૦
રાખે વજીર મુજપર ગન, એથી દુઃખી થઈ મારે તન;
નથી આપ નિતા આપારા. તમે૦
કાંઈ ઉપાય મારો નવ ચાલે, વચન ધનુ આ અંગમાં સાલે.
રક્ષા કરો મુજ પતિના પ્યારા તમે૦
અનોદક ક્યુંછે ત્યાગ, જની ગઈ છું અધુના અભાગ;
દાસી સંગે ખખર દેશે સારા. તમે૦
કરતાં વિચાર વિલંબ થાશે, મુજ દેહથકી પ્રાણુ જશે;
પછી પરતાવો થાશે અપારા. તમે૦
આપત્રની સાથેનો પત્ર, દેતાં લેશે પ્રીતે તમ ગિત્ર.
વાંચી વહેમ તજશે પીયુ મારા. તમે૦
શિયળ ભંગ નથી થયું મારું, કલંક આવે તેથી ન ઉગારું.
શુદ્ધ સાધવી મુઘ છે દારા. તમે૦

(કોપથી) દાસી યહ કયા જુદગ, ગુલામ તુમ જાકે શેઠાની-
જુકું હીંગત દેનાં ચોર યહ ખખર મેરેકું જલદી દીયા સો, અ-
ચ્છા કીયા મેં જલદી આપકે વો હરાગજદેકા જાન લેકંગા, ચોર
તુમ બેઘડક પૂજા કરને કે વાસ્તે દેવલપે જાના.

ગુલામ--[ઓવારણું લઈ ધન્યજે બુલબુલખાં તમને) આપ જેવા
વિરપુરૂષો આ દુનિયામાં થોડાજ હશે, આ વખતે આપ અ-
ગતે આ દુઃખ દરિયામાંથી પાર આવવાને વાહાણરૂપ થઈ
પડ્યા છો.

બુલબુલખાં—ગુલામ મેરેમેં ચોર શેઠામેં જુલાઈનાંહી સગજનાં,
ચોર ગુલુસુંદરી મેરી બેણુ હોતી હે ઉરકું દુઃખકી વખત

(૫૬)

ગદદ દેનાં કુચ્છ જાદા નાંહી હૈ, વોતો મેરી ધરજ હૈ. દોસ્ત
દારીકા રીવાજ કેસા હૈ સુન.

ગીતિ.

આપન ગિત્ર પરિક્ષા, સ્ત્રીની પરિક્ષા નિરધન નર જ્યારે;
રણુમાં વાજી પરિક્ષા, જાંધુ પરિક્ષા બીડ પડે ત્યારે.

ગુલાબ—આપ સજ્જન છો એટલે જાણો છો કે, ગિત્રનો ધર્મ કેવો
છે, હવે આપ અગારી જલદીથી ખજાર લેજો. હવે હું રજા
લાઉં છું; કારણ કે મારી બૈસાહેબ દરિયાખાંના મહેલમાં એક-
લાંજ છે.

ખુલખુલખાં—જલુત અચ્છા ગુલાબ, મેં જલદીસે આઉંગા (ચુ-
લાગ જાય છે) (સ્વગત) આઢાઢા ! યહઃ બિચારી ચોરતપર
ખુદાને ક્યા જુલમ ગુમરા.

આ શી વાત હાડા કેરી નારી ઠરી વ્યભિચારી.

આ શો કેર કરે આણીવાર, દુબિ ગિત્ર નારી,

વાંચી પત્ર લાગી છે લાય, મુને દિલ ભારી;

કરવી રક્ષા મારે નિરધાર, ગિત્ર ધર્મ ધારી,

કદી કરીશ ન ગિત્રતું કામ આ જાંઘી અકારી. આશો.

મારી દરિયાખાં ઉમરાવ, સતી હું ઠરાવું,

શિયળ રાખ્યું હજુ છે ધન્ય, ધરે મારે લાવું;

એને નથી કાંઈ ખીન્ને આધાર, હવે શું રોકાવું,

કરીને કામ રાખું નિજ નામ, આ કિર્તિ પ્રસારી. આશો.

સત્વર કરી હું પ્રભુની સેવ, સદા એવું ગાયું,

આવા કામમાં કરવી ગદદ, રણે નવ ભાયું;

દિન જાંધુ થજો બેલી મારા, પાયે તારે લાયું,

જતાં ગિત્રે કરેલ જે બોધ, તે કામ આ વારી. આશો.

કરી લાક્ષાગણ મુજને અપાર, ગયો વિદેશ,

વાંચી પત્ર લાગે આતિ ત્રાસ, દરો જાહુ ક્ષેશ;

ધર્મે માટે સહે કષ્ટ કાપ જુઓ પરમેશ,
શરણે આવ્યો તમારી દયાળ ચડો મારી વારી. આશાને

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—“દરીયાખાંતું ઘર”

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલામ અને પછી દરિયાખાં.

ગુણસુંદરી—(એકલી બેઠી બેઠી) અરે દૈવ તારી કેવી આકળગીલા
છે, હજી સુધી ગુલામ કેમ ન આવી? શું કાઠએ તેને ફેંડી;
ના, ના, એમતો જાનેજ નહીં પણ રોકાણી તેનું કારણશું?

આશા જોગિઓ.

ગુલામ રોકાણી શાને કાળે, મુજને ચિતાં વિશેશે આળે;
કાગડનો ન આવ્યો સમાચાર, તેથી મુજને આવે છે વિચાર,
યુગયુગમાંએ શું દીધી મત, ખગર સાંભળું ત્યારે હીમત;
હીમતહારી યુગયુગમાં જાએ, જલદી ત્યાગું મારી કાચે.
કરુણાખંધી તમે છો દયાળ, આવી કરજો મારી સંભાળ;
મુને જાણો તમારું ગિરદ. વારે ધાળે મુકશે નહિં હદ.

અરે દૈવ, ગુલામ હજી સુધી કેમ ન આવી! શું આ વખતે
કોઈ મારું સગું નહિં થાય, હશે મારાં એવાંજ નશીબ. [તેવામાં
ગુલામ આવે છે].

ગુલામ—માઠ સાહેબ નિશ્ચીત રહો, આપના પતિના મિત્ર યુગયુ-
ગમાં દેવીના મંદીરમાં આવી આપણી સહાયતા કરવાને વ-
ચન આપ્યું છે ને કહેવરાયું છે કે, તમે સુખેથી પૂજા કરવા
દેવીને મંદીર જાઓ. હું આવું છું.

ગુણસુંદરી—હાસી ત્યારે તો ઉગરવાળી કાંઈ પણ આશ જણાય છે

ખરી, પણ મારા શિયળમાં ગની ખાસ્તી તો બ્યારે તે દુઃખ જૂને
મીઠત થશે, ત્યારે ટળશે. (એટલામાં દરિયામાં ગાતો ગાતો
આવે છે)?

રાગ લાવણી.

દરિયામાં—[પ્રવેશ કરીને]

તું છોડ ગુમાની નાર, સગજ ગન તારે,
કર વિચાર નાર આ વાર કાજ શિદ બાળે.
તું પડીછું મારે હાથ, મૂકું નહિ દિલી,
હું કરીશ મારું જોર, પડીશ તું ઢીલી.
માટે સમજ તારે ગન, પ્રેમ ધરી આત્રે,
કર વિચાર નાર આ વાર, કાજ શિદ બાળે.

ગુલાબ, અગ મુદત પુરી હો ગઈ. તેરી બાપકું બોલ દે, કે
જલદીસેં મેરે સ્વાધીન હો જાવે, ઓર ફોકડ કાયકું હેરાન હોતી હે.

ગુલાબ—ખરે સાહેબ, આજના દિવસ માટે શું કરવા ઉતાવળ કરો
છો ધિરજ રાખો, પુજન કર્યા બાદ તમારે સ્વાધીન થાય
પછી શું?

દરિયામાં—શાહબાશ ગુલાબ શાહબાશ, યહ તેરા એહેશાનમેં મેરી
જંદગી તક જૂલનેવાલા નાહી હું.

ગુલાબ—સાહેબ એમાં એહેશાન શાનો. એતો મારું કામ છે, પણ
પૂજ કરવાને સાર રથ તૈયાર કરાવી મોકલાવી આપો.

દરિયામાં—જહુત અમ્મી, મેં રથ બેજતા હું (સર્વ જાય છે)

(૬૨)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—યુલયુલખાંતું ઘર.

પાત્ર—યુલયુલખાં ને તેના સિપાઇઓ.

યુલયુલખાં—ઓ અમીર મીયાં મેરા દિલોળન દોસ્ત, જાવે જાનેકું તૈયાર હુવા ઉસ જખત મેરેકું ઊસકે ઘરકી ખખર રખનેકી સીફારસ હૈ, તો જી મેં વહાં કોઇ દિન ગયા નહિ. ગગર આજ કલકે ગિચારમેં રહા, દરમ્યાન દરિયાખાનને ઊસ્કી ઓરતપર જુલમ ગુમરા વો ખખર અખ મેરેકું ઊસકી દારીને કી, ઉસ વાસ્તે અપના સખ લડવૈયાકું તૈયાર કરકે ભુવનેશ્વરીકા મંદીર લગભગ જાકે, દરિયાખાંકું બંધન કર કે, વો ગુણસુંદરીકું જગ્યાય દેનેકી હે.

અમીરમીયાં—બહુત અઝા સરકાર દોસ્તદારીકા કાગ ઐસાર્થ હે.

એહી જગતમેં આપ જૈસે નેકીવાન ચોરખ મિલતા હે.

યુલયુલખાં—શાદાગારા દોસ્ત તુગનેળી દોસ્તદારીકી અઝી પિ-છાન કી, અખ દેર હોતી હે, તુગ સખ સિપાઇયુંકો બોલવાઓ મેં ખુદાકી બંદગીકર લેજી. (અમીરમીયાં જાય છે ને યુલયુલખાં ખુદાની બંદગી કરેછે.)

સૈયર દુઃખ દાખલું.

ઈલ્લા ઈલ્લલ્લા રસુલીલ્લા, કરતાહું મેં સલાગ;

નેકી ટેકી મેરી રાખીયો, લડનેકું આયે ગુલાગ, ઇલાં

નૂદગ દરિયાખાંને કીયા, લેગા દોસ્તકી લાજ;

પિછું જના ક્યા કાગકા, ના કીયા મિત્રકા કાજ. ઇલાં

(તેવામાં અમીરમીયાં સિપાઇઓને લાઇને આવેછે,)

અમીરમીયાં—જનાખ, યહ સખ લડવૈયા હાજર હે અખ મલીયેં.

બુલબુલખાં—અયે બહાદુર સિપાઈઓ ઝોઢી બખત તું-
મારા સબકો તાકતકી અજમાએશ કરનેકી હે ઝું કે, બદમાસ
દરિયાખાંને સગ લુગાઈકી ધજતમેં ખતેલ કીયા હે જરકે લીયે
આજ ઊન્કું બિન વિલંબસેં પકડના, વેા બાદશાહકા સાળા
હે એસા સગઝ કે ગત ડરીઓ.

સિપાઈઓ—જીનાય ડર કાયકું, ખુદા આપકું કાયમ રહે; અબ
ચલો. (સૌ જાય છે પડદો પડેછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—અરણ્યમાં માતાનું મંદીર.

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, દરિયાખાં, સિપાઈઓ અને
પછીથી બુલબુલખાં ને તેના સિપાઈઓ.

ગુણસુંદરી—દાસી જો તો ખરી! માતાજીની મૂર્તિ કેવી ચમત્કારી
જણાય છે.

દાસી—બાઈ સાહેબ જગતજનુનીની શી વાત!

ગુણસુંદરી—ગુલાબ પ્રથમ માતાજીની સ્તુતિ કરીએ અને પછી
પુજા કરીએ.

ગુલાબ—બાઈ સાહેબની જેવી ગરજ.

ગુણસુંદરી— આશા.

વિનવું વિનવું વિશ્વેશ્વરી હું, દુષ્ટ આવે તેને દગજે મા તું; વિ.
પળે પળે આવી, બાણવચનથી, પ્રહાર થયેથી દુઃખ પામી હું. વિ.
આરે વખત કદી વિગત થશે તો, ધર્મ વિચારી શીશ હતાશ; વિ.
ત્રીપુર ગદ્ગદની અંખે બચાની, દૈત સંહાર્યા અમરોના સાફ. વિ.

ગુલાબ—માઈ સાહેબ હવે માતાજીની પુળ કરો અને તે મતાજી સવંચા પ્રકારે તમારી સહાયતા કરશે.

ગુણસુંદરી—એની પુણેપહાર મારી નજીક લાવ, કે હું જન્મજન્મની ની પુળ કરી માફ અબ્યુદય કરી લઈ (ગુણસુંદરી પુળ કરે છે દરમ્યાન દરીઆખાં).

દરિયાખાં—ગુલાબ તેરી ખાઈસાહેબકું બોલકે છતની દેર કાથકે વાસ્તે હોતી હે (તેવામાં ગુણસુંદરી જોસથી બોલી ઉઠેછે.)

ગુણસુંદરી—અરે જોશમ, વ્યભીચારી, લપટ, હવે હું તારાથી ડરવાની નથી. જો, દુરગુણ તજ સત્સંદેશ કરી આ સંસારી સમુદ્રમાં જીંદગીના વેહેતા ઝરાને ગતી રહીત બનાવવા પેહેલાં અસત્યના અધકારમાંથી જ્ઞાનરૂપી રોષનીની અગક નિરખવા સત્તાધીશ ઇશ્વરની કૃપા ગાગી ઝોકાંતે, ઝોકચિતે, નિરંતર પાતીવ્રત્યપણું પાળી કાળ ક્રમણ કંઈકું, તેમાં તારા જેવા દુષ્ટ ગાણસો આવી જ્ઞાંતીમાં ભરગાવી, કમકમાટ ભરેલાં અધોરકત્યના ફાંસામાં મીથ્યા કાર્ય પ્રપંચથી ફસાવવા ધારેછે. તેથી યાદ રાખવું કે, કિંચિતગાત્ર પણ મારા પવીત્ર દ્રઢ નિશ્ચયમાં ફેરફાર થવાનો નથી.

જ્યાં સુધી પરબ્રહ્મ પરમેશ્વરના અસ્તીત્વપણા વિશે દૃઢ સત્તા રાખી અનોવિકારથી સુક્ત રહી દુષ્ટ સંગતીને દુર રાખવા ઇચ્છા ધરાવુંકું, ત્યાં સુધી પતંગીયાના અજકારા તુલ્ય કામાગ્નીના ધગધગતા અંગારામાં ગને અંપલાવી માફ શરીર દગ્ધ કરી, ગને મીથ્યા હોદ્દા ગમાં નાખવા આંહી દિમત ધરાવે છે. તથાપિ સત્યગુણની સાક્ષતા વડે મારા નિરપૃથપણાને ભેશગાત્ર પણ કલંક લગાડવા દેનાર નથી. આલ દુર જા. હવે હું તારાથી ડરવાની નથી.

દરિયાખાં—અરે સાલી છતની ગુલાબી કીનકું બતલાતી હે, ખાર નીકસ (એમ કહી અંદર ધસવા જાય છે તેવામાં ગુણસુંદરી બાહાર આવતીને).

ગુણગુફરી—(કોથથી) ગાયન.

બોલ નહીં ધટે છે તોલ, પાપી પાપ ના તું બોલ.—ટેક.
 મુખ ન બોલ, જીભ ન જોલ, તું નઠોર. હું કઠોર—
 રહે અબોલ—બોલ નહીં ધટે છે તોલ—બોલ૦ પાપી૦
 મોત ન ડર, જાણુ તું ખર, ગાર ગાર તું આવાર—
 અસિ આ બોલ—બોલ નહીં ધટે છે તોલ—બોલ૦ પાપી૦

મરશીયા.

હાય વોય આજ ક્યાંથી કાફર તું આવ્યો,
 ક્યાંથી કાફર તું આવ્યો, તુજ કાળે તુને બોલાવ્યોરે હાય, વો૦
 દગો દુષ્ટ તેં મુજને દીધો, કેર કાળો પાપી તેં કીધો;
 પંથ મોતનો ગાગીને લીધોરે. હાય વોયરે૦
 દુરાચારી કામી રહે છેટો, તું નથી મુસલમાન બેટો;
 હુથી રેજે અભાગી તું છેટોરે, હાય વોયરે૦
 ભૂલ ખાગાં હજુ ઘેર જાને, તારી આંખો પુટીને જોઈશ કાને;
 તું મૃત્યુ ગાગી લેછ શાનેરે, હાય વોયરે૦

બુલબુલખાં સાહેબ આપ આ વખત તમે ક્યાં રહ્યાં છો?
 કેમ દેખાતા નથી જલદી આવો; આ દુષ્ટ મુને દુભવે છે (તે
 વાગાં બુલબુલખાં આવીને)

બુલબુલખાં—(જોસથી) અરે એહી વખત કોન ખડા હે. ના
 હાયક, જોરત લોકકું તુમ કાયકે ખાસ્તે સતાતા હે.

દરિયાખાં—અરે તેરેકું કયા કાગ હે, તુમ તુગારે રસ્તે સે અલે
 જાઓ.

બુલબુલખાં—અરે કોન દરીઆખાં. તુમ મહ વખત કાયકે વાસ્તે
 આયહો. રાત જોર દીન એસે બદ ચાલીસે છુટનેવાલે
 નહીં. તુમને મેરા દીલજાન દોસ્ત ઝવેરચંદકી જોરતકું ફસાઈ

હે, વો હાલ હાલ ઝોકદમ મેરે હવાલે કર દે નહીંતો તેરા જન લેનેમેં અજ દેર કરનેકા નહીં.

દરિયાખાં—અરે નાદાન કે બેટે ચલ જા, તેરે પંચાતકી ક્યા જરૂર હે, વો ઝીરતકી મદદ કરનેવાલા તુમ કોન હે; મેરેકું નાહિં પિછાનતા હો ધડી બરમેં તેરા જન લેજોગા અરે સિપાઇઓ યુલયુલખાંકું પકડ લો (તેવાગાં લડાઇ થાય છે ને દરીયાખાંતે પકડી લે છે.)

યુલયુલખાં—અરે બેશુ જળ તેરી પૂજા પુર ન હોવે તજ બહાર નિકસ, મેં તેરી રહા કરનેકે આસ્તે બાહાર ખડા હું. ઝીર દરામી દરિયાખાંકું મેને કેદ કીયા હે. બેશુ કુચ્છ 'ડર મત રખીયો.

ગુલાબ—બાપ સાહેબ આપની ખરી બક્તિ જોઇ માતાજીએ સહાયતા કરી. હવે બહાર નિકળો, આપના પતિના મિત્ર યુલયુલખાં સાહેબ બાહાર આવી ઊભા છે અને આપના દર્શન માટે આતુર છે.

ગુલુસુદરી—(બહાર નિકળીને) બંધવ આપેં કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવાને હું અશક્ય છું. ધન્ય છે આપના માતૃપિતાને, મિત્રાચારીના ધર્મને સાચવવા આપને કેટલો બોલો સહન કરવો પડ્યો, તેથી હું આપની આભારી છું.

હુંમરી.

આપે કરી ઉપકાર મારી ખ્યાતી રાખીરે, મિત્ર ધર્મગાં પુટી કરી, મારી ખ્યાતી રાખીરે.— ટેક.

બાધીં હસ્તે જોગ પડે કુરંગી, ધર્મી હગારે તેને દયા રાખીરે.—આપે.
સર્પમુખથી ભેક, અજસિંહથી, તેમઆપેમુનેકાજમુખથીરાખીરે.—આપે.
કલંક વાહળું શીર ચડયું મારે, ત્વરાથી વિદારી મિત્રટેક રાખીરે.—આપે.

આળા જણીદરીઆખાંએ, મુજને છળ બળકરી ધરે કેદ રાખીરે.—આપે.

બુલબુલખાં—ભેણુ ઊસીમેં ઊપકાર કાયકા, વેા તો મેને મેરી ફરજ અદાકી હે.

ગુણસુંદરી—નાંહી નાંહી સાહેબ હુંતો આપનીજ કૃપાથી બચી છું.

બુલબુલખાં—અરે સિપાઇઓ તુમ બરોબર બંદોબસ્ત રખકેં થહ ચોરકું સંભાલકેં ફોજદારકે વાંહાં લે જાઓ.

સિપાઇઓ—બોહોત અચ્છા [દરિઆખાંને બાંધી લઇ જાય છે.]

બુલબુલખાં—ભેણુ અળ મલીયે મેરે ધરું [જાય છે પડદો પડેછે].

અંક ૪ થી.

નાસફીન.....દિલ્હીનો આદશાહ.
 બુલબુલખાં .....વજર.
 કાળી.....ગુર.
 દરીયાખાંન.....આદશાહનો સાળો.
 સિપાઇઓ.....તાબેદારી ઉઠાવનાર નોકર.
 ચોખદાર .....નકી પોકારનાર.
 નાંજર .....જનાનાગાં રહેનાર કમકૌવત પુરુષ.
 બેગમ.....દિલ્હીના આદશાહની ઝોરત.
 ગુલુસુંદરી .....ઝવેરચંદની ઝોરત.
 ગુલાબ .....દાસી.
 રાજદાર .....પોલીસ અમલદાર.
 કેસર .....ગાલબ.
 ચંપા .....ગુલુસુંદરીની દાસી.
 બુલબુલખાંન .....વજર.
 મોતીચંદ.....ઝવેરચંદનો બાપ.
 બરિસ્ટર.....પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર.

---

(૬૬)

અંક ૪ થો.

અવેશ ૧ લો.

સ્થળ—બાદશાહનો ખાનગી ગહેલ.

પાત્ર—બાદશાહ, અને પછી બુલબુલખાં,

બુલબુલખાં—પ્રદાવિંદ, જહાંપનાંદ આપકે ખીજગતમેં અદબ બળતા હું.

બાદશાહ—બુલબુલખાં રાત્રે એ વખત કયસા આના હુવા.

બુલબુલખાં—પ્રદાવિંદ પ્રદાયગાન જરૂરીયાત કે લીયે યહઃ બખ્ત આયા હું હજુર.

નાસરૂદીન—બુલબુલખાં, એતની જરૂરીયાત કયા, વો બિન વિલં-
બસે કહ દે.

બુલબુલખાં—જનાબ આપ પિછાનતે હો કે, યહ આપને શહેરમેં
મોતીચંદશાહ કરકે બડા ધનાઢય ઔર જીને આપકા રાજ
કરજકી બખતો બખત અદા કરી, ઔર જે આપકા રાજકા
અવલ ખેરખાંદ હે ઉરકીપર બડી આફત આઈ,

બાદશાહ—અરે બુલબુલખાં યહ નમશેઠકે પર કૌનસી આફત
આઈ વો મેરેકું જલદીસે કહદે.

બુલબુલખાં—જનાબ મેં કહતા હું.

ગજલ.

જનાબ દરિઆખાંનને, ખોત જુલગ કરીયા. ટેક

શેઠ સુતકી લુગાઈ કું, પકડ કે દુઃખ દીયા;

દોસ્ત મેરા ઝવેરચંદ, જાવે જામ ગયા. જનાબ

ગુલુશુંદરી સીઆ પેં, લગની પૌલીયા;

રસ્તે સેં પકડકે નિજ, ધડું મેં લે લીયા. જના૦

સિયળ લાંગ કરનેકું તકલીફ ખોત દીયા;

વો ખખર મેને પાઈ, જલદીસેં ગયા. જના૦

દુષ્ટતા વો મેને દેખી, આંખોં સે જ્યા;

આપકું પુછા ગિતું, મેને કેદ કીયા. જના૦

સરકાર ઝવેરચંદ મેરા દોસ્ત, બિન્કી ઔરત ગુણસુંદરી
જળ ગિકટ સંકટ મેં આપ, તખ ઉને મેરી પાસ પોતાકી બી-
આસ દાસીકી સંગ ખત લીખ કર કે મેરી પાસ બેજ, મેને
વો કાગજ પડા, જળ મેને દરિયાખાંકી પર લુગલા કીયા ખુ-
દાવિંદ લેઓ યે કાગજ (એગ કહી પત્ર આપે છે) આપ દેખો
કે જલદીસેં આપકું રહેગ આ જામગી.

નાસરૂદીન—(કાગળ હાથગાં લઈને) જૂલમ, જૂલમ, યહ કામ
દરિયાખાંને કીયા, ખુલખુલખાં તેરેકું શાદાખાશ હે, કયું કે યહ
તેને બહોત અચ્છા કામ કીયા. યહ તેરા કામ દેખકે મેં
ખોહોત ખુશ હુવા હું. કુચ્છળી ફિકર નહીં કરના.

ખુલખુલખાં—ખુદાવિંદ આલી ફિકર કાયકી. ખુદા આપકું સલા-
મત રખે.

ખાદશાહ—ખુલખુલખાં મેને દરીઆખાંકું જળસેં રાજકા હાકેમ બ-
નાયા, તખસેં મસ્ત હોકર રખયત કે પર ઐસા જુલમ
ગુનરના શીર ક્રિયા હે. અફસોસ હજાર અફસોસા!

ખુલખુલખાં—બંદેનિવાજ તમાગ શહેરકી બેહાલી દરિયાખાં ક-
રતા હે, લેકીન એહી વખત બિન્કા પાપકા ધડા પુરન હો
ગયા જીરકે લીએ, મેરા દોસ્ત ઝવેરચંદકી ઔરત પર ઐસા
જુલમ ગુનરા!

ખાદશાહ—ખુલખુલખાં—વો હરામીકા ઐસા જુલમ મગર મેરી
સામને રૈયતકા ખુમાટ કબી આયા નહિં વો ક્યા!

બુલબુલખાં—જનાળ આપકી હજુરમે કોઇકું દરિઆખાં આને નાંહી દેતા, ઐર આપકી પાસ ફરિયાદ કરનેકું કોઈ લોક આતાહે યહ અબર દરિયાખાંકું ગિલે જળ બન્કું ગાર માર કે બેહાલ કરતા હે, બસ્કેલીગે સળ લોક લુગાઇ ગુપ ગુપ હોકે બેઠ રહતે હે, મગર યહઃ અનાચાર મુજસે દેખા નાંહી ગયા જળ મેંને ના ઇલાજ હોકર પકડકે કેદ કીયા હે સરકાર અળ જૈસા ફરગાન.

બાદશાહ—બુલબુલખાં વો હરામીકું ફજરમે મેરી પાસ લાના. કયું કે બસ્કું મે સખ્ત સળ કરને વાલા હું.

બુલબુલખાં—સરકાર અળ મેં રક્ષદ આદતા હું.

બાદશાહ—બોત અચ્છા ફજરમે જલદીસે આના.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ.—બાદશાહની કચેરી.

પાત્ર—બાદશાહ, કાજી, વજીર બુલબુલખાં, પાછળથી દરિઆખાં, સિપાઇઓ, ચોપદાર વિગેરે.

ચોપદાર—(છડી બોદયા બાદ સૌની સલામો લેવરાવે છે)

૧ છડી—આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ, આબુસે બાબુસે નિધા રખીએ મેહુરયાન.

(બાદશાહ પ્રવેશ કરી તખ્તપર બિરાજ્યા બાદ)

ખુદાવિંદ, ખુદાઓગાન, ફેજબક્ષ, ફેજરસાન, બંદેનિવાજ, બખ્તેબુલંદ, દસ્તગીર, દરગાનગાન, સખાવતે હાતમ, કર્મ ધનાયત, જાંહાંપના, નાસરૂદીન બાદશાહ નિગાહ રખીઓ મેહુરયાન.

૨ રોશનાઇ શ્યામ, હોગઈ તમામ, અગર મુમળતી, જલ્લી મુદામ. મંત્રી મુસદ્દી ખાસે દિવાન, હુકમ મુલકમે તમેરા તમામ,

રોજનિશાન દોલત મુદાગ, બાદતબર કુંહોકે મહમદ આલે સલામ ઈલાહી ખેર, ઊગર દોલત બદા, બોલ બાલા, ચડતી દોલત બહાંપના નાસરદીન બાદશાહ નિગાહ રખીએ મેહુરબાન.

ચંદની રાતકા ચંદનીકસા હે સારા, અંધેરી ચુફલતમેં ખડા હે મસાલચી ખ્યારા, હુવે હે સાહેબુકે ડેરે બારો કે સમે ફેરે, રેશ-મકી તનાત, મખમલકે ડેરે, સોનેકી કુલી, રૂપેકા પોત, જ્યોતકી પ્રકાશ, લછમીકા બાશ, ચડતી દોહોલત બાંહપના નાસરદીન બાદશાહ નિધાહ રખીઓ મેહુરબાન.

કાજ સાહેબકી સલામપેં નિધાહ રખીઓ મેહુરબાન.

વજર બુલબુલખાંકી સલામપેં નિધાહ રખીઓ મેહુરબાન.

(એમ અનુક્રમે એક પછી એકની સલામ લેવાય છે) (બધા બેસે છે.)

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતિ અબ તક ફૈજદાર ક્યું નાંહી આયે બિન્દુ જલદી બોલવાઓ ક્યું કે તોહમદારોકા કેશ ચલાનેકા હે.

સૈન્યાધી—બહોત અચ્છા ખુદાવિંદ બોલાનેકું મેં સિપાઇ બેજતા હું (તેમ કહીને સિપાઇને) વો મશરૂદીન તુમ ફૈજદારકું બોલા લાવ.

મસરૂદીન—બહોત અચ્છા (જાય છે)

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતિ દરિયાખાંને બોહોત જીલમ કીયા બિસ્કે લીયે બુલબુલખાંને દરિયાખાંકું કેદ કરકે, ફૈજદારકી પાસ બેળ હે વો બિન્હે બોહોત અચ્છા કીયા હે.

સૈન્યાધીપતિ—મરીબપરવર બિન્કા જીલમકી કયા બાત, હરદે સબ રૈયતકું ત્રાહી ત્રાહી કરદીયા હે; પરંતુ આપકી સાગને કૈસી નાદાનીકી બાત કરનેકું બોહોત શરમકે લીયે મનમેં સમજતેથે.

આદશાહુ—સૈન્યાધીપતિ ખરેખર તુહારી સખડી ગફલત હે, ક્યું કે ઐસા ખરાબ કાગડી બાત કરની ચૈયે [તેવામાં ફ્રાન્સદાર પ્રવેશ કરી સલામ કરી બેસે છે તેને જોઈ] ફ્રાન્સદાર બુલ-બુલખાને પકડા વો કેદી કહાં હે.

ફ્રાન્સદાર—જનાબ બહાર હાજર હૈ.

આદશાહુ—અચ્છા ઉસ્કું જલદી બોલવાય કે, સુકરદમેકી શરૂઆત કરો.

ફ્રાન્સદાર—બહોત અચ્છા, જૈસી હજુરકી મરજી (અરે સંત્રી બાહાર ઠાડે હે વો કેદીકું સંબાળકે ધખર લાઓ. સંત્રીના પેરા સાથ દરીયામાં પ્રવેશ કરી નીચી નજરથી ઉભો રહે છે.)

આદશાહુ—[ચુસ્તે થઇને] અરે! નાલાયક હરામી હરામ કરને વાલા! ઐસા નાલાયક કામ કરનેકે વાસ્તે મેંને તેરેકું રાજ સત્તા દી હૈ કે ક્યું? વો કમઝાત ક્યું સ્તબ્ધ હો ગયા.

દરિયામાં—(નીચી નજરથી) જનાબ મેં તકસીરવાન બિલકુલ નાંહીં હું, વો બુલબુલખાંકા જુદગ દેખકે ઉન્કું પકડનેકું ગયા, દરમ્યાન મેરેકું બુલબુલખાંને પકડાં ચોરને કોટવાલ પકડાહે જનાબ (તેવામાં નાજર આવે છે).

નાજર—બુદા આપકું સલામત રખે જનાબ બેગમ સાહેબકું મરજ હુવા હૈ ઉસકે લીયે હજુરકા નામ યાદ કરતે હૈ.

આદશાહુ—કાજી સાહેબ મેં અળીકા અળી જાકે આતા હું તુંગ શરેહકી કદમ દેખ રખોં. [આદશાહુ જાય છે પડો પડે ને આવતાં સુધી કાજી કેસ મુલતવી રાખે છે.]

(૪૪)

પ્રતેશ.૩.જો.

સ્થળ—એગમનું જનાનખાતું.

પાલ—એગમ, બાદશાહ.

બાદશાહ—અરે પ્યારી ! એગમ કૈસા નાહલાજ એકદમ ગરજ
તેરેપર કહાંસે આયા.

એગમ—હુબુર આલી ગાફ કરનાં, મેરેકું કુચ્છ ગરજ નાંહી હુવા
હે, લેકીન બંદે નીવાજકી હુબુર અરજ કરનેકે વાસ્તે હાથ
આનેકી તકલીફ દી વો દરગુજર કરના ચાહીયે.

બાદશાહ—ઊસ્મે તકલીફ કાયકી કયા કહનેકી ગરજ હે જો કહના
હે વો કહે દો.

એગમ—

લાવણી.

મુજ બ્રાતને કીધો કેદ, વાત આ કેવી;

હશે શત્રુ તથા વિચાર, લાજને લેવી;

દિલ્હી તખ્તપતિ વિચાર, મનમાં કીજે;

મુજ બાંધવને આ વાર, ઊગારી લીજે;

મળી શત્રુતણો સમુદાય, આરોપને મુકયો;

કદી કરે ન બુરં કામ, ધર્મ નથી ચૂક્યો.

જહાંપનાં મેરા ભાઈ સળકું અચ્છા કાંહાંસે લગે કયું કે રાજ
મેં કોઠિકું દુઃખળી મનાયા હોયગા વો વેર લેનેકું અબ તૈયાર હે
જાવે મગર એકાકી બ્રાતમેં કોઉ દીન ખયાલ કરનાં નહીં બ્યાર બ્રાત
કરનારકું નશીયત દેના ચૈયે.

બાદશાહ—(વિચાર કરીને) તુમને કીયા વો સચ હે લેકીન જીને

ન્કાળી તલાસ ખરાબર કરંઆ.

એગમ—દરતગીર, દરમાનગાન, અબ તપાસ કરનેકી કુચ્છ જરૂર

(૬૫)

નાંદી દે ખાત ઊડ કે યહ સખકું ઊડ દો.
આદશાહ—નાંદી નાંદી એસા ક્યુ હોવે તિલાસ કરકે પિછુ ખાતર
(ઝોગ ઠહી જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ.—ઠગેરી

પાલ—કાલ, વજર ખુલખુલખાં. સેન્યાધીપતિ, ફેજદાર,
બેરીષ્ટર, દરિયાખાં, સિપાઇઓ તેવામાં વિ.
દુષક, અને પછી ચોપદાર સિપાઇઓ.
જુખાનીમાં.

ગુણસુંદરી, ગુલાબ, કેશર માલન, ચંપા દાસી, મોતીચંદ.

આદશાહ—(આવે છે ઝોટલે સર્વ સલામ કરી બેસે છે) કાલ
સાહેબ, વો ગુણસુંદરી ઉપર જુલગ ગુજરા વો કાગકા તલાસ
અબ કરના ચેયે.

કાલ—ખુદાવિંદ જૈસી આપકી મરહ, આપકા ફરગાનસેં સખ લો-
કકું ખુલવાય તપાસ ચલાતા હું; (પટાવાળાને) પટાવાલા
ગુણસુંદરીકું બોલાઓ.

સિપાઇ—બોહોત અઝઃ ખુલવાતા હું. (જાય છે ને ગુણસુંદરી
આવે છે)

કાલ—બોલ જો કહુંગી સો સચા કહુંગી. ખુદાકું યાદ કરકે સખ સ-
ચા કહુંગી.

ગુણસુંદરી—જે કહીશ તે ખરું કહીશ. પરમેશ્વરને યાદ કરી ખરું
કહીશ.

કાલ—(ગુણસુંદરીનું નામ, જાત, ધર્મ બીજર લખી લીધા પછી)

ગુણસુંદરી તેરાપર ને જીલગ ગુજરા, ઉરકી હકીકત તુમ
સમ લીખવાઓ.

ગુણસુંદરી—

ગુણસુંદરીની જૂખાની.

મારા પ્રાણપતિ વેપારને વાસ્તે વિદેશ ગયા, અને હું મારા
એકાંત ધાગમાં રહી શાઓકત વિધિવત પતિવ્રત ધ-
ર્મ પાળતી હતી, આજથી વીશ રોજ ઉપર એક વખત
દિવસના નવવાઝ્યાની વખતે મારા મકાનમાં કેશર માલન
આવો અને મને દરિયાખાંની સાથે દોસ્તી જોડવા કહેવા
લાગી. આ વાત સાંભળી મને ગુસ્સો આવવાથી મેં તેને મા-
રા મકાનમાંથી કાઢી મૂકી અને ફરીથી ચાર પાંચ દિવસપછી
એક રોજ મારી દાસી ચંપાને સાથે લાઇ બીજી વાર આવી,
ત્યારે મેં તેને કાંઈ પણ આવકાર દીધો નહિ, તેથી થોડીવાર
ઊભી રહી પાછી ચાલી ગઇ. ત્યાર બાદ મારાં સાસુ તથા
સસરોજી આવ્યા અને તપાસ કરવા માંડ્યો તો ખુરશી ઉપ-
રથી વિંટી, રૂગાલ, છળી, મારી સેવામાંથી કાઢ્યાં અને જીવે
તો તે દરિયાખાંનાં હતાં જેથી મને ફિટકાર દઈ મારો સ-
સરોજી તથા સાસુજી ચાલ્યાં ગયાં. થોડીક વાર પછી સિપાઇ
સમશેરખાં આવ્યો અને કહ્યું કે શેઠજીનો હુકમ છે, માટે
ચાલો તમને તમારે પિયર મુકવા આવું, માડી બહાર ઊભી
છે. જે ઉપરથી લાઇલાજ થઇ સિપાઇ સમશેરખાંની સંગ
હું માડીમાં બેસી દાસી ગુલાબને સંગે રાખી મારે પિયર
જવા નીકળી, દરમ્યાન ગીચ જંગલમાં દરિયાખાં કૂટલાઓક
સિપાઇઓને સંગમાં લઇ આવ્યો અને મને પકડવા ધસી
આવતો જોઇ, મારી સંગનો સિપાઇ સમશેરખાં તથા માડી-
વાને અટકાવ્યો તો તે જાનેને દરિયાખાંઓ સમશેરથી કતલ
કરી મને પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને કેદ રાખી. કાંઈ પણ

છુટવાનો ઉપાય સુઝ્યો નહીં તેથી છેવટે મારા પતિના દિલોનન મિત્ર ખુલખુલખાં ઉપર લીંબુના રસથી કાગળ લખી, ગુપ્ત રીતે મારી દાસીને મોકલી. ખુલખુલખાંએ દાસીને ધિરજ આપી કહેલ કે તમે ભૂવનેશ્વરીનું પૂજન કરવા જાઓ અને હું પણ ત્યાં આવું છું, જે ઉપરથી હું ગાતાજના મંદીર પૂજન કરવા ગઈ અને દરિયાખાં મારી સંગ આવેલ તેવાગાં ખુલખુલખાં ત્યાં આવી દરિયાખાંને પકડી ફાજદાર પાસે મોકલ્યો અને ગને પોતાની બેન કરી ખુલખુલખાં ઘેર લઇ ગયા એટલી હકીકત મારી છે સરકાર.

કાજ સાહેબ—અંબે પટાવાળા ગુલામ દાસીકું બોલ્યો.

સિપાઇ—મહાત અમ્હા સાહેબ (એક કહી ગુલામને બોલાવે છે ને ગુલામ આવે છે) સાહેબ ગુલામ હાજર હે.

કાજ—બેસો જે કહુંગી સો સચા કહુંગી. ખુદાકું ચાહ કરકે સચા સચા કહુંગી.

ગુલામ—(ઉપર મુજબ સોગન ખાય છે.)

કાજ—ગુલામ, ગુલુસુંદરી કે પર જો જુલગ ગુજરા વેા હેવાલ સચ કહદે.

ગુલામ— ગુલામની જૂથાની.

સાહેબ ગુલુસુંદરી શેઠાણી પતિવ્રત ધર્મ પાળતી હતી, તે વખત દરિયાખાંની સંતલસથી એક દિવસ શેઠાણી પાસ કેશર માલણુ આવી અને દિટાવવા લાગી તેથી તેને કાઢી મૂકી. વળી પાછી ફુલ લઇ અંપાદાસીને સાથ લાવી હતી અને પુષ્પ દેવાને ધણો આગ્રહ કર્યો; તોપણ મારી બાઇ સાહેબે પુષ્પ નહિં લેતાં એક મોઢાર આપી તેને કાઢી મૂકી. આ થોડીકવાર પછી મારી બાઇ સાહેબનાં સાસુ, તથા સસરા આવ્યાં અને

સેવાગાંથી દરિઆખાંની છખી, વિંટી અને રમાલ કાઢ્યાં, જે ઉપરથી મારી જાણ સાહેબને ધિક્કારી પ્રિયર જવાનું કહી આલ્યા ગયા કે તુરત સિપાઇ સમશેરખાં આવ્યો અને કહ્યું કે આલો, શેઠે તેમને આમે લખ જવાનું કહ્યું છે ગાડી જાહાર છે, જેથી અમે લાઇલાજ થઈ તૈયાર થઇ ગાડીમાં બેસી આલ્યા જતાં હતાં, દરમ્યાન બચકર જંગલમાં ધણાક સિપાઇઓને સંગમાં લઈ દરિઆખાં આવ્યો અને મારી જાણ સાહેબને પકડવા માંડી ત્યાં સિપાઇ સમશેરખાં તથા ગાડીવાને અટકાવત ક્યો તેથી તેને તરવારથી મારી નાંખી મારી જાણ સાહેબને પકડી પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને પંદર દિવસ સુધી કેદમાં રાખી અને શેઠાણીનું શિયળબાંગ કરવા તજવીજ કરતો હતો, પણ અમોએ પંદર દિવસનું વૃત્ત છે એમ કહી આમોશ આપી છૂટવાનો ઈલાજ શોધતાં હતાં, દરમ્યાન મારી જાણ સાહેબને યાદ આવ્યું કે, એમના પતિના મિત્ર યુલયુલખા સાહેબ ગદદ કરશે અને શેઠ પણ બજાગણ કરી ગયા હતા કે, કાંઈ કાગ પ્રસંગ આવે ત્યારે તેમને ચેતવવા, તે ઉપરથી મારી જાણ સાહેબે લીંબુના રસથી કાગળ લખી મને તેમને ત્યાં આપવા મોકલી, જે ઉપરથી હું ગઈ અને યુલયુલખાંને ગત લખ મારી જાણ સાહેબને યુલયુલખાંના કહેવાથી ધિરજ આપી માતાજીનું પૂજન કરવા લઈ આવી, તો દરિઆખાં પણ બેગો આલ્યો. મંદીર ગયાં ત્યાં વાંસેથી યુલયુલખાં આવ્યા, ને દરિઆખાંને પકડી કેદ કરી ફોજદાર પાસ મોકલ્યો અને મારી જાણ સાહેબને છોડાવી લીધી એટલી વાત જાણું છું હજુર.

ઐરિષ્ટર—ગુલાબ વિટી, છખી, રમાલ તારી જાણસાહેબની પુ-

ભગાંથી નિકળ્યાં તે ક્યાંથી આવ્યાં અને કોણે લાવી મૂક્યાં હશે, તે વિશે તું કાંઈ જાણે છે?

ગુલાબ—દરિયાખાંની પ્રશંસા કરતી કેશર ગાલણુ આવી હતી અને ધક્કીથી ચંપાને લપ્ત આપી, ત્યારે આ કૃત્ય બન્યું છે. એટલું હું જાણું છું.

બાદશાહ—કાજસાહેબ યહ: દોનું ઓરતોડી જીખાનીસેં યહ: કામમેં કેશર ગાલણુ ઓર ચંપા ચે દોનુડી બડી કસુર હૈ ઓર ચે દોનુડી મદદસેં ચે જીલગ હુવાહૈ વારતે યહ કામમાં ઉરકું મદદગાર દાખલ કરની ચૈયે.

ફૈજદાર—જીનાબડી રૂબરૂ યહ વખત અરજ કરનેડી હૈ કે ધસ વખત ખૂનકા કેસ ચલતા હૈ, વો કેસમેં જો પૂરાવા આયા હૈ ઉરમે જસતી હોતેકા જરૂર હૈ કામદેમેં લીખતા હૈ કે જો બડા ગુનાડી ખાત્રી કે વારતે ઓર મુખ્ય ગુન્હેગારકે પર સાબિત કરનેકે વારતે દુસરેકું ગાફી દેના ચૈયે, વો કેસમેં કેશર ગાલન, ઓર ચંપા દાસીડી તજવીજસેં ચે સબ હુવાહે ઓર જો મુદા ગાલ રજી હુવા હૈ સો ઉન્હે રખ દીયાયા વો સબ ખાતસેં યહ કેસમેં અચ્છા પૂરાવા હોયગા.

બાદશાહ—કું કાજસાહેબ, આપકા ક્યા વીચાર હૈ ઓર શરેહમેં ક્યા લીખતા હૈ.

કાજ—બંદેનિવાજ ફૈજદાર જો હકીકત જાહેર કરતા હૈ વો સચ હૈ. શરેહમેં બી ઐસા આધાર હૈ કે, ખાસ ગુન્હેગાર ઉપર સાબિત કરનેકે વારતે જો ગાફી દેના સો ધનમાફદારકું બ્યાજ બી લગે તખ દેના.

બાદશાહ—અચ્છા જાજતો યહ દોનુંકું ગાફીકા પરવાના દેના ઓર ઉરકી જીખાની કસમપર લેના કું કે જો, વે જીલ

બોલે એસા માલૂમ હોવે ઉસી બખત જૂઠું કસમ ખાનેકા
ગુન્હેગારમેં દાખલ કરના.

કાજી—જાદેનીવાજ ખુદાવિંદ ઉરકું માફીકા પરવાના દેજીગા.

ફોજદાર—કાજીસાહેબ મહઃ દોતુકું અખી રજુ કરતા હું (એમ
કહી કેશર ને ચંપા બેયને રજુ કરે છે.)

કાજી—કયું કેશર ઔર ચંપા તુમ દોતું સચ બોલના.

કેશર, ચંપા—ગુણસુંદરી ઉપર જે જીલમ ગુજ્યો છે, તે સાચે
સાચું કહેવા તૈયારછીએ, પણ આગને આ વખત મારી
મળી નોંધએ.

કાજી—અચ્છા સચી ખાત કહનોકી સરતસેં ખાદશાહ સાહેબ તુમકું
માફી બખસતેહે, લેકીન તુમકું હમ આગાઉસે કહતાહૈ કેતુમ
જૂઠું મત બોલીએ, ઔર જો જૂઠું બોલેગી તખ તુમારેપર
જીલ્લા કસમ ખાનેકા ગુન્હા રખકે કામ ચલેગા.

કેશર તથા ચંપા—જહુ સાફ (એમ કહી માફી લઇ બંને
જાય છે.)

કાજી—જાદેનીવાજ દોતુંકું માફી દી અખ કયા હુકમ હૈ.

ખાદશાહ—કેશર ઔર ચંપાકું બોલવાયકે કસમ પર જીયાની
લેનાં ચૈયે.

કાજી—જહુત અચ્છા સાહેબ (કેશરને બોલાવે છે.)

બોલ જો કહુંગી સો સચા કહુંગી ખુદાકું યાદ કરકે સખ સ-
ચા કહુંગી.

કેશર—(બપર મુજબ સોગત ખાય છે । ને નામ, જતા ઉગર
લખાવે છે.)

કાજી—ઝવેરચંદ શેઠકી ઔરત ગુણસુંદરીકી લાજ લેનેકે વાસ્તે
દરિયાખાને કયા ! કીયા ઔર ઉસ ખાતમેં તુમ જનને હો સો
સચ લીખવાઓ.

કેશર—

કેશરની જૂખાની.

રજી છે તે દરિયાખાંએ ગને બોલાવી કહ્યું કે, ઝવેરચંદની
 ઔરત ખુબસુરત છે અને તેમને ખુટવી મારી સાથે બદમાશ
 ચલાવવા લાવી આપ. આ ઉપરથી મેં કહ્યું કે, આ કામ હ-
 ઈં કંઈ છે; તોપણ દરિયાખાંએ ગને લાલચ આપવાથી
 જવા કબુલ કર્યું તેથી કુલ ભઈ હું તેના મકાન ઉપર ગય, અને
 દરિયાખાંનનાં વખાણ કર્યાં, કે તુરત મારા ઉપર ક્રોધ કર્યો
 અને કુલ નહિ લેતાં અને લાત મારી એકદમ કાઢી મુકી. આ હ-
 કીકત મેં દરિયાખાંને કહી તેથી તેણે મને ફરી જવા કહ્યું, અને
 કાંઈ હીકગત લડાવવી એમ કહ્યાથી મેં કહ્યું કે, કાંઈ પૈસાની
 લાલચ તેની દાસી ચંપાને આપીએ તો આપતું કામ થાય,
 અને પછી જો તે ન માને તો તેના મકાન ઉપર કાંઈ ચીજ
 મુકી આવી ને દાસી મારફતે તેના સાસુ સાસરાને કહી તે
 ઉપર આજ ચડાવી પિયર કાઢે, એટલે પછી તમે તમારી
 હીંગત અજમાવજો દરિયાખાં કહે કાંઈ શિકર નહિ તારી
 મરજી મુજબ તું ચંપાને લાલચ આપ અને ગુણસુંદરીને પિ-
 યર મોકલશે, તો પછી હું રસ્તામાંથી પકડી લાવીશ. આ
 કહ્યાથી મેં દરિયાખાં પાસેથી તેની વિંટી, રૂમાલ, છપ્પી
 લીધાં ને આ હકીકત ચંપાને કહી એ હજાર ગદૈઆ આપ-
 વાની લાલચ આપી અને સર્વ હકીકતથી ચંપાને વાકફ કરી,
 તેણે હા પાડ્યાથી કુલની છાગડીમાં તે ચીજ રાખી, ફરી
 ગુણસુંદરી પાસે ગઈ અને કુલ આપવા આવીહું એમ કહ્યું,
 પણ તે તો ગુસ્સામાં રહી મારા તરફ ગુસ્સો કરી તે દાસીને
 એક મેહોર મને આપવાનું કહી તે અંદરના મેહેલમાં ગય ને
 ગુલામ મેહોર લેવા ગય, તેવામાં મને ને ચંપાને ખાનગી

વખત મળવાથી વીટી, રૂમીસ, છપ્પી, તેની સેવામાં મુકી દીધાં આ વાત હું જાણું છું સરકાર.

કાજી—પિછુ ક્યા હુસ.

કેશર—મારી તથા ચંપાની એવી જોડવણી હતી કે, તે ચીજ સેવામાં મુક્યા પછી ગુણસુંદરીના સાથે સંસારને ચેતવવાં, આ ઉપરથી ચંપાએ તેમ કયું, આ હકીકત હું જાણું છું ખાકીની ચંપાને ખબર.

કાજી—સિપાઈ ચંપાકું બોલવાઓ.

સિપાઈ—બહુત અચ્છા. (ચંપા આવે છે).

કાજી—ચંપા કસમ ખાકે બોલ કે જો કહુંગી સો સચા કહુંગી. ખુદાકું વાદ કર કે સજા સચા કહુંગી.

ચંપા—(ઉપર મુજબ સોગન ખાઈ નામ, જાત, ધર્મ, બિમર લખાવે છે.)

કાજી—ગુણસુંદરી ઓર દરિયાખાંડી જાતમેં તુમ ક્યા જનતી હૈ.

ચંપા— ચંપાની જૂબાની.

ગુણસુંદરી મોતીચંદ શેઠના દીકરા ઝંનેરચંદની ઝોરત છે. હું તેની દાસી છું. એક વખત મને કેશર માલણે કહ્યું કે, તારી શેઠાણી પાસે દરિયાખાંડી સાથે પ્રીતી જોડવાનું મેં કહ્યું, તેથી માસ ઉપર ધણી ગુસ્સે થઈ મને કાઢી મૂકી તે હવે હું તારી પાસે આવી છું અને તારે આ જાખતમાં ગદદગાર રહેવું પડશે. તેના જલ્લામાં તને દરિયાખાંડી તરફથી બેઢજાર ગદદ-આ અને સારો પોશાક મળશે, આવી લાલચથી હું લોભાણી અને અમે જાનેએ મળી એવી સંતલસ કરીકે તારે કુલની અંદર દરિયાખાંડી છપ્પી, રૂમીસને વીટી લખને આવવું અને

અણસુંદરી તથા શુભાષ આઝા અવળાં થાય કે તરત તું તે
 વસ્તુ તેની પુળગાં મુકી દેને તું જજે, ને હું ત્યાંથી જઈને
 અણસુંદરીના સાસુ તથા સસરાને આ વાત કહીશ કે, તમારા
 દીકરાની વહુ રાત્રે સુખથી એશ કરેછે અને જો ન ગાનવાગાં
 આવે તો તેની પુળગાં દરિઆખાંની છળી, વીંટી અને રૂમાન
 લાને પુજે છે. આ વાતથી તે તેને તેના પિયર કાઢી મુકશે અને
 પછી દરિઆખાં રસ્તામાં જઈ પકડી લઈ પોતાને ઘેર
 લઈ જાય એટલે તેનું કામ થઈ ચૂક્યું, પછી મેં તે પ્રગાણે
 કર્યું એ વાત હું જાણું છું સરકાર

બાદશાહ—એ કામમાં મોતીચંદ શેઠકી જુબાની લેનેકો જરૂર છે
 ઉરકે લીધે ઉરકું બોલવાઓ.

કાજી—જહૈત અચ્છા સરકાર (સિપાઈ મોતીચંદકું બોલવાઓ)

સિપાઈ—જહૈત અચ્છા સરકાર સિપાઈ મોતીચંદને લઈ આવીને)
 સરકાર થઈ મોતીચંદ શેઠ આયા.

કાજી—મુહસેં એસા બોલો કે જો કહુંગાસો ખુદાકું યાદ કરકે સખ
 સયા કહુંગા.

મોતીચંદ—[સોગન તે પ્રગાણે ખાઈ પોતાનું નામ, જાત, ધર્મ,
 ઉમર વગેરે લખાવે છે.]

કાજી—શેઠ તુહારા લડકા ઝવેરચંદકી ઓરત અણસુંદરીકી ખાતમેં
 તુમ કયા જાતતા હો,

મોતીચંદ— મોતીચંદની જુબાની.

સાહેબ ઝવેરચંદ પરદેશ ગયા પછી તેની બી અણસુંદરી
 એકાંતીક મેહેલમાં રહી પોતાનું વૃત નિયમ પાળતી હતી,
 તેવામાં મને ચંપાએ એવું કહ્યું કે, અણસુંદરી દરિઆખાંની
 સાથે અહોનીશ એશઆરામ કરી સુખ ભોગવે છે અને જો

જ્યારે વાત ન ગાનતા હો તો તેના ગકાનગાં પોતાની સેવામાં
વીંટી રમાલ છળી દરિયાખાંનાં લખ પૂજે છે તે હાલ હયાત
છે, તે જોઈ ખાત્રી થશે. આ ઉપરથી નહું તથા ઝવેરચંદની
આ બંને ગુણસુંદરીના ગકાનગાં ગયા અને ફરતા ફરતા ખુ-
રશી ઉપરથી તેની સેવામાંથી સદરહુ ચીજ કાઢી અને ગુ-
ણસુંદરીને બતાવી તેને ધીક્કારી, તેથી તે બિચારી ગાભરી
બની ગઈ અને મને ઘણેજ ક્રોધ આવવાથી તથા આવતથી
અમારી શાહુકાર વર્ગની જ્ઞાતીમાં મોટી ખોટ જણાય, એમ
ધારી તે ગુણસુંદરીને મારા ધરના સિપાઈ સમશેરખાં તથા
ગાડીવાન તથા ગુલામ દાસીની સંગ તેને પિયર વિદાય કરી,
હાલ કોરટમાં રમાલ વિંટી, છળી હાજર છે તેજ ગુણસુંદરીના
મેહેલમાં જોયાં હતાં એટલી હકીકત બાણુંછું.

બાદશાહ—અય દરિયાખાં ક્યા કહેતા હે ઉસે પૂછો.

કાજી—બહુત અમ્છા ખુદાવીંદ પૂછતા હું (દરિયાખાંનું નામ ઠાગ
ધર્મ, જાત, ઉગર, લખી લખ.) તુમને ગુણસુંદરી ઉપર જુ-
લમ કીયા હૈ?

વિદુષક—એ બાદશાહના શાળા કહુંછું કે વીચારી બોલજો. એક વખ-
ત હા, અને એક વખત ના, કહેજો. નહીં કે મરી જમણ કારણ
આ કાગ હોળાજટકમાં આરંભુ છે એટલે વરઘોડો જોવામાં
ખામી નહી આવે (સભાને) હસોછો શું ? તોહોમતનામુ આ-
વે ત્યારે જો જો ફાગણુ શુદ્ધ ૧૩ આવશે વર ભાગશાળી છે.

દરિયાખાં—નહી જાના.

કાજી—ગુણસુંદરીકું તુમ પીછાનતે હો?

દરિયાખાં—હા સાહેબ મેરી સાથ વો બહુત ખ્યાર કરતીથી.

વિદુષક—આપેં પૈસા ખરચ્યા હતા ખરા કે?

કાજી—ઉરકે સાથ તુમારે કુમ્મ બદ્યલાલકા વહેવાર થા?

हरियाभां—हां उसकी खुशीसें था.

काँ—गुलसुंदरीका तुमने हरणु किया था?

हरियाभां—नाहीं जनाय.

काँ—उसकुं तुमने पंद्राह दिन तक कैदमें रखाथी?

हरियाभां—नाहीं साहेब उसकी खुशीसें रहीथी.

काँ—गुलसुंदरीका सिपाय सभशेरणां और गाडीवानका तुमने
जून किया है?

हरियाभां—नाहीं साहेब वो सिपाय सभशेरणां और गाडीवान
गुलकुं गारनेकुं आये जल में मेरा जानगी जवाबका डक
नारी रखके, उनकुं में गारे है, मेने मेरा ईरादा पूर्वक नाहीं
किया है.

काँ—अच्छा तबवीर और जींटी इगल कीसके है?

हरियाभां—मेरे है साहेब.

काँ—गुलसुंदरीके साथ गुलाब दासी तुम्हारे गकानमेशी ?

हरियाभां—हां साहेब वो भी थी.

काँ—गुलसुंदरीकुं छिटानेकी आतीर तुमने केशर गालनकुं भेजथी?

हरियाभां—नाहीं.

काँ—तुमने गुलसुंदरीके छिटानेकी आतीर यंपा दासीकुं कुछ
लावय दीथी?

हरियाभां—नाहीं साहेब.

काँ—तुमने गुलसुंदरीका हरणु करके तुम्हारे घरमें कछ रखाथी?

हरियाभां—नाहीं साहेब, वो सग जुड जात है, मेरेकुं इसानेके
वास्ते तरकट जनाया है.

आदेशालु—वो हागमें जुलजुलभांडी ईअर लेना जैये.

काँ—जहुत अच्छा दजुरे आली जुलाके लेताहूँ (अंग कही सिपाय

પાસે બોલાવે છે અને યુલ્યુલખાં આવે છે) (યુલ્યુલખાંને)
કસમ ખાકર ખુદાકું યાદ કરકે સય બોલો ગુણસુંદરીકી બા-
બતમે તુમ કયા જનતે હૈ.

યુલ્યુલખાં—(સોગન ખાઈને) મોતીચંદ શેકકા લડકા ઝવેરચંદ
મેરા દિલોજન દોરત હૈ, વો જળ પરદેશ જનનેકું તૈયાર હુવા
ઉસ વખત ઉસકે ઘરકી ખજાર રખનેકું મુઝે બલાગણુ છી થી.
ઝવેરચંદ ગયે પીછે ચંદ્રોજકે બાદ ગુણસુંદરીકી દારી
ગુલાળ ગુણસુંદરીકા કાગજ લેકર મેરી પાસ આકર, મુઝે દા-
ગજ દીયા. વો કાગજ મૈને પડહા. જીસમેં ઐસા લીખા
હુવાથા કિ મુઝકું દરિયાખાંને પકડકર અપને ઘરમેં કેદ રખખી
હૈ. ઇસ વારતે તુમકું છતતલા દેતી હું, કિ મેરી ખજાર લેની
આપકે અખત્યાર હૈ, મૈ કલ્ફજર ભુવનેશ્વરીકે દેવજને
પૂજા કરનેકું જાઉંગી. આપ વહાં તકલીફ લેકર આના, ઐર
મુજકું જમાનાં. ઈસ ઉપરસે મૈ દુસરે દીન વહાં ગયા, ઐર
દેખાતો દરિયાખાં ઐર દુસરે દો સિપાઇ ગુણસુંદરીકું કળજે
મે રખી હુમ્મ દેખ પડે, મૈને દરીયાખાંકું કહાકી તુમને
ગુણસુંદરીકું કેદ છી વો અચ્છા નહીં. ખૈર ! અખ છોડ દેના
ચાહીએ. ઇસ તરેહ કહા, પરંતુ એ ખાત ઉનહોંને ખીલકુલ
કપુલ છી નહીં, ઐર લડનેકું તૈયાર હુવે. જળ મૈને દરિયા-
ખાંકું પકડકર કેદ કયા. ઐર ફાજદાર કેપાસ ભેજ દીયા. ગુણ-
સુંદરીકું મૈ ધર્મકી ભેણુ સગજકર મેરે ઘરકું લે આયા. છ-
તતી ખાત મૈ જનતાહું સરકાર !

કાજી—(દરિયાખાંને) દરિયાખાં, દેખો યહ કેશર માલન ઐર,
ચંપા દાસી, યુલ્યુલખાં જો હકીકત તુમ્હારી સામને કહતે
હૈ, વો સય હેકે, જુઠ ?

हरियाभां—[नरमाशयी] भुदायीं जननेका या वो, जन गया अण
नरती पुछनेकी नररत नाहीं ।

काण—तुहारी सय ढकीकत लीजवाय हो ?

हरियाभां—आ कहुं [वीयार करीने] गुणसुंदरीने अदासतके भी-
यमें लीजवाया वो, सय हे केशर गालन और यंपाकुं गु-
णसुंदरीने झुलनेकी जातीर वींटी, इगाल, तसभीर देके ले-
यी. पीछुं में गुणसुंदरीकुं रस्तामें न कर समशेरभां और
गाडीवानकुं गारके गुणसुंदरीकुं पकडो मेरे घर रभीयी. छत्र
पीछुं गाताके देवलपर गुणसुंदरीकी पिछाडी में गयाया. वां
मुलमुलभां आयके मुझे पकड कर कैद कीया, और गुणसुंदरी-
कुं उसके घर ले गया, वो सग जात में सयी लीजवाता हुं,
अण गाडी जणसनां येओ छत्र.

तोहमतनामुं.

काण—यह सग जोहवाहसें जैसा तोहमत रभता हुं ध्यान रभ,

१—दिल्ली के जंगलमें हागन सुद १३ जुगाके रोज मोती-
यंद शेकका लडका जेवरयंदकी औरत गुणसुंदरीका ह-
रन कीया. उस जातीर झुलदारी कायदेकी कलग उदउ
मुजग सग हो शके जैसा गुन्हा तुम्हने कीया है.

२—दिल्ली शहरमें गया हागन सुद १३ जुगाके रोजसे पं-
हरा दिन तक तुगारे गकानमें उसके कैद रभी, उसके
लीये झुलदारी कायदाकी कलग उदर मुजग सग हो
शके जैसा गुन्हा तुम्हने कीया है.

३—दिल्ली के जंगलमें गया हागन सुद १३ जुगाके रोज
दुपेरकी वप्त गुणसुंदरीका हरन करनेके वास्ते तुग
गये, उस वप्त उसका सिपाई समशेरभां और गाडी-
वान वो दोनुका तुगने भुन कीया, उसके लीये झुलदारी
कायदाकी कलग उदर दो मुजग सग हो शके जैसा
गुन्हा तुम्हने कीया.

ઇસ મુકરદમેકી તજવીજ કીમત; જીસમે તીનોં ગુન્હા તુમને
કાચે, ઐસા સુખુત હો શકતા હે, વે તીનો ગુન્હે તુમને કાચે હેકિ નહીં?

દરિઆખાં—જી હા ! સાહેબ, વે તીન્હોં યુને મૈને કાચે હે.

કાજી—તુમારે બચાવ મૈ કુચ્છ ગવાઇ દેનેકી યા કુચ્છ કહેનેકા હૈ?

દરીઆખાં—ગવાઇ કુચ્છ દેનેકી નહીં હે સીરફ. હુજુરકી નેક

અદાલતકી રહેમીયત કે સાથ ગાશી મીલની ચલાતા હું.

બાદશાહ—ક્યું, કાજી સાહેબ ! અબ મુકરદમેકી તજવીજ હો ચુકી!

કાજી—જીનાબ, હો ચુકી મગર ફેસલા દેના ચૈદિયે.

બાદશાહ—ખહુત અચ્છા મે ફેસલા લીખ દેતા હું. (અંગ કઢી
લખી આપે છે).

કાજી—જીનાબે ચાલી ! એ ફેસલા કૈદીકું સુનાતા હું (સીરસ્તેદારને)

ચહ ફેસલા તુમ પઠકર બે સીક્ષા લીખી હૈ વો સુના દે.

સીરસ્તેદાર—ખહુત અચ્છા સાહેબ (તેમ કહી વાંચે છે.)

જજમેંટ.

ઇસ મુકદમેકી કેશીયત પરસેં માલુમ હોતા હૈ
કે, દીલ્હી શહેરકી અંદર મોતીચંદ શેઠકા લડકા ઝવે-
રચંદકી ઔરત ગુણસુંદરી પતીવ્રતા હૈ, ઝવેરચંદ
રોજગારકી ખાતિર દેશાવર ગયે, પીછે વો ગુણસુંદ-
રીકું ફીટાનેકે ખાતિર દરીઆખાંને કેશર માલનકું
બેજ, ઝિસકા ઇલાજ નહીં ચલા ઉસ્કેલીયે, ગુણસુંદ-
રીકી દાસી ચંપાકું લાલચ દેકર ફોડી, ઔર દોનું મી-
લકે ગુણસુંદરીકે પર ઐસા ગુન્હા ચડાયા કે; વો દરી-
આખાંકી સંગ ગીરફતાર રહતી હૈ. ઇસ ખાત ગુણસું-

દરીકી સાસુ ઔર સસરાકુ ચંપાને કી, ઔર ઉસકું લેકર ગુણસુંદરીકે મકાનમેં દરીઆખાંકી ખીંટી, તસ-ખીર ઔર રૂમાલ જો કેશરને રખેથેં વે ખતલાયે, વે દેખકેં ગુણસુંદરીકું ઉસ્કે પીહર ભેજી: મમર રસ્તેમેં દરીઆખાં ને સીપાઇ સમશેરખાં ઔર ગાડીવાનકુ ઠેર કરકેં, ગુણસુંદરીકા હરણ કીયા, ઔર અપને ઘરમેં પંદરા રોજ તક કૈદ રખી, દરમાયાન ગુલાબ દા-સીકી મદદસેં બુલબુલખાંકું સખ હેવાલ જાહેર કીયા. બાદ માતાજીકા દેવલમેં ગુણસુંદરી અત છોડનેકે વાસ્તે ગઇથી, દરમ્યાન દરીઆખાં આયા. ઔર પીછુસેં બુ-લબુલખાં આકે ગુણસુંદરીકું ખામોશ દેકે અપને ઘર-મેં ભેજ દી. ઔર દરીઆખાંકું કૈદ કરકે ફૈજદારકી પાસ ભેજ દીયા. ઇસ કામમેં ગુણસુંદરી, ગુલાબદાસી, મોતીચંદ શેઠ ઔર બુલબુલખાંકી ગુવાઇસેં વો સખ હકીકત જાહેર હોતી હૈ, લેકીન ઉસમેં કેશર માલન ઔર ચંપા દાસીકી હકીકતસેં બહુત ટેકા મીલતા હૈ. ઉસકે લીયે દરીઆખાંકું સખ બાત સુનાઈ દરીઆખાં અગાડીસે ઇનકાર કરતેથે પિછું કબુલ કરકે દયા મંગતા હૈ. ઉસકે પર સ્ત્રી હરનકા, કૈદ કરનેકા ઔર ખુનકા ઇસ તરાહસેં ત્રીન તોહોમત રહતા હૈ, સો રખકે, ઉનકું ખતલાયા પરસેં વે સખ ગુન્હા કબુલ કરતા હૈ, ઔર ખચાવમેં કુચ્છ ગુવાઇદે શકતા નાંહી હૈ, સીરફ મેરે પર દયા ઔર માફી હોની ચાહીએ.

ઇસ કામમેં ચંપા ઔર કેશર દોનું ખરાખર મ-દદગાર હૈ, લેકીન ઉનકું આગે માફીકા પરવાના દેનેમે

આયા છે, વેા માણકી સરતસે દોનોકું માફી દી ગઇ છે.

ઇસ મુકદ્દમેમે તોહોમતદાર દરીઆખાંકે પર તાન તોહોમત રેહેતે છે. વે તીન તોહોમત સખુત છે, વેા ખીન શટ છે. લેકીન કાયદેકી ખારીકી ઐસી છે, કે જસ્તી તોહોમત મેં બડા તોહોમત છે. ઐર ગુનાહમે દેશનિકાલ ઐર ફાંસીકી સજા હોતી છે, વેા કામ મેં છોટા તોહોમતકી સીક્ષા કરનેમેં નાહીં આતી છે. કયુંકે, બડા ગુના ફાંસીકા છે ઉસ્મે છોટા ગુનાકા સમાવેશ હો શકતા છે ! ઊસકે લીયે યહ કામમેં ઠરાવ કરનેમેં આતા હે કે.

ઠરાવ.

કેદી દરીઆખાંકે પર સમશેરખાં સીપાઇ ઐર ગાડીવાન વે દો સખસોકા ખુન કીયા, વે ગુન્હે સખુત હોતે છે. ઉસ્કે લીયે ફેજદારી કાયદાકી કલમ ૩૦૨ દોકા ફરમાન અજબ ઇસ શહેરકે પૂર્વ દરવાજેકી બહાર રજબ મહિનેકી ૬ તારીખ કે રોજ ફજરમેં આઠ બજે તહોમદાર દરીઆખાંકા ૭ જવે વાંતક ફાંસીપર લટકાના. ઐર ઉસકો મીલકત સરકાર ખાલસા કરનાં ઐસા હુકમ અદાલત ફરમાતી છે. તા. માહે સને.

શ્રી શાહ.

કાળ—સંતરી તો હોગતદારકું બહુત જપતેસે લેભ.

સીપાધ—બહુત અચ્છા હજુર (દરીઆખાંને) મલો. [લઈ જાય છે.]

વિદુષક—સાહેબ ફાંસી ગળ્યુત રખાવળે અધવચ તુટી જશે, તે
ખીચારો રીઆધ રીઆધ ગરશે.

(દરીઆખાંને સંતરી ફાંસી પર લઈ જાય છે.)

કાળ—મોતીચંદ શેઠ તુહારા લડકા ઝવેરચંદકી ઝોરત ગુણસુંદરી
નિર્દોષ હૈ, વાસ્તે ધરકું લે જાઓ.

મોતીચંદ—બહુ સાફ સરકારી (આગળ આવીને ખુલેથી) આ હા,
હા, ઇશ્વર ઇચ્છા બળવાન છે. એકના એક માણસને કેવાં
ભગાવી મારે છે. એક ભવમાં કેટલું સુખ દુઃખ દાખવે છે,
ખરેખર મારા ભગવતી છે તેમાં વળી ભાવી સળળ છે.
(યદ્ભાવ્યં ભાવીનોભાવી) એટલે જે જનવાનું તે કદાપી
વ્યર્થ થતું નથી; પરંતુ દેવ સાતકુળતા કે આ, નીરપ્રાધી
અળળા વગર કલંકે સકલંકી ઠરી હોત તો, તેના આપની
તેમજ મારી અને પોતાની છંદગી પુરી થવાને કાંઈ પણ
વખત નહીં હોત. તેટલામાં (સર્વ દેવ મયો નૃપઃ) સર્વ
દેવમય દિલ્હીપતીએ અદ્વત્ત ધનસાધ આપી શરદ પુનમના ચં-
દ્રાવલોકનથી પોરણું ખીચે, તેમ અમારા અંતઃકરણ ખીલાવ્યાં
છે, જેથી હું તેમનો આભારી છું (ગુણસુંદરીને) વહુ જા, મારો
અપરાધ ક્ષમા કરો, અને ગુણાળને સંજે લઈ ઘેર ચાલો.

ગુણસુંદરી—પુણ્ય, તમારો દોષ ખીલકુલ નથી, કારણ ભવીતવ્ય
કદી પણ મીથ્યા થતું નથી. ઇતીહાસ નેષ્ટએ તો સીતા, અ-
હલ્યા ઉપર આરોપ આવ્યા તો હું ખીચારી કોણ પણ એ
સર્વ ભાવી. (કહ્યું છે કે.)

શ્લોકઃ

ક જનક તનયા ક રામ જાયા ।

કચ લલિતા શ્રમ વાર્ય લંકતાસ્યે ॥

કચ દશકંધર ગ્રહે નિવાસો ।

ભવિતવ્યં ન ચલત્ કદાપિ કાલે ॥

અર્થ—જનકરાયની દીકરી અને રામચંદ્રની સ્ત્રી સીતાને ક્યાં? અને તે સીતાના મેં ઉપર રડી રડી શ્રગથી આંસુ પડવા તે ક્યાં? અને તેજ સીતાને રાવણને ઘેર રહેવું તે ક્યાં? પરંતુ ભવિતવ્ય કોઈ કાળે પણ ગટવું નથી.

વિદુષક—સાંભળો ભાઈ, દરીઆખાને પોતાના કૃત્યનું ફળ મળ્યું, તે આપડે નજરે જોયું. હવે કહું છું કે સુમુધીથી વરતાય અને નિંદીત કાગથી હર હમેશ દૂર રહેવાય તો બહુ છે. (ત્રાપી વિનાશકાળ આવવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધી થાય છે અને મોટા મોટા મુનીવરના વીચાર ફરી જાય છે, તો સંસારના કીડાનો શું ભાર.)

શ્લોક.

ન કેન દ્રષ્ટં નચ કેનૈ૦ વૈ શ્રુતં હૈમં કુરંગો ન કદાપિ વાર્તા ॥

તથાપિ તુષ્ણા રઘુનંદનઃ સ્યાત્, વિનાશ કાલે વિપરીત બુદ્ધિઃ

અર્થ—કોઈએ સોનાનો મૃગ દીઠો નથી, તેમજ સાંભળ્યો પણ નથી, તોપણ રામચંદ્રની આશા થઈ તો, વિપરીત વખતે અવળી બુદ્ધી થાય છે.

[સરવે જાય છે પડદો પડે છે.]

અંક ૫ મો.

મોતીચંદ.....	ઝવેરચંદનો	ખાખ,
માનકુંવર.....	„	મા.
ગુલાબ.....	ગુણસુંદરીની	દાસી.
ચંપા.....	„	„
હીરો.....	મોતીચંદનો	આકર.
બ્રાહ્મજી.....	જન્મ	ગુરૂ.
સિંપાધ.....	તાબેદારી	ઉઠાવનાર.
નાસરૂદીન.....	દિલ્હીનો	ખાદશાહ.
બુલબુલખાં.....		વજર.
ઝવેરચંદ.....	નાટકનો	નાયક.
રોજદાર.....	પોલીશ	અગલદાર.
દરીઆખાં.....	ખાદશાહનો	સાળો.
દાનીઓ.....	ભંગીઓ.	
નાથુડી.....	„	ઝોરત.
સેનાધીપતિ.....	સેનનો	ઉપરી.
કાજી.....	ધર્મ	ગુરૂ.

(૬૫)

અંક ૫ મો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—મોતીચંદનું ઘર.

પાત્ર—મોતીચંદ, માનકુંવર, અંપા, ગુલાબ, ગુણસુંદરી,
પછીથી ઝવેરચંદ.

ગુણસુંદરી—(પ્રવેશ કરીને) પુણ્ય, જે ભવિષ્યમાં હોય તે મીઠ્યા થતું નથી,
પણ આવાં કૂર કર્મ કરનાર, ધનધન, નિર્દય, લાલચુ, કેવલ સ્વાર્થ
પરાયણ, અવિચારી, કોઈથી ન સદન થાય એવું, કમકમાડી
બરેલું કાગ કરવાને ઉત્સાહી, (હાથથી ખતાવી) આ દુષ્ટાને
શા માટે રાખી રહ્યા છો.

મોતીચંદ—(નીચી નજરથી) હા, તમે કહો છો તે સાચેસાચું છે.
આપણી ઇજ્જત સામે કાંઈ પણ વિચાર નહીં કરતાં કલંક વા-
દળાનો ઘાટો ઘેરાવો ઘાલી હત્યા નહોતાં કરવા, આ રાંડ ઉ-
ત્સાહી અંપાના ગુણગુણની ન્યાયક બાદશાહના નેક ઇનસાફથી
ખચર પડી, તો હવે તે ધાતકીને જે કાંઈ તમારે કહેવાનું
હોય તે કહી, કાઢી મૂકો. એ રાંડે મુને પણ સાચું જૂઠું કહી
સાહસિક કરી શરમીદો કર્યો અને દર્શનિક પવિત્ર સતીનો
અપરાધ કરાવ્યો.

ગુણસુંદરી—પિતાજી, તેમાં તમારો દોષ બીજકુલ નથી. એ સરવે
કૃત્ય આ રાંડ લુણ હરામીના છે, તો તેનેજ કહું છું કે—

ગાયન—દિલ્લદારી કીનીરે.

લુણ હરામી કીધીરે, લુણ હરામી કીધીરે—તને ફટ છે નશ્ટ.

ધૈર્ય ધરીને, કપટ કરીને, પાપ બરીને, ફાવ ફરીને—કહું વાત સી-
ધીરે—લુણ૦

આશ રાખ નહીં અધગ અરે તું, દડં આસન આવાર તને હું—

ઘાપી, પાપી, કાપી નાંખુ સીર અસિથીરે—લુણ્ણ

અરે દુષ્ટા ચાલી જા, હવેથી અધગ તારૂં મોં નહીં બતાવીશ,
(એમ કહી ચંપા ને કાઢી પોતે ચાલી જાય છે.)

મોતીચંદ—પ્રીયે, જવેરચંદ ગયે ઘણા દીવસ થયા, પણ હજી આવ્યો
નહીં, તેમ પત્ર પણ બીજકુત્ર નથી, તેથી મને વિચાર થાય છે.

માનકુંવર—પ્રાણનાથ, હું પણ એ વિચારમાં ઘોળાયા કરું છું, કે
મારા લાડકવાયા પુત્રનું મોં ક્યારે નીરખીશ !

મોતીચંદ—પ્રીયે આજનો દિવસ ઘણો મનોહર જણાય છે, અને
શુભ શુકન થાય છે. એટલે આશા રાખું છું કે, કાંઈ સારું પ-
રિણામ સાંભળવામાં આવે ખરું ?

માનકુંવર—શ્રેયશકર જ્યારે ઈશ્વરી નિયમ પ્રમાણે શુભ સુચવે છે,
ત્યારે તે નિશ્ચેન સારું જ ફળ મળે. પરંતુ પ્રાણનાથ ? એકદમ
આ તોપના બહાર થાય છે તે શું ?

મોતીચંદ—પ્યારી, હું પણ એજ વિચાર કરું છું, કે આ તોપો
છુટવાથી મને નવી આશા ઉત્પન્ન થાય છે, જે જવેરચંદ આવ્યો
કે શું ?

માનકુંવર—પ્રાણનાથ, દૈવ્યસાતુકુળ થયો હોય એમાં શક નહીં,
કારણ કે મોસમ બરાબ મળે, એટલે જવેરચંદ આવે ખરો !
પ્રાણનાથ જુવો તો ખરા, એકદમ શ્વાસભર દોડયું કોણ આવે
છે ? (તેવામાં બ્રાહ્મણ દોડતો દોડતો આવે છે તેને જોઈને)

મોતીચંદ—મહારાજ જોશભર દોડયા આવ્યા તેનું કારણ શું ? જ-
લદી કહો, જલદી કહો, શું કાંઈ આનંદદાયક વર્તમાન કહેવા આવ્યા
છે કે શું ?

બ્રાહ્મણ—(શ્વાસભર આવવાથી બોલાયું નહીં તેથી હાથની સમસ્યા
કરી બતાવે છે)

મોતીચંદ—અરેભાઈ અહીં આ કોણ છે ?

હીરો—શેઠ હું હાજર છું.

મોતીચંદ—હીરા જલદી જઈ પાણી લાવ, અને મહારાજને આપ, જેથી તે શાંત થઈ વાક્ય વિલાસ કરે. (ચાકર જાય છે અને ગુલાબદાસી પાણી લાવે છે).

ગુલાબદાસી—(પ્રવેશ કરીને) મહારાજ દયો, આ ઝોખાનું જળપાન કરો, કે જેથી તમને શાંતી આવે, અને પછી તમે જે કહેવા ધારતા હો તે કહો. (પાણી પીધા બાદ).

બ્રાહ્મણ—દાશ હવે ઠીક થયું. (વીસામો ખાઈને) શેઠ તમારો પુત્ર ઝવેરચંદ આવ્યા છે, તેની વંચાઈ કહેવા આવ્યો છું.

મોતીચંદ—ધન્ય ! ધન્ય !!! મહારાજ તમને ધન્ય છે. આપે અતી આનંદદાયક વર્તમાન કહ્યું, જેથી આપનો આભારી છું. યુરુ, તે ક્યાં છે? મને ત્યાં તેડી જાઓ. હું તે પુત્રને મળવા આવુર છું. મહારાજ તમને ખુશી કરીશ.

બ્રાહ્મણ—શેઠ સાહેબ સમુદ્રકિનારે આવી ઉતર્યા છે, અને હજારો બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી ખુશી કરે છે. આપ ગીત વાળાં ત્રથી સામેયે પધારો હું સંગમાં છું.

મોતીચંદ—પ્રિયા હવે ઉતાવળ કરો.

માનકુંવર—જહુ સારું (દાસીને) દાસી, આપણા પાડોસમાં સહુને ખબર આપ કે ઝવેરચંદ આવ્યા, તેથી સામેયે જઈએ છીએ તો તમે સૌ પધારો.

દાસી—બાઈ સાહેબ, આ ખબર આપવાને મેં આગળથી જ મેત ગોઠવ્યો છે. એટલે સૌ આવતાં જ હશે.

(તેવામાં ખેચાર સ્ત્રીઓ આવીને ઉભી રહે છે અને સરવે મળી ગાય છે તે પછી જાય છે.)

ગરબી.

આનંદ સાગર ઉભટયોરે ભોલ, મોતીચંદ શેઠ કરે દારબો;

(૬૮)

આવ્યા ઝવેરચંદ આ ધડીરે લોલ, મળી માનવ સાગા જમ્મએને આ.
નેત્રે જોઈને સુખ પામશું રે લોલ, હળીમળી લાવીએ અવાસને;
સતી શીરોમણી સુંદરીરે લોલ, સુખ પામશે પીયુને નીહાળીએ-આ.
શુદ્ધ ઠરીછે એના પુન્યથીરે લોલ, અખિલ ગુલાલ સાળી સંગને;
શ્રીફળ ઝારી લખ સંગમાં રે લોલ, જમ્મને વધાવો સખી સાથને. આ.
(સર્વે જાય છે ને પડદો છે.)

પ્રવેશ ૨ બે.

સ્થળ.

સમુદ્ર કિનારો.

પાત્ર. ઝવેરચંદ પછીથી સામૈયામાં આવ્યા તે માણસો.

(સરવેને આવતાં જોઈ હોઠો ધાપ છે, અને મોતીચંદની પાસે

આવી હાથ જોડીને)

ઝવેરચંદ—પુજ્ય પિતાજી ! આપના ચરણમાં નમન કરું છું (તેમ
કહી માથું નમાવી નમન કરેછે).

મોતીચંદ—પુત્ર ચીરંજીવી ! ચીરંજીવી આજ મને બહુ હર્ષ થાય
છે, અને તારા અબયુદય ગાટે હું એક હજાર પ્રાણશોને જગાડી
તુમ કરીશ.

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! જેવી આપની ઇચ્છા (માનકુંવર પાસે આ-
વીને) માતૃશ્રી ! આ જાળક આપને નમન કરે છે,

માનકુંવર—(જે હાથે ઓવારણું લે છે. પુષ્પની માળા મળામાં
નાંખી સાથેથી વધાવી ગાયે કળસ્ય ઉતારે છે) પુત્ર !
ધણું જીવો.

(૯૬)

ઝવેરચંદ—(સર્વને નમન કરે છે ને આરબોની બેરબો સહીત નમ્રમાં પ્રવેશ કરે છે અને મોતીચંદ સહીત નમ્રમાં મળ થતા આવે છે).

પ્રવેશ ૩ નો.

સ્થળ—મોતીચંદશાહનું ઘર.

પાત્ર—મોતીચંદને, ઝવેરચંદ.

મોતીચંદ—ભાષ આટલા દિવસ સુધી વિદેશવાસી હતો, જેથી મને ખિલકુલ એન પડતું નહોતું, અને હવે તારા મેળાપથી મને અતિ આનંદ થાય છે.

ઝવેરચંદ—તિથે સ્વરૂપ પિતાશુ ? જેવું જીવન પુત્ર છે, એવું ખીન્નું કાંઈ નથી, અટલ જેમ તમે કહો છો તેમજ છે.

બ્રાહ્મણ.—(વચમાં બોલી ઉઠે છે) શેઠશુ સાંભળો કહ્યું છે કે ?

દીઘ્યાસંસારચક્રેસ્મીન્ । વર્તમાનોપુર્નભવઃ

ઉપલબ્ધોભવાનય । દુર્લભપુત્રદર્પન૥

શેઠશુ બ્રાહ્મણને ખુશી કરો ઇશ્વર તમારું ઇચ્છીત પૂર્ણ કરશે. (દક્ષણા દે છે તે લેઈ બ્રાહ્મણો) કલ્યાણ કલ્યાણ તમારો જય થાઓ. (રસ્તે પડે છે).

મોતીચંદ—વત્સ, જવામાં વેપારની કેવી રસુજ છે.

ઝવેરચંદ—પિતાશુ ! જવાની શી વાત ! કમાવાને માટે આ પૃથ્વીમાં એક જવાજ છે.

મોતીચંદ—ભાષ એતો ખરું ! પરંતુ કહેવત છે કે.

(૧૦૦)

મીતી.

જે કાષ્ટ જાયે જાવે, પાછો ફરીને કદી તે નહીં આવે;

કદાપી જો તે આવે, પુત્રના પુત્રને કદી દુઃખ નાવે.

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! તે તો તેમજ છે, પરંતુ આંહી તરફની શું ખબર ?

મીતીચંદ—પુત્ર શું કહું ! (તેમ કહી વિચારમાં પડે છે.)

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! કેમ વિચારમાં પડ્યા તેનું કારણ શું ? વર્તમાન કહેતા કેમ અટકાઓ છો ?

મીતીચંદ—વત્સ, એવી આફત આવી હતી કે, કાળું મોઢું આ જગતમાં બતાવવા આજ સુધી રહ્યા નહોત.

ઝવેરચંદ—(બયબિત થઇને) પિતાજી, આ શું કહો છો ! કાળું મોં થવા જેવું કારણ શું હતું તે કહો.

મીતીચંદ—ભાઈ, સરવે સંકટ ઇશ્વરે નિવારણકર્યાં છે, કનક તે કનકજ છે.

ઝવેરચંદ—પુન્ય પિતાજી ! તમારા વચનથી મને શુંય થાય છે. આપ જ્યારે ખુશ દીલથી વાત કરશો ત્યારેકું ચિંતાથી મુક્ત થઈશ.

મીતીચંદ—સાંભળ ત્યારે.

કલ્યાણ.

ધારા પૂત્ર ગઈ, બૂવનમાં રહો, રીધસીધ ગારી સર્વ સ્વસ્તગત કરો.

અવશ્ય ચક્ષુ હું થઈને જોઠો, આપ ગયે વિદેશ;

જુઠે જુઠી વાતો માની, વિચાર્યું નહીં લેશ.   ધારા.

વધુ બાપડી કાંઈ નવ જાણે, તેપર મૂકી આજ;

અપાના કહેવાથી જાણ્યું, મેં આવી જે માળ.   ધારા.

તિરસ્કાર અતીશે આપી, કાઢી ધરથી બહાર;

સમશેરખાંતે સંગે મૂક્યો, ગુગાવી વિચાર.   ખ્યારા.

દરિયાખાંતે વાંસે જઈને, કીધો સમશેર નાશ;

ગુણસુંદરી પકડીને પોતે, લાઇ ગયો અવાસ.   ખ્યારા.

ખુલખુલખાંના ઉપર પત્ર લખ્યો, શુધીને કાળ;

દરિયાખાં બંધનમાં નાંખી, વજરે રાખી લાજ.   ખ્યારા.

મિત્ર જગમાં ગળો કદી તો, ગળજો વજર સમાન;

બાદશાહે શુદ્ધ ઠરાવી, આપ્યું સ્ત્રીને માન.   ખ્યારા.

કૂર કર્મ કરનારને ફાંસી, ઠરાવી છે આજ;

જોવા મિશે ગળશે સરવે, કચેરી સમાજ.   ખ્યારા.

અવેરચંદ—પિતાજી આ શું ! અફશોસ, તેટલા ગાટે દરિયાખાંતે ફાં-
સી ઠરાવી છે ?

મોતીચંદ—વાહ ! વાહ ! રે શું ! તેનો જીવન ઓછો સમજો છે ?

અવેરચંદ—શું દરિયાખાંતે ફાંસી આપી દીધી, કે હવે આપવી છે ?
તે પહેલું ગને કહે ?

મોતીચંદ—પુત્ર ! મેં જો કહ્યું તે તારા ધ્યાનમાં આવ્યું નહીં તેને
ફાંસી ઉપર લાઇ ગયા છે, તો તે જોવા ગાટે સૌ લોકો જશે.
ચાલો આપણે પણ જઈએ.

અવેરચંદ—પિતાજી ! તમારું કહેવું તદ્દન વગર વિચારતું છે. અને
તમારા અનુગતથી મારો વિચાર તદ્દન જુદો છે.

મોતીચંદ—તારો વિચાર શું છે, તે ગને કહે. ?

અવેરચંદ—પિતાજી મારો વિચાર એવો છે, કે ઉપકારને બદલે ઉપ-
કાર ધણા કરે છે, પણ અપકારને બદલે ઉપકાર કરનાર તો
બાઝેજ છે; તો આવો વખત ગને ફરી ગળવાનો નથી. તેથી

(૧૦૨)

આ વખત બાદશાહની કુરનસ બબલી ગાંડે અચળ નામ કરવા ધાડું.

મોતીચંદ—તું તો કેવળ ગાંડો છે. હરહરેશ કુટીલતાથી ભરપૂર અને કુરમનવાળો ઉપર દયા શી ! તે ભપટ તો બાદશાહે કરેલી શિક્ષાને પાત્ર છે. શું ! આપણને દુઃખ દેવામાં ક્યાસ રાખી છે ?

અવેરચંદ—પિતાજી, આજ અમાન, બ્યાં સુધી હું, ને મારું છે, ત્યાં સગી જીવને સુખ મળતું નથી. (જુઓ કહ્યું છે કે,)

શ્લોક:

યાવત્ત્વંતોઽસિહંતાસી, સાત્માનંમન્યતેઽસ્વદ્રક્ ॥

તાવત્તદભિમાન્યજ્ઞોવાધ્યવાધકતામિયાત્ ॥

અર્થ—હું ગાંડું, મરાણો છું, એમ માનનાર અભિમાનથી ભરેલા અમાનીને બાધક બાધકપણું છે. બાધક એટલે (મારવા યોગ્ય શત્રુ. અને બાધ્ય શત્રુનો અભાવ.)

શ્લોક:

શોકહર્ષભયદ્વેષલોભમોહમદાન્વિતાઃ ॥

મિથોન્ધંતંનવસ્યંતિ, ભાવૈર્ભાવિંપ્રથકદ્રશાઃ ॥

અર્થ—એક દ્રષ્ટીવાળા પુરૂષો શોક, હર્ષ, ભય, દ્વેષ, લોભ, મોહ, મદના ભરેલા અન્યોઅન્ય મારે છે, પણ કરતા ને દેખતા નથી.

શ્લોક:

યથાઽનેવંવિદો મેદો, યત આત્મવિપર્યયઃ ॥

દેહયોગવિયોગૌચૈ, સંસાર્તિર્નાનિવર્તતે ॥

અર્થ—બરોબર ન જાણે એવા ગતુખની બેઠ દ્રષ્ટી થાય છે, એટલે શરીરનું યોગ ને વિયોગ (જન્મ અને મરણ) પશું, વિવૃત્તી નથી પામતું.

ત્રીતીયક—ભાઈ, તું સગળું છે, અને તારૂં કેહેવું ખરૂં, પણ દરિઆખાંનું કરેલ કામ યાદ આવતાં સહિત યાદેહું, અને શરીરનાં રોગાંચિત્ ઉભાં થાય છે, જેથી તારાં વચન મારી છાતીમાં ઠરતાં નથી.

અવેરચક—પુણ્ય, કરતા અન્ય છે અને ખીજા ઉપર આરોપ શા માટે મૂકવો જોઈએ ? સારૂ નરસું થાય તે પોતપોતાની મે. જોજ અને છે (કહ્યું છે કે.)

શ્લોક:

સુખસદુઃખસ્યનકોપીદાતા, પરોદદાતિતીકુબુદ્ધીરેષા ॥

અહંકરોમિતીવૃથાભિમાન, સ્વકર્મસૂત્રગ્રથિતોહિલોકાઃ ॥

અર્થ—સુખ દુઃખનો આપનાર કોઈ નથી. અન્ય કોઈ સુખ દુઃખ આપે છે, એવું માનવું એજ કુબુદ્ધી છે. હું કહેછું એમ માને તે કેવળ અભિમાન છે, તમામ જીવ જંતુ પોતાના કર્મતંતુમાં ગુંથાએલા છે. (વળી કહ્યું છે કે.)

શ્લોક:

નાયંજનોમેસુખદુઃખહેતુર્નદેવતાત્માગૃહકર્મકાલઃ

મનઃપરંકારણમામનન્તીસંસારચક્રેપરીવર્તયેથઃ ॥

અર્થ—મને સુખ દુઃખનું કારણ કોઈ જન નથી, તેમજ દેવ, આત્મા, ગ્રહ, કર્મ, કાળ, તેમાં પણ કોઈ સુખ દુઃખનું કારણ નથી. પુરૂષો મનનેજ સુખ દુઃખનું કારણ કહે છે, અર્થાત્ મન

(૧૦૪)

નની માનતાથીજ સુખ દુઃખ છે, તેથી સંસ્મારચક્રમાં પુરવ
(જીવ) ભમે છે.

મોતીચંદ—માઈ ! તારી ધારણા પ્રમાણે ન્યાઈક બાદશાહ કરે, એમ
મને જણાવું નથી, તોપણ પ્રયાસકર, ભાગ્યે તેનો જીવ બચે
તો સારું ! પુત્ર જ તારી મરજી પ્રમાણે તાકીદથી કર.
ઝવેરચંદ—પિતાજી ! હું ત્યારે હવે બાદશાહ પાસે જાઉં છું.

પ્રવેશ ૩જો.

સ્થળ—બુલબુલખાનું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં, સીપાઇ, ઝવેરચંદ.

બુલબુલખાં—(ઝવેરચંદને આવતો જોઇ) આઇ દોસ્ત, ખુશ મઝ-
મેં હો તખીયત અચ્છી હૈ ?

ઝવેરચંદ—મીત્ર આપની કૃપાથી આનંદમાં છું.

બુલબુલખાં—દીલજન, બહુત દીન જવામે કર ગયે.

ઝવેરચંદ—જી હા, જણાણોના વખતો વખત દુર દેશ પ્રવાસી
થવાય છે !

બુલબુલખાં—સચ્ચે. મગર ઇશ્વરકા કુચ્છ નય જીને ખબર પાયે ?

ઝવેરચંદ—હા. પીતાજીએ સરવ હકીકતથી વાકેફ કર્યો, શાહાબાશ
છે આપનો. મિત્ર, વિકાળ સંકટ શીર લઇ, દોસ્તદારીની નીતી
રીતીમાં પવિત્ર મન રાખી આપે મારી ઇજ્જતની વૃદ્ધિ કરી દુષ્ટને
સપડાવ્યો, અબજા ઉગારી, એથી હું આપનો આભારી છું.

બુલબુલખાં—દોસ્ત, ઉસમેં આભાર કાયકા. દોસ્તદારીકા ચહ
તુખમ હૈ.

ઝવેરચંદ—ભાઇ, આપને તો તેમજ બોલવું પડે છે, પણ જો કદી

આપ તેને નહીં મળ્યા હોત, તો તે અખળા પ્રાણી હાથ
કર્યા વગર રહેતજ નહીં, અને નીજકસંકી કસંકરપ થઈ જાત,
અને જગતમાં મેં જતાવવાનો વખત અમને દુઃસહ થઈ પડત,
પણ આપના પ્રતાપથી કસંક વાદળું વીખરાઈ ગયું છે.

જુલજુલખાં—દોસ્ત, મેં ક્યા, લેકીન ખુદાને ગુણમુંદરીકું અચ્છી
ખુદી દી, કે ઉન્ને મુજકું કામજલીખકે ચેતાયા, નહીં કે
આપકી મુજકું મૂલાકાત હોતે, તખ મેં ક્યાં મુખ જતલાવત,
મગર ખુદા કરતે સો અચ્છાજ કરતે હે.

ઝવેરચંદ—જુલજુલખાં, આ જગતમાં પ્રત્યક્ષ ગિત્રાચારી કરનાર
ધણ છે, અને સ્વાર્થ સંબંધી અન્યોઅન્ય પ્રીતી અપૂર્વ
જતાવી મનાકર્પણ કરે છે, પણ નજરે દેખાતા વિપત્તી વ્યુ
હને વિદારવા શીર એક જાણુ મૂકી, દુઃખોધ લુવનમાં નિવાસ
કરવાને ખરેખર ખાનદાનીના ફરજન ભાગ્યેજ નજરે નીરખ-
વામાં આવે, મહદ ભાગ્ય કે તે લુવનમાં પ્રીતીથી નિવાસ
કરનાર આપ એકજ છો.

જુલજુલખાં—અય દોસ્ત, છતની બડાઈ મુજકું ના દેની ચેયે.

ઝવેરચંદ—એગ કેગ, મારી ઇજત કેવળ આપ કૃપાથીજ રહી
છે, કારણ.

અનઝારો.

દિલદાર દોસ્ત સુખદાર્ઠ, રાખી ઇજત ધરની બાઈ;

ધન જુલજુલખાં છે તમને, નીતિ પ્રીતિ દાખવી અગને;

શત્રુ સામે કરી ચડાઇ.

રાખી૦

જે દિલ્લી તખ્તનો સૂરો, તેને આપે પકડીને દુરયો;

લાજ રાખી કરી સવાઇ.

રાખી૦

જોઈ ગિત્ર ટેક તમારી, યયો જન્મો જન્મ આભારી;

ધન મિત્ર તારી બલાઇ.

રાખી૦

(૧૦૬)

માયા સાટે રાખી મિત્રાચારી, પ્રાણ જતાં (તે) બચાવી પ્યારી;
નથી આપે રાખી જુદાઇ. રાખી૦

બુલબુલખાં—ઈસમે આભાર કાપકા. સુન,

રૂઝ કુંવરી કુંવર મારા લાલકા.

મિત્ર મારા તમે સાંભળો, નથી ક્યો ઉપકાર;
ફરજ મારી મેં અદા કરી, એમાં શાનો આભાર. મિત્ર૦
હું રે હતો મુજ બૂવનમાં, ગુલાબ આવી તે વાર;
પત્ર આપ્યો મુને તે સમે, ઉદાસી થઈ અપાર. મિત્ર૦
અબળાનું દુખ જે વાંચતાં, મુજને આઠ્યો કાળ;
જલ્દી સ્વારોને પાખરી, પકડ્યો દુષ્ટને હાલ. મિત્ર૦
આભાર મારો કરો નથી, મિત્રની એછે રીત;
મિત્રને દુઃખે દુઃખી થવું, મિત્રની હીતે હીત. મિત્ર૦
વિશેષે અબળાની આરતે, પાગ શરવીર જેઠ;
જગતમાંહી કીર્તિ પામીને, સ્વર્ગે જશે તેઠ. મિત્ર૦

દોસ્ત ઉસ લીધે અહેસાન ઉપકારકી કુચ્છ જરૂર નહીં હૈ.

અવેરચંદ—મિત્ર આપના કરેલ કામથી મારો પ્રેમ તરંગ ઉછળે છે
તેથી કહુંહું, પ્રશંસા કરતો હું એમ આપે નહીં ગાનવું. મિત્ર,
હું અને તમે કાંઈ જુદા નથી. ભાઈ, આ વખત એક અભિ-
પ્રાય લેવા ધારું છું.

બુલબુલખાં—ડયા!

અવેરચંદ—કુકર્મી દરિઆખાંના કામ સામે જેઈએ તો કહી રહેમ
આવે તેમ નથી, તો પણ તેનો જીવ જવાથી આપણને શું લાભ,
માટે મારો એવો વિચાર થાય છે કે, બાદશાહની કુરુનસ બળ-
વી, દરિઆખાંની હાંસી માફ કરાવું. એ આજ્ઞાતમાં આજ્ઞા શું

(૧૦૭)

મત આપો છો ? હું અને તમે બે નથી, જેમ આપનો અનુગત
ગમે તેમ કરવા ધારું છું.

ખુદાખુદાખાં—શેઠજી, ખાનદાનકા યહ લગ્ન છે. એસા અને તળતો
જગતમે નામ અગર હો જાવે. મેં બી મેરા સચ ધરાદાસે
કહતા હજી, કે તુમ જલદી જા કે યહ ઉપકારકા કામ કરશે.
પીછે અપને ખાતચીત કરેંગે.

અવેરચંદ—ઠીક, ત્યારે હવે હું જાઉં છું. (જાય છે ને પદડો
પડે છે.)

પ્રવેશ ૪ થી.

સ્થળ—ખાદશાહનો ખાનગી ગહેલ.

પાત્ર—ખાદશાહ, પછીથી અવેરચંદ (ખાદશાહ બેઠો છે
તેવામાં અવેરચંદ આવે છે.)

અવેરચંદ—ખુદાવીંદ, અખ્તેખુદન ! હજુરની નીલાહમાં કુરનસ
જાળવું છું.

ખાદશાહ—અવેરચંદ, તુમ કય આયે ? કયું ખુશ મનેમેં હે.

અવેરચંદ—જહાંપનાહ ! આપના પ્રતાપથી ખુશમાં છું. વળી આ-
પની નીકટ આવવાથી અતિશય આનંદ છે. હજુર, ! હ્યો આ-
પને માટે આ લાગ્યો છું (આપે છે).

ખાદશાહ—[હાથમાં લેને] અવેરચંદ તુમ મેરે વાસ્તે યહ અમૂલ્ય
ચીજ લાચે એસી ચીજ મેને મેરી નજરસેં કબી નાહીં દેખી
હે. લેકીન, યહ ચીજ દેખકે મેં જહુત ખુશ હુવાહું, તુને પર
મુજે પ્રેમ જહુત આતા હે, ઓર તુમ જહુત દીનકી મુસા-

(૧૦૯)

ફરી શીરકે સહી સલામત ધરં આયા, ઉસ ખાતિર મૈ તુજેપર
ખુશ હોકર કહેતા હો, કે તેરે મનમેં ગંગનેકી ખુશી
હોવે વો ગંગલે, મેં દેનેકું તૈયાર હો.

ઝવેરચંદ—જહાંપનાહ! આપ માવિત્ર છો, ઝોટલે છોરને દેખી હ-
રદમેશ આનંદજ હોવો જોષએ. જીનાખ, ઝોક વચન આપની
પાસે ગાગવા ઇચ્છા રાખું છું.

ખાદશાહ—ક્યા ખચન, જલદી કહદે.

ઝવેરચંદ—(સલામ બરીને) હજુર, આપે દરિયાખાંને ફાંસીની
શિક્ષા કરી છે, તે મારી ખુશાલીને ખાતર, અને જગતમાં
આ બાળકું નામ અમર થવાના હેતુથી તેને મારી આપવા
આપ દયાવાન થશો.

ખાદશાહ—(વિચાર કરીને) ઝવેરચંદ, વો કબી ખનનેવાલા નહીં
હે. ક્યુંકે બિન્હે રૈયતકેપર બહુત જીલગ ગુનરા હે. ઐર
તેરી ઐરતકું સપકાય કે બહુત દુઃખ દીયા હે. યહ સખ વૈર છો-
ડકે તુમ ક્યા ગંગતા હે. ક્યુંકે વો હરામી, ફાંસીકી સજકે લાયકહે,
બરકે લીયે મેં ખીલકુલ છોડનેવાલા નાંહી હું, પરંતુ તેરા દીલ
ખુશ હોવે ઐસા કુચ્છ દુસરા ગંગ લે.

ઝવેરચંદ—અંદેનિવાજ, હુંકી બુદ્ધિનાં માણુસો કદી અકૃત્ય કરે, તો
તેનાપર વિશાળ ગનવાળાએ ખોટી અસર ખીલકુલ ન લાવવી
જોઈએ. કારણ કે બપકાર ઉપર ઉપકાર કરનાર આ જગતમાં
છે, પણ અપકાર ઉપર ઉપકાર કરનાર ભાગ્યેજ ગણી
આવે. કારણ

ગીતી.

ઉપકારે ઉપકારો, કરે પ્રિતથી આ જગતમાં;
(પણ) અપકારે ઉપકારો, કરેજ તેતો ખરાજ વીરવારે.

તેટલાજ ગાટે તેને છોડી આપી ગાંઠ નાગ પસારો હજુર.
બાદશાહ—ઝવેરચંદ, તેરા કહનાં સય હૈ, લેકીન તુગ બહુત
દીનકી મુસાફરી કરકે સહી સલામત ધરૂં આયે, બિસકી ખુ-
શાલી કે ખાતિર મેં દરીયાખાંકી ફ્રાંસીકી સળ દરગુજર કરતા
હું. કયું ખુશ હુવા?

ઝવેરચંદ—જહાપનાહ હમેશાં આપના પ્રતાપથી ખુશીમાંજ છું.

બાદશાહ—અય સીપાઇ, તુગ ફ્રાંસીકી જગ્યાપેં જાકે, ફ્રાંજદારકું
કહનાં, કે દરીયાખાંકી ફ્રાંસી બંધ કરકે કચેરીમેં આવે.

સીપાઇ—બહુત અચ્છા સરકાર. (સીપાઈ જાયછે)

બાદશાહ—ઝવેરચંદ કચેરીમેં આનાં.

ઝવેરચંદ—બહુ સાફ હું રજા ગામુછું. (જાય છે પડદો પડે છે.)

૬ પ્રવેશ પ્ર મો.

સ્થળ—ફ્રાંસીની જગ્યા.

પાત્ર—ફ્રાંજદાર, સીપાઇઓ, દરિઆખાં દાનીઓ

અને નાથુડી.

દાનીઓ—અલી અ્યાં જઇ.

નાથુડી—એમરે સુંહે, સુંહે, હડકવા હાલિયાસે, કે ખુગ શી મારેહે.

દાનીઓ—અલીએ બોલ્યાની મા, આજે એક મોટા ઉમરાવ
દરિઆખાને ફ્રાંકી દેવાનીસે. જો, આ મારા ઉપર કામર
આવ્યો સે.

નાથુડી—(ખુશી થઇને) અહા હા હા ! તારે તો ફીક, આપણું તો
કામ થઇ જયું, હવે કપડાં લુગડાં સારાં મરહે.

દાનીઓ—વાંઝણીની, ભૂજડાં ગરહે તેમાં હું ! પણ ભડકું કઈ હે,
મને ભૂછ લાજસે. રાંડ, પછે ભૂજડાં હંભારજે.

નાથુડી—ભોજાના ગાપા, આપડા ધરમાં કાંઈ પણ ખાવાનું
નથી બધું થઈ રીકું સે, તો ગાગમાં જઈને માજી આવ, પં
છે ખાહું.

દાનીઓ—રાંડ, ગારા ધરની ધસકાગત મ્યાં જઈ એક મહિનામાં ૫૦૦
ગડદાંનાં ખાપણુ આવે સે, અને અંતકાળીજી ધાન આવે સે,
તેમાં એક દોઢીયું કે પાલી પણ ધાન નથી, રાંડ આ હું
વાત ! આલી જા ધરમાંથી હું ખીજી લાવી બેસારીસ.

નાથુડી—ખીજી લાવવી હોય તો હું મ્યાં ના પાડુંહું, તારી મા બેનને
ધરમાં મારે ઠેકાણે રાહ.

દાનીઓ—વેય ! સાલી શું બોલે છે ? ગારાપર તું આશક થઈ
આવી ? તે ભુલેસે હું ? ગારા રૂપમાં કાંઈ ખામીસે ? જો,

ગઝલ.

ગારાપર આશક થઈ દેખી ને શીરવાસ,
શું ખચર મુજને ખ્યારી તું કરીશ આ હાલ;
હું સમજે તો આલી ગારી દીલનન,
ખાવાનું કરતાં તું થઈ શાને નાદાન;
નાથુડી ગારી તું હવે, છોડી દેને ખેદ,
બંદા બંકાને તું ગળી લેલી અબેદ.

ખ્યારી આજ, સો બહો દોકડાનો માસ મસહ. જો, લાગવાન
કરહે તો ?

નાથુડી—દીલનન, જો એવો માસ મળહે તો આપણી રંથુડીનો વિ-
વાહ થઈ રહે ને ગારા લાખનું પણ હગપણુ થાહે.

દાનીઓ—તારો ભાઈ ખાડમાં પડે, રાંડેજણી, શું ! ગારા ઈન્ન-

રામાંથી હું તારા બાઇને બાગ દઇસ.

નાથુડી—તેં ઈન્નરો લીધો એટલે આપણું કામ યાદે અને ખીજ સું બૂછે ગરે. ખાચીંદ, એ વાત એક ખાણ પશુ હું ગઈ તો તમારા શા હાલ.

દાનીઓ—મારા હાલ શા ! તેમ તાંડે હેત કેતું છે તે સાંભળ ?

રાગ ગજલ.

ઓ નાથુડી તું ગરબવે, મારા યાએ ખુરા હાલ;
ખાનપાન મેં કેને ખવરાવું, કેમ કરી જાએ મારો કાલ. ઓ
તારી સાથે પેસું ચીતામાં, તુંથી અલગ કદી ન રજી;
અગલ એનમાં વખત નીકાણું, મુખ તાંડે ફજરમાં જોઈ. ઓ
ધરમાંથી તું નીકાલે મુને તો, ફાંસીપર હું લટકું જઈ;
ચુસ્સો કદીન કરજે ખ્યારી, કરી જોસવાનું નથી ક્યાઈ. ઓ
તેટલા ગાટે સીસમની પુતલી હું તારે આધીન છું.

નાથુડી—આવો સીધી રીતે જવાગ આપી મારા ધારવા પ્રમાણે વરતે તો મારે ખીજે જવાની તેમજ મરવાની શી ગરજ (નેવામાં દરિયાખાં સંતરીના પેરા સહીત આવેછે)

સંતરી—અજે દાનીઓ, દરિયાખાંકુ ફાંસીપે ચડાય દો.

દાનીઓ—દરિયાખાં આજે તને ફાંસીની શિક્ષા છે, ગાટે તું તારા મનનું સમાધાન કરી, તારે જે ઇચ્છા હોય તે ખાવા પીવાનું ગાથ લે, અને તું તારા ઇષ્ટને સંભાળી આ ફાં (જોલતો બંધ થાય છે)

દરિયાખાં—અજે, જાલીમ ખુની જોલતા જોલતા કયું અચકાતા હે, તેરા ધરકા હુકમ તુમ કુચ્છ ચલાતા નાંહી હૈ. હુકમકા અગલ કરના વો તેરા કામ હે, ક્યા કહેતે થે? કહદે.

દાનીઓ—(વિચાર કરીને) છે તો તેમજ, આપને કોઇને યાદ કર-

વું હોય તેને કરીને આ શાંસીપર બટકી જાઓ, અવસાનનો
દિવસ છે.

દરિયાખાં—દાનીઆ, મેને જો જુનગકા કાગકીયા ઇસ્કા ફલ મુજકું
મીલા, યહ સન્નકી મેં લાયક હોં, અગ ખુદાકી બંદગી કરને
દે, પીછું ખુશીશે ફાંસી દેદે.

પીછું.

સ્વર્ગના વાસી સુખના રાશી,
દુઃખ દેખી યાઉં ચીતે ઉદાસી.   સ્વર્ગ.

નિંદીત કાગ કર્યું મેં હુલાશી,
તે ફળમાં આ આવી શાંસી.   સ્વર્ગ.

ખ્યાતી યુગાવી મેં કરાવી હાંસી,
પરદારા સેવનનો ખ્યાસી.   સ્વર્ગ.

ઇશ અને હું કાશી નીવાસી,
અંતે તમે આવી લ્યો તપાસી.   સ્વર્ગ.

અય દાનીઆ, ખુશીશે મુજકું શાંસી દેદે (તેવામાં નેપથ્યમાં
અવાજ થાય છે, દરીઆખાંકી ફાંસી બંધ કર દો. જહાંપનાકા
હુકમ હુવા હૈ, કે શાંસી બંધ કર દો તે સાંભળી દાનીઓ ચમકે છે)
દાનીઓ—(નાયુડીને) અલી આ કાશુ વળી યુગ મારતો આવે છે
જો તો ખરી (તેવામાં સિપાઈ પ્રવેશ કરે છે)

સિપાઈ—[પ્રવેશ કરીને] ફાજદાર સાહેબ જહાંપનાકા હુકમ હુવા
હૈ, કે દરીઆખાંકી ફાંસી બંધ કર દો.

ફાજદાર—બહુત અચ્છા [દાનીઆને] અય દાનીઆ દરીઆખાંકું
ફાંસી ગત દો જહાંપનાકા ફરમાન હુવા હૈ.

દાનીઓ—બહુ સાફ (દરીઆખાંને) દરીઆખાંનાઈ ઈશ્વરે તમારી
સહાયતા કરી, ફાંસી ઉપરથી ઉતરીને આદ્યા જાઓ. (નય છે)

પ્રવેશ ૩ ઠો.

સ્થળ—બાદશાહની કચેરી.

પાત—બાદશાહ, કાજી, બુલબુલખાં, ઝવેરચંદ, સૈન્યાધિ-
પતિ, અને દરીઆખાં.

બાદશાહ—કાજી સાહેબ, દોસ્તદારી બુલબુલખાં ઔર ઝવેરચંદકી હૈ.

કાજી—જીનાબ સચ હૈ. મગર બુલબુલખાં ઔર ઝવેરચંદકી દોસ્તીકા હકમે આપ તરફસે કુચ્છ ઉત્તેજન મિલના ચૈયે.

બાદશાહ—કાજી સાહેબ, આપે મુજકું અચ્છી સલાહ દી [સભા પ્રત્યે]
અય કચેરીમે બેઠનેવાલે અમીર ઉમરાવ સુનીએ, બુલબુલખાં
ઝવેરચંદકા દિલ્લગન દોસ્ત હૈ. વો મેં ખાત્રીસે કહતાહું. બુલ-
બુલખાંને દોસ્તીકા ચિતાર આપેહું જતલાયા, ઔર ઝવેરચંદને
અપકાર કે પર ઉપકાર કીયા, વે દોનુકી નેક ટેક દેખકે મેં
બહુત બહુત ખુશ હોતા હું ઔર વે દોનુકું મેં દશ દશ ગાય
ધનાયત કરતા હું. ઔર ગુણસુંદરીકું મેં મેરી લડકી સમ-
જતા હું.

કાજી—ધન્ય હૈં ! ખુદાવીંદ, અપનેકું (તેવાગાં દરિઆખાંને સૈન્યાધિ-
પતિ લખને આવે છે.)

દરીઆખાં—(કાંધ પશુ નહીં બોલતાં સલામ કરી ઉભો રહે છે.
તેને જોઈ બાદશાહ ધમકીથી)

બાદશાહ—અય કંગજત, હરામી, બદમાશ મેંને તુજકું સજા કી,
વો કબી માશી કરનેવાલા નહીંયા અગર તેરી ઉમરકા દ-
રાકે લીયે, ખુદાને ઝવેરચંદકું બેગ જીસકે લીયે, લાખ-
લાખ હોકે, તેરી ફાંસીકી સજા મેં દરચુજર કરતાહું. (સભા

પ્રયે) અય કચેરીમેં બેઠનેવાલે અગીર ઉગરાવ સુનો યહ
 ઝવેરચંદકા દરીઆખાને બહુત ગુના કીયા હૈ. લેકીન ખાનદા-
 નકા લડકા ઝવેરચંદ સજા ગુન્હા છોડકે દરીઆખાંકા અપકાર-
 કેપર ઉપકાર કીયા. ધન્ય હૈ ! ઉસકા માળાપકું, શાખાશ
 હૈ વજર પુલપુલખાંકુ, ઐર ગિન્નેમેં નહીં આવે ઐસા ફિટકાર
 હૈ દરીઆખાંકુ. કાજ સાહેબ ઉનકું દેશ નીકાલ કર દો.

કાજ—(ઉભે થઇ સલામ કરીને) બહુત અઝા ખુદારીંદ, તખ્ત હમેશ
 રહો. (દરીઆખાંને) અય દરીઆખાં, તેરા જન ખયાને વાલા
 ઝવેરચંદકી પાસ માફી મંગલે, કાલા મુખકા ધની ? પીછું
 છકાસેં ચલ જા.

દરિઆખાં—[નગન કરીને]

ગજલ.

આપનો ગુન્હેગાર, હું થયો ખરે,
 દટિ નિધાની કરી, આપે મુજપરે,
 ગુલગ મારો અતી, વળી ત્રાસનો અંબાર,
 સર્વ વાત ત્યાગીને, કરી નીધા આત્મર. આપનો.
 આપને થઈ હોત વીજળ, બે કદી,
 મૃત્યુ મારે શંસીથી, યાત સપદી. આપનો.
 ગુણુપર ગુણુ કરે, અવનીગાં અનેક,
 અવગુણુપર ગુણુ કરવા, આપ જન્મ્યા એક. આપનો.

ગીતિ.

અવગુણુ મારા સરવે, નહી ગણુકારી આપ પધાર્યારે;
 મૃત્યુના મુખથી મુજને, ઉગારવાને તમે વિચાર્યારે.

ઝવેરચંદ—દરિઆખાં, તમે દીલગીરી શા માટે બતાવો છો, કોઇનું
 પુરું કોઇનાથી થતું નથી. સર્વ ઢેકાણે દુશ્વર ગરજ બળવાન

મારા અપરાધથી તમે વિમુક્ત છો.

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતી, યદ દરિયાખાંકા મું મેં દેખને વાલા નાહીં
હુંકયું કે જળ મેં ઉસકું દીખતાં હું વો જખત મેરી આંખ-
મેં ખુન આતા હે. વો હરામીકું જલદીસે યદ શહેરસેં નીકાલદો.

સૈન્યાધી—જનાજ, હુકમ શિરતાજ કરતા હું

(દરિયાખાંકે) અય દરિયાખાં, તુમ અખીકા અખી
નિકસ જા. દિદહી તખ્તકી દુવાઇ જતકી જગોપેં ફિરતી
હે. ઇતની જગોપર તુંએ નાહી રેના, ઐસા હુકમ જહાંપનાકા
હે, અખીકા અખી ચક્ક જા.

(દરિયાખાં કાંઈ નહીં બોલતાં આલ્યો જાય છે)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ઝવેરચંદનું ઘર.

પાત્ર ઝવેરચંદ ને ગુલુસુદરી.

ઝવેરચંદ—પ્રીયે, તારા ઉપર, દુઃખરૂપી અંગાર આવવામાં કાંઈ
પણ ક્યાશ રહી નથી. વાહ! ધન્ય છે! તુંને આવા વિકટ
સંકટમાં તેં તારૂં શિયળ બાંધ ચલા નહીં દીધું.

ગુલુસુદરી—પ્રાણનાથ, મારાથી શું જાને! એ સર્વ ધર્મ રાખવો
પશ્ચરને હાથ છે. જ્યારે ઇશ સાનુકુળ છે. ત્યારે ધર્મરહેણે ધન્ય!
બુલબુલખાં સાહેબને કે જેણે ત્વરાથી આવી આવતું કલંક
વાદળું વીખેરી નાંખ્યું.

ઝવેરચંદ—પ્રીયે, બુલબુલખાંની શી વાત! એતો જનમથીજ કેવળ
પરગજુ છે અને અનાધારનો આધાર વીપતી વીહારવા અ-
મણી છે.

ગુણસુંદરી—પ્રાણનાથ. ખરૂં તેતો તેવાજ છે એવા નીતિવાન વીર
પુરૂષ સાથે આપે ગિત્રાચારી કરી, તો આપને પણુ ધન્ય છો
અવેરચંદ—પ્રીયે જાવે ગયો ત્યારથીજ હું આવતાં સુધી તારે દુઃખ-
થી દીવસ નીર્ગમન કરવા પડ્યા.

ગુણસુંદરી—સ્વામીનાથ, જ્યારે દંપતી વીખુટાં થાય ત્યારથીજ સ્ત્રીને
સુખ હોયજ નહીં, ખેર ગઈ ગુજરી શી વાત.

અવેરચંદ—પ્રેમી તારી વાક ચતુરાર્થી ગાંડું હૃદય આનંદમય થઈ
તને ગળવા આતુર થાય છે.

ગુણસુંદરી—આર્ય પુત્ર આપની ઇચ્છાનુસાર વર્તવાને તૈયાર છું.

અવેરચંદ—વાહ વાહરો પતિવ્રતા સ્ત્રીતો પોતાના પતીને કાંઈ પણુ
અસુખમાં દેખે, તો પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરતાં વાર કરતી
નથી જો.

ગીતી.

ક્ષણગાં પ્રાણજ અરપે, કિંચીત સંકટ નીજ પિયુ પામે;
સુ શિયળ પ્રેમદાનો, અખિલ જગતમાં યશ રૂડો જામે.
રૂપવંતી ગુણવંતી, જે નર પામ્યો રત્ન રૂપ રાગા;
તે નર સ્વર્ગીય વૈભવ, ભોગવનારો ગણાય વસુધામાં.

ગુણસુંદરી—પ્રીય પ્રાણનાથ, તેતો ખરૂં છે, પણુ જે સ્ત્રી પતી
ધર્મ પરાયણી હોય છે તેને આ પ્રમાણે વરતવા ફરજ છે.

દક્ષિણી દાદરો.

પતી તમે સુણો, સતી તણી જે રીતીરે;
સાધવી નાર, ન કરે યાર, સુંણતાં વાર, અંગે અંગાર,
ફક્ત પીયુની પ્યાસીરે. પતિ—
સતીતણી ગતી, શાસ્ત્ર કહે ગાઈરે;

(૧૧૭)

અતી હમંગ, પતીના સંગ, જક્ષાવે અંગ, ટાળે ફૂસંગ,
અંત્યે સ્વર્ગે જાવેરે. પતિ—

કદી પતી વિદેશે, જાવે કાષ્ઠ વારરે;
ત્યાગે શૃંગાર, તજે અદાર, શુદ્ધ જે નાર, લીલા અપાર;
હસ જાતે ગાવેરે. પતિ—

સર્વે પાત્રો—[નાટકની સમાપ્તિ થયા જાદ.]

રાગ કલ્યાણ.

સુણો સજ્જનો સૌ આણીવાર, આપ સુર ભાષ્યો નિરધાર—સુ૦
પતીવ્રતાનો ધર્મ વિશેષ, સત્ય સુખોષે કહ્યો છે લેષ;
શીક્ષા ગાનશે સર્વે બ્રાત, બંધવ જન આ જગમાં સાર.—સુણો૦
બૂલ ચુક કદી લાસે ગન, ગાંધી કરશે સર્વે સલાજન;
સેવક જાણી જતાવશે ખોડ, ઉપકાર ગાનીશું વારંવાર.—સુણો૦
પુનરાગમન વળી કરશે બ્રાત, અમીર ઉગરાવને વંદું સાક્ષાત;
વારે વારે આવી પુરો આશ, સેવકપર કરશે ઉપકાર.—સુણો૦
પુરષોત્તમગજ નિર્ભયરાગ, શુકલ આટક રિયતી હજવદ ગાર્ગ;
કવિજનનો દાસાદુદાસ, રમ્યું નાટક આતાને આધાર.—સુણો૦

ઉત્તેજન પત્રોકા.

આ પુસ્તકને પ્રસિદ્ધિમાં લાવી આર્ય સદ્ગૃહસ્થોની સેવામાં મુકવાને આજ લાંબો કાળ થયા આકાંક્ષા થઇ રહેલી હતી. પરંતુ કેટલાંએક કાર્યના વ્યવસાયને અંગે તે ધારણા ત્વરીતાથી પાર પડી શકી નહીં. પણ પાછળથી કેટલાંએક ઉદાર શ્રીમંત સદ્ગૃહસ્થો તથા ભૂપતિ સાહેબોના તરફથી યોગ્ય આશ્રય ગળવાથી આ પુસ્તકને મુદ્રાક્રિત કરી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાની તક ગળેલી છે. જે સાહેબોના તરફથી અવસથી આશ્રય ગળેલો છે. તેવા ઉદાર દિલના ગૃહસ્થોના નામ આ પુસ્તક સાથે અગર રાખવાની અભિલાશથી તેઓનાં મુ-બારક નામ નિચે ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

સ્વસ્થાન ધ્રાંગધ્રા.

નેકનામદાર ખુદાવીંદ કુમાર શ્રી અજીતસીંહજી ખઠાદુર.

૧૦ કુમાર શ્રી ભભૂતસીંહજી સાહેબ

૭ કુમાર શ્રી કરણસીંહજી

૨ રાજમાન રાજેશ્રી અમીચંદ નથુ ફેાડુ આપી.

સ્વસ્થાન વઢવાણ.

૫૦ નેક નામદાર ખુદાવીંદ દાકાર સાહેબ જાળસિંહજી ખઠાદુર

૭ જાઈ શ્રી માજી રાજગા સાહેબ

૩ મે. બવાનીશંકર ગીરજશંકર ન્યાયાધીશ સાહેબ

૫ મે. જોડીદાસ વિશ્વનાથ માજીજી સાહેબ

૨ મે. જાજીભાઈ નથુરામ કામદાર

મે. સદાશીવરાવ શીવરામ સહજ ખુધે: દાકતર સાહેબ

મે. માધવરાય

સરન્યાયાધીશ સાહેબ

મે. વિનાયકરાવ

ચિત્રકાર

(૧૧૯)

સોનગઢ.

- ૫ મે. બાપાજી રાગચંદ્ર ડીપ્પુટી સાહેબ
 ૨૫ મે. જગજીવનદાસ બાવાબાઈ સીરસ્તેદાર સાહેબ
 ૩૦ મે. ગણીલાલ કેશવરાગ થાણુદાર સાહેબ
 ૨૫ મે. લલુભાઈ વલ્લભરાગ ફ્રાન્ઝદાર સાહેબ
 ૩ રા. રા. પ્રાણશંકર મોતીરાગ રાષ્ટર
 ૩ રા. રા. ગાદાશંકર દયારાગ ડીઝીકટ ઓકાઉન્ટન્ટ
 ૨ „ „ સાકરલાલ હરીભાઈ કારકુન
 ૨ „ „ કેશવલાલ ધનંજયંદ ડાંકતર સાહેબ
 ૫ „ „ જીવણલાલ નથુભાઈ એજન્સી વકીલ
 ૧ „ „ હરીલાલ વિઠ્ઠલરાય જનરલ મેનેજર
 ૨૫ મી. પરભુલાલ ગણેશલાલ કારકુન
 ૨ પોતાની ૨૩ ગારફત
 ૧ રા. રા. રગનાથ મોતીચંદ કારકુન
 ૧ રા. રા. ત્રીભોવનદાસ નાનજી ટપા કારકુન
 „ રા. સા. પરસોતમ ઘેલાભાઈ સરવૈયર
 „ રા. રા. અજીજ ગીયા ઉમરભાઈ વકીલ
 „ રા. રા. નથુભાઈ હરખજી સણ્ઠી વકીલ
 „ રા. રા. ખરશેદજી ટેમુલજી કારકુન
 „ રા. રા. પેસતનજી ટેમુલજી કારકુન
 „ રા. રા. છગનલાલ ઘેલાભાઈ કારકુન
 „ રા. રા. ઉદેરીત ગણીરીત વકીલ
 „ રા. રા. અગરજી ભોળાનાથ વકીલ
 ૧ રા. રા. ધશ્વરચંદ નરસીચંદ કારકુન
 „ રા. રા. ગોવિંદલાલ છગનલાલ થાણુ સીરસ્તેદાર

લીંબડા.

- ૫ ગોહલ શ્રી ભગવતસીંહજી ભલગસીંહજી તાલુકદાર

(૧૨૦)

કામદાર ગોર્વીંદલાલ હથુ

બાબરા.

૫ દરબારશ્રી વાલા માણસુરભાઈ જીવાભાઈ કામદાર મયારામ
બાઈ હથુ

૧૦ બાચર મુળુભાઈ—કામદાર ભીમજી પોપટ હથુ

ગઢાલી.

૨ ગોહર આણંદસીંહ મંગળુભાઈ ગઢાલી બાગદાર—જીવણ-
લાલ નથુભાઈ વકીલ હથુ

વળા તાલુકે લેલીઆણા.

૫ મે. સાલીમીયા પીરમીયા લેલીઆણા બાગદાર

બાબરા તાલુકે ખીજડીયા.

૫ અલી મીયાં અજીઝ મીયા ખીજડીયા તાલુકદાર

રાજકોટ.

૫ રા. રા. મથુરદાસ વી. ગોવનજીભાઈ વેરા

૫ મે. મોરારજી મંગલજી એન્સી વકીલ

૫ રા. રા. ચુનીલાલ વી. વલ્લભદાસ વેરા

લીંબડી,

૧ શાહ ઝોગડ મથુર

,, મે. ચકુ રાયચંદ

,; શા. હકમચંદ લાલચંદ

ભાવનગર.

૭ મેહેરખાન લલ્લુભાઈ સાગળદાસ વસુલીઆત અધીકારી

૫ રા. રા. ભૂપતરાય વિ. વિક્રમદાસભાઈ મે. દીવાન અને વડી

સભાસદ સાહેબના સેક્રેટરી

(૧૨૧)

- ૫ „ „ ગોપાળદાસ વિહારીદાસ આસીરટંટ વસુધીઆત
અધિકારી
- ૫ „ „ સાકરલાલ સવાઇલાલ આસીરટંટ હજુરી સેક્રેટરી
- ૧ „ „ ચંપકરાય ગાણેકરાય આસીરટંટ સેક્રેટરી દીવાનસાહેબ
- ૨૫ „ „ રતીલાલ છોટાલાલ ખારકલી જમીન તપાસ કર-
નાર અધિકારી
- ૭૫ „ „ ખેચરલાલ કરસનજી એજન્સી વકીલ મારફત
- ૨૫ „ „ ચતુરબુજ દયાળજીભાઇ વકીલ
- ૬ „ „ ગદારાજગર સવાઇગર મારફત
- ૪ „ „ રાજા શ્રી માધવસીંહજી કાનજીભાઇ
- ૧ „ „ ખવાસ માવજીભાઇ રાગુભાઇ
- ૧ „ „ વાછાણી જગજીસીંહજી ભવાભાઇ
- ૧ મોદી. ગાણેકચંદ વનગાળી
- ૧ રા. રા. મોતીલાલ મુળજી ઠક્કર
- ૫ „ „ મેગણુ આરબી સેખુ વેપારી

વીરગામ.

- ૫૦ રા. રા. મોતીલાલ મોદીદાસ પાલજીકર ચીફ કોન્સ્ટેબલ
- ૧ „ „ લલુભાઈ ભગવાનદાસ તાર મારતર
- ૧ „ „ વીસ્તુરાગ શીવરાંકર તાર મારતર
- ૧ „ „ મોહનલાલ અગરતલાલ ટીકટ મારતર
- ૧ „ „ શામરાવ ગોવીંદ ગુડસકલાંક
- ૧ „ „ શામનાથ લક્ષ્મીચંદ ટીકટ મારતર
- ૧ „ „ જળદેવદાસ પરસોતમદાસ ચેકકર
- ૧ ૫રી જળદેવ પરસોતમદાસ સેનાના વેપારી ચેકસી.

(૧૨૨)

- ૧ રા. ગગનલાલ હકગચંદ વેપારી—સુંદરરાવ હથુ
૧ રા. રા. સુંદરરાવ દયાનાથ કીરતીકર વકીલ
૧ પરી ગથુરદાસ વેપારી

તાલુકે અંકેવાણીઆ.

- ૨ મેક નાગદાર રાણા શ્રી દોલતસીંઘજી લાખાભાઇ અં. તાલુકદાર
૨ કુમાર શ્રી સુરજભાઇ લાખાભાઇ અં. તાલુકદાર
૬ રા. રા. ઉમીઆશંકર જગજીવન અં. કાગદાર
૧ કુમાર શ્રી દીપસીંદજી કેસરીસીંદજી અંકેવાણીઆ ભાયાત
૧ રા. ગકનજી જગનનાથ અં. પોલીસ પટેલ
૧ શા. નાનચંદ દેલતચંદ

મોરળી તાળે મીતાણા.

- ૧ કુમાર શ્રી જનકગરીદજી હગજીભાઇ મોરળી ભાયાત
૧ કુમાર શ્રી ગદારસીંદજી મોરળી ભાયાત
૧ કુમાર શ્રી માધવસીંઘજી મોરળી ભાયાત

કોઠ.

- ૧ વીઆસ ચુનીલાલ ગીરજાશંકર કોઠ પોસ્ટમેન નં ૧ ના

કડી.

- ૧ રા. રા. બગવાનલાલ પ્રાણુલાલ ના. સુ. દેગામ ડીવીઝન
રીરસ્તદાર
૧ „ „ ગગનલાલ ઉમેદરાગ કારકુન
૧ „ „ મોહનલાલ લક્ષ્મીચંદ સરવૈયર
૧ „ „ ગગનલાલ પથુભાઇ કારકુન
૧ „ „ પરભુલાલ ધનેશ્વર કારકુન

- ૧ „ „ ગણેશ રામચંદ્ર કારકુન
- ૧ „ „ પુરુષોત્તમ શામભાઈ સુપ્રવૈઝર
- ૧ „ „ જગજીવન હરીભાઈ કારકુન
- ૧ „ „ ગગનલાલ પ્રેમાનંદ પારેખ
- ૧ „ „ હોટાલાલ રેવાશંકર વકીલ—મુનસફ કોર્ટ
- ૧ „ „ મોરલીધર જયશંકર સખ જોવરસીયર
- ૧ રા. મથુરદાસ ગગલભાઈ પરીખ
- ૧ „ „ કેશવલાલ મોહનલાલ વકીલ મુનસફ કોર્ટ
- ૧ „ „ અંગાલાલ ગીરજશંકર કારકુન
- ૧ „ „ કેશવલાલ જગનાદાસ કારકુન મુખ્યા ઓફીસ
- ૧ „ „ ગણીભાઈ જાલાભાઈ એકોન્ટન્ટ
- ૧ „ „ હશનભાઈ રેમાનભાઈ પોસ્ટ માર્ટર
- ૧ „ „ વકીલ મુનીલાલ હગનભાઈ મુનસફ કોર્ટ

મુંબાઈ ખંદર.

- ૧ રા. દેવકરજી નાનજી બખર જેટ
- ૧ „ ગૌરીશંકર ગાધવજી પંડયા આંબરજી હાલ „
- ૧ „ કડવા હર્ષચંદ મેતા પોરખંદર હાલ „
- ૧ „ હરીદાસ ગાવજી કાપડીયા „
- ૧ „ જગનનાથ અનંતજી પોરખંદર હાલ „
- ૧ „ ગોપાળજી મોતીરાગ મેતા „ „
- ૧ „ હગન મેઘજી દોશી તાપસ હાલ મુંબાઈ
- ૧ „ દાગજી નારાયણજી પંડયા ધાંધળી હાલ „
- ૧ „ પટેલ હીરાલાલ વરજીવનદાસ ખંભાત હાલ „
- ૧ રા. રા. રઘુરાગ કરશનજી ફરીયાદકુ હાલ „
- ૧ રા. રા. ગૌરીશંકર દયાળજી વલાવડ હાલ „

(૧૨૩)

૧ મુ. પ્રાણીશંકર ગાદાશંકર શુક્લ હળવદ હાલ ,,

૧ મુ. ઇંદ્રજી પુરષોત્તમ શુક્લ હળવદ હાલ ,,

હળવદ.

રા. રા. દવે ગંગાજી અંદરજી

૧ ,, ,, દવે ગણીશંકર દયારામ

૧ ,, ,, ગૌરીશંકર રૂઢનાથજી આચાર્ય

૧ ,, ,, મુ. રતનજી પુરષોત્તમ શુક્લ હાલ આળસજી

૧ ,, મુ. ગૌરીશંકર પુરષોત્તમ

૧ ,, ,, લવજી પુંજભાષ વકીલ

૧ ,, ,, લક્ષ્મીશંકર સુંદરજી વકીલ

૧ ,, ,, લક્ષ્મીશંકર ગંગારામ જેલર

૧ ,, ,, મૂળશંકર વી. હરજીવન બની

૧ ,, ,, કુલશંકર વી. ગાદાશંકર બની

૧ ,, રાગકૃષ્ણ જેડું દવે

,, ,, ગણીશંકર વી. મોરારજી વકીલ

,, ,, ઓઘડલાલ પ્રાણજીવન વકીલ

,, ,, શીવશંકર વી. હરજીવન કુમાર શ્રી ચંદ્રસીંહજીના
કાગદાર હાલ નવાનગર

વડનગર.

૧ ,, ,, માધવરાય ગુલામરાય ગાદાલકારી.

૧ રા. રા. કેશવલાલ કાળીદાસ તજવીજદાર.

૧ ,, ,, યશવંતરાવ છુડદેવ ગુપ્તે ગાદાજીકર અવલ કારકુન

૧ ,, ,, ખીતાંગર ગીરધરદાસ કારકુન.

૧ ,, ,, નાથાલાલ લલુભાષ દેશર્થ ગજમુદાર.

૧ ,, ,, નાનાલાલ વલભરામ મેતા રાવળપુરના.

(૧૨૫)

- ૧ „ „ મગનલાલ દલસુખરામ રાજપુરના મેહેતા.
 ૧ „ „ ગોરધન જોહારામ દેશાઈ મજમુદાર મુખત્યાર.
 ૧ „ „ નગીનદાસ ટોકરશી મેતા બાદરપુર ચાંપાના.
 ૧ „ „ ગાધવલાલ તુળશીદાસ છાજલીઆના મેતા.
 ૧ „ „ પારી. ગીરધરલાલ જીવરામ વડીલ.
 ૧ „ „ મથુર ત્રંજકરાય મુખત્યાર.
 ૧ „ „ છમનલાલ રણુછોડ મુનસીપાલેટી કારકુન.
 ૧ „ પારેખ તુળશીદાસ ઈજતરામ.
 ૧ „ „ ડોશાબાઈ શંકરદાસ દેશાઈ મજમુદાર
 ૧ „ શા. ચીમનલાલ ત્રંજકરામ.
 ૧ „ „ કાશીનાથ નસુખરામ ત્રવાડી.
 ૧ „ ડોશાબાઈ વીઠલદાસ
 ૧ „ કૃતેચંદ શાંકળચંદ

સિદ્ધપુર.

- ૧૦૧ આ. મે. કેરશા સાહેબ કલમ ખાતાના ઉપરી સાહેબ
 ૧૦ રા. રા. તરવાડી નારાયણજી કેસવરામ ખલીના ધનાગદાર
 ૧ રા. શાંકરેસ્વર પ્રહલાદજી દાંવેદી નોખણી કારકુન
 ૫ „ પંડયા મૂલેસ્વર ત્રંજકરામ
 ૧ „ સુકલ પ્રહલાદ ગયારામ
 ૫ „ પંડયા કેશવલાલ અમીરામ
 ૧ „ સેઠ નથુ દુલભરામ ખુશાલવાળા
 ૧ „ ગોરધન રણુછોડ પારેખ—નથુબાઈ દુલભરામ હથુ
 ૧ „ ગોરધન રણુછોડ મેતા—એજન
 ૨ „ બકોર હરખા વોરા
 ૨ „ પારેખ વીઠલદાસ માણેકલાલ ખાલુ

- ૨ „ તરવાડી મુલેસ્વર પુરુષોત્તમ
- ૧ „ અંબાલાલ રામા પંડ્યા
- ૧ „ ગવરીશંકર લખમીરાગ તરવાડી
- ૨ „ જગનનાથ બાળાશંકર ઠાકર આસીરટંદ માસ્તર
- ૧ „ રાગચંદ્ર અંબાશંકર ઠાકર એજન
- ૫ „ લવાનીશંકર લખમીરાગ સુક્લ દીઓલ ખનામદાર
- ૧ „ જોઠાલાલ દુલભરાગ પંડ્યા
- ૧ „ નીલકંઠ નાહાનુંબાઇ જાંની
- ૧ „ શા પ્રહલાદ લાલચંદ
- ૧૦ રા. રા. કેશવલાલ મોતીલાલ તાર માસ્તર
- ૨ „ નાનાલાલ દુલભરાગ ઠાકર માસ્તર
- ૫ રા. રા. અંબાલાલ કેશવરાગ વકીલ
- ૧૧ „ „ જટાશંકર હરીશંકર વ્યાસ કનેસરા ખનામદાર
- ૪ „ „ જીવણુલાલ રૂપશંકર કારકુન
- ૧ „ નવાડી હોંગતરાગ હરગોવીંદ તથા મણીશંકર કૃષ્ણશંકર
- ૧ મે. ફરશરાગ બાશકર સીરસ્તેદાર
- ૧ રા. આણુદરાય વીસ્વનાથ કારકુન
- ૧ „ બળદેવદાશ નથુભાઇ કારકુન
- ૪ „ ગીરજાશંકર ઉમેદરામ કારકુન
- ૧ „ બળવંતરાય સદાસીન સીરસ્તેદાર

રાધનપુર.

- ૧૧ રાજ્યસ્થાન રાધનપુર નવાળ સાહેબ બહાદુર.
- ૨ મે. સૈયદ બાવામીયાં પીરમીયાં. દીવાન સાહેબ.
- ૨ મે. ચંદુલાલભાઇ હરીલાલભાઈ ઠાકોર જાગીરદાર.

(૧૨૭)

ધરૂદ.

૧૦ નામદાર ઠાકોર શ્રી ખેંગાર સીંહજી સાહેબ

ખાલિજીપુર.

- ૨ રા. બહાદુર દુલેરાય ગી. ધરલાલભાઈ ફરટકલાસ આસીસ્ટન્ટ.
- ૧ મે. મોતીલાલભાઈ રતનજીભાઈ સીરસનંદાર.
- ૧ રા. હરનારાયજી રામજી વકીલ.
- ૧ રા. લક્ષ્મીચંદ કહાનજી વકીલ.
- ૧ રા. મોદી સુનીલાલ ગોદડ વમોલ.
- ૧ પારી. ગણપતરામ પાવનદાસ.
- ૧ રા. નાનાલાલ બીખાભાઈ સુ. પો. એકાઉન્ટન્ટ.
- ૧ રા. ડોસાભાઈ ભગવાનજી પ્રેસ મેનેજર.
- ૧ રા. ત્રીકમલાલ માણેકચંદ લખમીચંદ હથુ
- ૧ રા. રામચંદર ગંગાધર ચુડસ કલાર્ક „
- ૧ રા. છોટાલાલ કાળીદાસ તાર ગારતર. „
- ૧ રા. અમુલાખ દાના. „
- ૧ રા. દેવશી નાથા અવલ એજન્ટ „
- ૨ પંડ્યા. કેસવલાલ પ્રલાદજી
- ૧ રા. રા. ઉમીયાશંકર ગવરીશંકર દોવોદર ચાણુદાર.
- ૧ કોઠારી. લક્ષ્મીશંકર ચેલજી રકોલર
- ૧ રા. ચંદુલાલ માણેકચંદ મેહેતા રજીસર.
- ૧ રા. કનૈયાલાલ શાલીઆગલાલ „
- ૧ રા. હીરાલાલ જોઠાલાલ „
- ૧ „ ચંદુલાલ મોકમલાલ પારેખ રકોલર.
- ૧ મહેતા. જસકરજી હવરાજ „

(122)

૧	સાહેબખાંન શામખાં.	”
૧	કોઠારી. અમૃતલાલ હેમરાજ	”
૧	રા. પહાડસીંહ વાધસીંહ	”
૧	” કાળીદાસ રામચંદ.	”
૨	” ગોવિંદલાલ અમૃતલાલ.	”
૧	” સોભામચંદ ખુશચંદ તાલુકા રકુ. માસ્તર	
૧	” ગયાચંદ લલુ.	”
૧	” જોઈતારામ મુગટરામ દવે. મેશાણા પોસ્ટમેન.	
૧	” ભગવાન છગન રકોલર	

पाक्षीताण्ड्या.

- ૫૦ રા. રા. શેઠ ભીખાચંદ સ્વરૂપચંદ બાપુ

પાટણ.

- ૨૦ રા. રા. મેરબાન શેઠ પેરતનજી ખરસેદજી થાણાવાળા
ગાજીજી સાહેબ
- ૧ ,, ,, આગાજી ચીગણાજી મુલકી સીરસ્તેદાર
- ૧ ,, ,, કાજી અબદુલ ગફુર કારકુન
- ૧ ,, ,, લલુ સીવલાલ કડીવાળા કોસી
- ૧ ,, ,, બેચરલાલ મગનલાલ કારકુન
- ૧૫ મે. બારોટ અમરસીંહજી ત્રીકગસીંહજી ઈનામદાર
- ૧૫ રા. રા. નથુભાઈ ગીરધરલાલ વકીલ
- ,, ,, ગોપાળધર શીવધર દેસાઈ
- ,, ,, એદજી રસ્તમજી દાદાગાનજી ડાકતર સાહેબ
- ૧૫ ,, ,, કુબેરજી મુલજી દવે હાજીપુર ધનામદાર

वीसनगर.

- ૧ મે. ભોળાનાથ હરગોવિંદ ગજમુદાર

(૩૩૬)

- ૧ રા. રા. બાગનરાવ જાગજી ગંગાડકર જડજ કોટના કારકુન
- ૨ " " કેશવરાવ નારાયણ ગડકરી
- ૩ ઠાકોર શ્રી કીશોરસિંગજી દક્ષસિંગજી પીંપળજ ઈનાગદાર
- ૪ રા. રા. ગાધવરાવ સખારામ મડકરી વકીલ
- ૫ " " રામરાવ ગંગાધર ગાડગીલ કારકુન
- ૬ " " વાસુદેવ આતમારાગ સીંગારપુર
- ૭ " " કર્ણાશંકર મોતી કારકુન
- ૮ " " વિઠ્ઠલરાવ લલુભાઈ પંડિત ઉમેદવાર
- ૯ " " મહાસુખ રણુછોડદાસ કરીયા ફરટ તલાટી
- ૧૦ " " કેશવલાલ હીરાલાલ પારેખ
- ૧૧ " " લક્ષ્મીશંકર હરજીવનદાસ મોળે કુવાસણના તલાટી
- ૧૨ " " શરૂપચંદ ઉજગશી
- ૧૩ " " આશારાગ વીરચંદ
- ૧૪ " " સુરજલાલ મેહેલાભાઈ પંડિત ભાલકના તલાટી
- ૧૫ " " વાસુદેવ કાશીનાથ તલાટી
- ૧૬ " " દામોદર ખાખાજી મેહેતા તલાટી
- ૧૭ " " છોટાલાલ મોતીરાગ મોઠવાના મેહેતા
- ૧૮ " " ચમનલાલ લાલદાસ દેસાઈ
- ૧૯ " " તુળશીદાસ જાજાખીરાગ કડાના તલાટી
- ૨૦ " " ગણુલાલ જાવાનીશંકર તલાટી
- ૨૧ " " ગણુકલાલ ગમનલાલ

બીમનાથ.

૨૫ ગાહાંત શ્રી ગજરાજગરજી બીમનાથ દરબાર સાહેબ

અમદાવાદ.

૬૦ મે. દુરગાશંકર દયાશંકર વકીલ

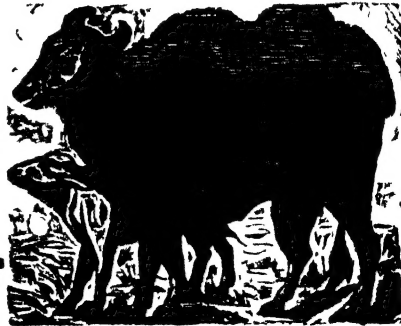
૧૦ પોતાની ૫૦ ગારફત

(૧૩૦)

- ૨ રા. રા. બોગીલાલ લલુભાઈ બાની. સ્પીનીંગમાં કારકુન.
૨ રા. રા. પટેલ ગાધવલાલ રમુછેડભાઈ પાટડી પોસ્ટ માસ્ટર
૧ શાની. મગનલાલ ગનસુખરામ
૨ રા. બાલકૃષ્ણ ઝુંઝાલાઈ પારેખ વઢવાણ કાંપ
-

શ્લોક.

નિજજનૈર્વિધિનાનિશ્ચિલાયદો;
શ્રુતિયોવિનિવર્તયતિસ્મૃતઃ ।
જલધિજાપારિરંભણલાલસો,
નરહરિ;કુરુતાંજગતાંશિવં ॥

જાહેર ખર્ચ.

અમારા તરફથી છપાવેલી તમામ ચોપડીઓ નિચે

લખેલે ઠેકાણેથી રોકડી કિંમતે મળશે.

હાળવદ—રા. રા. દવે ગંગળાજી અંદરજીને ત્યાંથી.

સોનગઢ—એન્જની પ્લીડર જીવણલાલ નથુભાઈને ત્યાંથી.

શ્રી સત્યસુભોધક નાટક કંપનીનો જ્યાં મુકામ હોય ત્યાંથી.

ધ્રાંગધ્રા—જેશી મોગરજી ખુશાલને ત્યાંથી.

મોરબી—રા. રા. દવે કાશીરામ ગંધારાગને ત્યાંથી.

વઢવાણ—કેમ્પ—શેઠ પરી. ગોવરધનદાસ દરગોવીંદદાસને ત્યાંથી.

મુંબાઈ—રા. શુક્લ વ્રજલાલ વિ. અંદરજીને ત્યાંથી—ઠેકાણું

કાજ ગોહાલદાસનાં વનગાળી જીવાના માળામાં.

આંખરણ--શુક્લ રતનજી પુરૂષોત્તમને સાંથી.

કિંમત રૂ. આ. પા.

કવિરાજ ભુકુંડના ઓપેરા.

૦—૨—૦

જગદેવ પરમાર ”

૦—૨—૦

પતિવ્રતા ગુણસુંદરી ”

૦—૨—૦

વિક્રમ પ્રભાવતી ”

૦—૨—૦

સંગીત સુભદ્રા હરણ ”

૦—૨—૦

પુરજીત પ્રજ્ઞા ”

૦—૨—૦

પતિવ્રતા ગુણસુંદરી ગદ્યપદ્યમય

૧—૦—૦

સંગીત સુભદ્રા હરણ ” સદર

૦—૧૦—૦

સદરહુ જાકી રહેલાં પુસ્તકોની મોટી આવૃત્તિ અમારા તરફથી થોડા રોજમાં જાહેર પડશે માટે અમારા કદરવાન શેઠ સાહુ-કારોએ પોતાનાં મુખ્યારક નામ અમારા તરફ મોકલી આપવાં, જેથી તેની કીંગ્મ રૂપીયે જાર આવી આવળથી આશ્રય આપનાર મહત્ત્વ પાસેથી લેવામાં આવશે. અને પછીથી લેનાર પાસેથી પુરેપુરી લેવામાં આવશે. પોસ્ટેજ જુદુ સગળવું. માટે શોનેરી તકનો લાભ લેવા ચુકવું નહીં.

નરસેરામ પુરુષોત્તમ.

મેનેજર.

